

**Донецька філія Центру гуманітарної освіти
Національної академії наук України
Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка
Лабораторія підручників Українського
культурологічного центру**

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА СЕРЕДНЬОЇ І ВИЩОЇ ШКОЛИ

**збірник наукових праць
Випуск 3**

**Донецьк
Східний видавничий дім
2005**

Видання засноване в 2001 р.

ББК 74.021.5

Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи. 36. наук. праць. Випуск 3. / Упорядкування і наукова редакція: В.В.Оліфіренко, В.С.Білецький. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2005. - 108 с.

ББК 74.021.5

Редакційна колегія: *Пасько І.Т.*, канд. філос. наук, проф.; *Білецький В.С.*, д.т.н., проф.; *Оліфіренко В.В.* канд. педагог. наук, доцент.

Редакція:

коректор	<i>Л. Лазаренко;</i>
редактор	<i>В. Білецький;</i>
набір та верстка	<i>Г. Педик;</i>
дизайн обкладинки	<i>О. Мізько.</i>

Адреса редколегії: 83086, Україна, м. Донецьк, вул. Артема, 45.
Тел. (062) 337-04-80

ВИДАННЯ ЗДІЙСНЕНЕ ЗА ПІДТРИМКИ
ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЧИКАГО

- © Донецька філія Центру гуманітарної освіти НАН України
- © Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка
- © Лабораторія підручників і посібників Українського культурологічного центру
- © Колектив авторів, 2005

ЗМІСТ

Автори випуску5

**Розділ I. ПРОБЛЕМИ ПІДРУЧНИКА І ПОСІБНИКА
ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ** 6

Володимир Білецький.

Досвід підготовки навчальної літератури та викладання спеціальних дисциплін українською мовою у Донецькому національному технічному університеті..... 6

Микола Мухопад.

Досвід застосування сучасних форм і технологій в навчанні у технічному вузі..... 10

Микола Мухопад.

Комп'ютеризація навчального процесу 13

Олег Огірко.

Навчальний посібник з християнської етики для вищої школи 21

Ярослав Пасько, Віталій Білецький.

Навчально-методичний посібник з логіки (досвід створення та практика застосування) 28

Валентина Токарева, Людмила Батченко,

Олександр Богданов.

Українознавство та етнопедагогіка як основи національного виховання у вузі 31

Володимир Алтухов, Олена Шатілова,

Принципи відбору країнознавчих навчальних текстів до підручника з української мови як іноземної..... 37

Розділ II. ПРОБЛЕМИ ПІДРУЧНИКА І ПОСІБНИКА ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ	42
Вадим Оліфіренко. Підручники з української літератури для східної діаспори	42
Вадим Оліфіренко, Тетяна Остапенко. Підручники Марії Дейко вчора і сьогодні.....	45
Світлана Оліфіренко. Посібник “Слобожанська хвиля” для школярів-українців і росіян... 51	
Георгій Бойко. Освітній проєкт «КОРИСНОМУ НАВЧАТИСЯ САМОМУ», як теоретична основа посібника з літератури для учнів старших класів	60
Валентина Соболю. Яким бачиться підручник з давньої української літератури для українських ліцеїв у Польщі?	64
Володимир Дейко. Школи Донбасу потребують допомоги! А що ми скажемо?	76
Світлана Коршок. До проблеми підручника та літературної освіти учнів середньої школи.....	81
Катерина Приходченко. Підручник з української мови та літератури у творчому освітньо- виховному просторі спеціалізованої гуманітарної школи	88
Світлана Петrenchенко. Підручник з української літератури як спосіб розвитку творчої та соціальної компетенції учнів.....	94
Вадим Оліфіренко. Плекання цінностей української духовності у підручниках з української літератури західної діаспори	100

АВТОРИ ВИПУСКУ

Володимир Білецький - доктор технічних наук, професор Донецького національного технічного університету

Микола Мухопад - кандидат технічних наук, професор Донецького національного технічного університету

Олег Огірко - канд. фіз.-мат. наук, ад'юнкт-професор, завідувач кафедри загальноакадемічних дисциплін Львівського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

Ярослав Пасько - кандидат філософських наук, доцент

Валентина Токарева - кандидат соціологічних наук, доцент, зав. кафедри українознавства Донецького державного університету управління

Людмила Батченко - доктор економічних наук, професор Донецького державного університету управління

Олександр Богданов - ст. викладач Донецького державного університету управління

Віталій Білецький - кандидат філософських наук, доцент Донецького державного університету управління

Володимир Алтухов - ст. викладач кафедри української мови Донецького національного технічного університету

Олена Шатілова - асистент кафедри української мови Донецького національного технічного університету

Вадим Оліфіренко - доцент, кандидат педагогічних наук, член Національної Спілки письменників України

Тетяна Остапенко - вчитель-філолог, м. Донецьк

Світлана Оліфіренко - вчитель-методист вищої категорії, заступник директора Донецького міського ліцею "Меркурій", співавтор посібника-хрестоматії "Слобожанська хвиля"

Георгій Бойко - вчитель-методист Новоукраїнської ЗОШ I-III ступенів, Донецька область

Валентина Соболев - доктор філологічних наук, професор Варшавського університету

Володимир Дейко - видавець (Австралія)

Світлана Коршок - філолог, м. Донецьк

Катерина Приходченко - директор спеціалізованої гуманітарної школи № 95 м. Донецька, кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений вчитель України

Світлана Петрченко - вчитель вищої категорії, Донецький міський ліцей «Меркурій»

РОЗДІЛ І.

ПРОБЛЕМИ ПІДРУЧНИКА І ПОСІБНИКА ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

*Володимир Білецький, доктор технічних наук, професор
Донецького національного технічного університету*

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ДОНЕЦЬКОМУ НАЦІО- НАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У статті висвітлено досвід автора і його колег з підготовки навчальних посібників та викладання технічних дисциплін українською мовою у Донецькому національному технічному університеті протягом 2001-2005 років. Зокрема, розглянуто фактор готовності до викладання предмету українською мовою викладача та студентської аудиторії, фактор навчально-методичного базису, стратегію і тактику практичного впровадження української мови при викладанні спеціальних природничих та технічних дисциплін.

Процеси практичного впровадження української мови у вузах, особливо Південно-Східної України часто наштовхуються на брак досвіду, нарікання на неготовність до того аудиторії тощо. Найбільшу складність, як наголошують викладачі і керівники різних рівнів, тут являють спеціальні природничі і технічні предмети, так як в циклі гуманітарних наук є суттєво більший навчально-методичний досвід і відповідна база [1, 2]. Отже вельми актуальним на сьогодні є впровадження позитивного досвіду застосування української мови у викладацькому процесі у технічному вузі. Ознайомлення з таким досвідом широкої наукової громадськості і є **метою** даної роботи.

Автор з 2001 р. викладає на кафедрі «Збагачення корисних копалин» Донецького національного технічного університету ряд спеціальних дисциплін, зокрема «Основи збагачення корисних копалин», «Технологія збагачення корисних копалин», «Фізичні та хімічні основи галузевого виробництва», «Технологія гірничого виробництва та збагачення корисних копалин». Але до 2000 року практично всі ці дисципліни викладалися практично повністю російською мовою. Процес поступового переходу на викладання українською, розпочатий у 2001 р. має свої певні особливості. Зупинимося на них докладніше.

Фактор готовності до викладання предмету українською власне викладача передбачає досконале знання ним мови не на побутовому, а на фаховому рівні. Як цього досягти? Зазвичай – постійною реальною мовною практикою. Але для цього треба мати відповідне оточення і традицію. Що в Східній Україні не є настільки поширеним явищем, хоча серед наукової інтелігенції зустрічається значно частіше, ніж серед іншого загалу (особливо Донецького Наукового центру НАН України).

Можливі й інші методи фахового освоєння мови, серед яких чи не перше місце займає підготовка викладачем лекцій, методичних розробок, посібників і підручників. Найбільш ефективно – останнє, так як дозволяє охопити найбільше коло саме тих питань, які необхідні для лекції зі спеціального предмету. Наприклад, за період 2000-2004 рр. були підготовлені і випущені друком посібники «Проектування збагачувальних фабрик» (Смирнов В.О., Білецький В.С., навчальний посібник, 2002, 296 с., рекомендовано Міносвіти), «Спеціальні методи збагачення корисних копалин», курс лекцій, 2003, 116 с.), «Технологія збагачення корисних копалин» (Білецький В.С., Смирнов В.О., навчальний посібник, 2004, 272 с., рекомендовано Міносвіти), готується посібник «Гравітаційні методи збагачення корисних копалин», «Фізичні та хімічні методи галузєвого виробництва» (Смирнов В.О., Білецький В.С.) [3-5]. Ця робота дозволила суттєво вдосконалити фаховий мовний рівень самого викладача. Зауважимо, що неготовність викладача до викладання високою літературною фаховою мовою, застосування сумнозвісного «суржика», особливо в його «жорсткому варіанті» неприпустиме, так як дискредитує саму ідею як україномовного, так і будь-якого іншого (англо-, франко-, німецько-, польськокомовного тощо) викладання у вузі шкодить майбутньому спеціалісту.

Фактор готовності до викладання предмету українською студентської аудиторії. Тут, на нашу думку, треба вирізняти психологічну і фактичну готовність слухачів. Перша вочевидь не є явною (і не може такою бути при повсюдній практиці російськомовності), а прихованою. Тому запитання типу: «Якою мовою аудиторія бажає слухати лекції?» є безперспективними і фактично є наслідком неготовності до викладання не аудиторії, а самого викладача.

Фактична готовність студентської аудиторії на загал висока. Безперервна п'ятирічна практика викладання спеціальних предметів повністю українською мовою в ДонНТУ (В.С.Білецький) показує, що практично всі студенти готові до сприйняття матеріалу, а також у 70-90% готові до написання контрольних робіт і рефератів українською. Це результат останніх 15 років мовно-суспільних акцентів у нашому суспільстві, наслідок, власне, загальної трансформації суспільства і побудови держави. Менший відсоток серед студентів тих, хто має постійну мовну

практику українською і готовий фахово вести наукову дискусію, здавати залік та екзамен українською. Але цей відсоток теж весь час зростає, що закономірно.

Загалом вже сама багаторічна практика викладання спеціальних дисциплін українською в ДонНТУ однозначно показує, що студентство (при правильному психологічному та мовно-етичному) підході готове до сприймання матеріалу українською.

Фактор навчально-методичного базису – один з вирішальних. Без відповідних підручників, посібників, методичних розробок, виконаних українською годі чекати позитивного результату в її практичному впровадженні в навчальний процес. Тому цю роботу треба серйозно планувати з урахуванням наявного і перспективного кадрового потенціалу, а також чинника часу.

Важливим є також заохочення науковців та викладачів до написання наукових праць (статей, монографій), довідкових видань в українській мові, а також перекладних і тлумачних словників. На рівні вузів таке заохочення на сьогодні майже відсутнє. На жаль, ситуація має мовчазно-самопливний характер.

Що стосується базисних фахових енциклопедичних та словникових видань, то стратегія і тактика вирішення цих масштабних завдань звичайно є державною справою і знаходиться в компетенції Міністерства освіти та науки. Разом з тим ряд питань може бути вирішена силами вузів, а також наукових товариств.

Що стосується гірничих дисциплін, то тут заслуговує на увагу ініціативна програма «Гірнича енциклопедія» (автор ідеї і редактор В.С.Білецький), в рамках якої у 2001-2002 рр. видано 1-й і 2-й томи фундаментального «Гірничого енциклопедичного словника», а в 2004 р. – 3-го тому цього «Словника...» та 1-го тому «Малої гірничої енциклопедії» [6, 7]. До роботи над цими працями було залучено (і то головню виключно на громадських засадах) понад 100 відомих фахівців з Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запоріжжя, Ів.-Франківська, Львова, Дрогобича, Сімферополя, Кривого Рогу, Макіївки, інших міст України та спеціалісти зарубіжжя.

Водночас заслуговують на увагу фахівців перекладні словники гірничого профілю, які в останні роки підготував і видав НДІ гірничої механіки ім. М.М.Федорова [8, 9].

Стратегія і тактика практичного впровадження української мови при викладанні спеціальних природничих та технічних дисциплін. В цій галузі треба, по-перше, врахувати уроки минулого. З 1991 року приймалося ряд планів і творилися графіки впровадження української мови у навчальний процес вузів Східної України, Донеччини. Практично всі вони залишилися невиконаними деклараціями, бо передбачали радше адміністрування ніж зацікавленість і часто були пущені на самоплив. Надалі стратегія і тактика повинна вибудовуватися так, щоб слова не розходилися з конкретними справами. Робиться це за відомими алгоритмами – через організаційне, фінансове, матеріальне за-

безпечення на різних рівнях (міністерство, вуз, факультет, кафедра), з підключенням як матеріальних так і нематеріальних мотивацій учасників процесу. Головним уроком повинна стати відмова від адміністрування, а залучення таких механізмів, які роблять українську свідомим вибором як викладача, так і аудиторії. По-друге, застосовується принцип поступовості і етапності, але неухильності процесу. По-третє, визначається чітке «дерево» виконавчої відповідальності при не менш чіткому підпорядкуванні (і відповідальності) керівника вузу за весь процес. По-четверте, провадиться моніторинг процесу із забезпеченням прозорості його результатів (скажімо, за останні 10-12 років питання впровадження української мови у вузах Донеччини ні разу не слухалося гласно на рівні державних обласних структур, не було громадських слухань тощо). По-п'яте, залучаються можливості співпраці з іншими вузами країни та науковими громадськими організаціями (скажімо НТШ).

Тепер ще декілька слів про механізм реверсно-мовних процесів. Зауважимо, що викладені вище принципи повернення в українську мову результативно спрацюють лише тоді, коли у суспільстві, в першу чергу у еліті, визріє переконаність у *необхідності знати українську мову* як для суто утилітарних цілей, так і як вікно у світ науки, мистецтва, культури загалом. Складність в тому, що допоки такої впевненості в частини науковців немає, процес буде «пробуксовувати». Якщо говорити про механізм «українізації» в сфері освіти, то крім його комплексності (вища, середня і початкова школа, де вища школа – вирішальна ланка) слід відзначити і ще одну його особливість. Крива «частка української в освіті – час» буде мати, на наше переконання, дві чітко виражені ділянки. Перша – полого і тривала – до «точки неповернення» характерна повільним і часто болючим накопиченням україномовних підручників, посібників, методик, монографій тощо, повільним збільшенням частки україномовних (або двомовних) викладачів, досить жорсткою конкуренцією за якість і переваги розвитку науки і викладання саме в українській. На досягнення «точки неповернення» можуть піти роки, і це дуже залежить як від загальнодержавних процесів, розвитку україномовності в усіх сферах – аж до сленгових, говіркових зразках мови, так і від, скажімо, темпів глобалізації. Після досягнення цієї точки процес україномовної консолідації розвиватиметься як «ланцюгова реакція».

ЛІТЕРАТУРА

1. Комов М.В. Українська термінологічна лексикографія 1948-2000 // Львів, 2002. – 84 с.
2. Проблеми української термінології//Вісник національного університету “Львівська політехніка”, № 453. - 2002, - 554 с.
3. Смирнов В.О., Білецький В.С. Проектування збагачувальних фабрик (посібник). – Донецьк: Східний видавничий дім, 2002.- 296 с.

4. Самилін В., Білецький В. Спеціальні методи збагачення корисних копалин (курс лекцій). – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 116 с.
5. Білецький В.С., Смирнов В.О. Технологія збагачення корисних копалин.(посібник). – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004.- 272 с.
6. Гірничий енциклопедичний словник. тт. I, II, III. (за редакцією В.С.Білецького). - Донецьк: Східний видавничий дім. – 2001, 2002, 2004 – 1900 с.
7. Мала гірнича енциклопедія. т.І. (за редакцією В.С.Білецького). - Донецьк: Донбас, 2004. – 640 с.
8. И.Г.Манец, А.И.Коваль, Г.И.Кирокасян. Русско-украинский горнотехнический словарь.-Донецк: Донбасс, 2000. – 484 с.
9. І.Г.Манець, А.І.Коваль .Українсько-російський гірничотехнічний словник. – Донецьк: Донбас. 2001. У 2-х томах. Том 1 – 463 с., том 2 – 544 с.

*Микола Мухопад, кандидат технічних наук, професор,
Донецький національний технічний університет*

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ФОРМ І ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАННІ У ТЕХНІЧНОМУ ВУЗІ

Пропонуються підходи до реформування навчального процесу на основі застосування комп'ютерних технологій. На прикладі курсу «Рудниковий транспорт» показана структура і організація традиційно-дистанційного навчання. Прیدілено увагу підготовці комплектів науково-методичної літератури.

Сучасні форми і технології навчання, прийняті на кафедрі «Гірничозаводський транспорт і логістика» Донецького національного технічного університету повністю відповідають вимогам часу та положенням Болонської конвенції і дають змогу перейти від пасивних методів до методів, які передбачають широке використання в навчальному процесі комп'ютерної техніки й Internet. Виходячи з цього, для організації навчання за сучасними технологіями на кафедрі ГЗТ і Л підготовлена програма реформування навчального процесу з курсу «Рудниковий транспорт».

Програма реформування передбачає:

- √ підготовку комплекту навчально-методичної літератури з курсу «Рудниковий транспорт» (паперовий і електронний варіант);
- √ розробку сучасної технології навчального процесу традиційно-дистанційного (очно-заочного) навчання;
- √ підготовку проекту лабораторії інноваційних технологій;
- √ педагогічний експеримент вивчення курсу «Рудниковий транспорт» за сучасними технологіями;

√ отримання відгуків і рецензій на розробки; висвітлення розробок в наукових виданнях та Internet.

Сьогодні програма реформування навчання з курсу «Рудниковий транспорт» виконана у повному обсязі.

На новій основі підготовлені комплекти навчально-методичної літератури (НМЛ) з курсу «Рудниковий транспорт» (паперовий і електронний варіант). До комплекту інформаційних електронних носіїв НМЛ ввійшли роботи:

- дистанційне навчання – сучасна технологія здобуття вищої освіти;
- підручник «Транспортні машини»;
- посібник «Рудниковий транспорт і підйом»;
- конспекти лекцій: «На шляху до безлюдного транспорту», «Основи теорії і розрахунки засобів механізації переміщення вантажів», «Перспективна техніка і технологія», «Технологія привибійного транспорту»;
- навчально-методичне забезпечення практичних (лабораторних) робіт;
- навчально-методичне забезпечення курсу «Рудниковий транспорт»;
- навчально-методичне забезпечення курсового проектування;
- компакт-диск посібника «Рудниковий транспорт».

Основою навчально-методичної літератури з предмету є посібник «Рудниковий транспорт». Він враховує усі сучасні вимоги, а його модульна структура побудови дозволяє застосувати модульно-рейтингову систему оцінки знання курсу.

У відповідності до програми реформування навчання розроблені сучасні технології навчального процесу з курсу «Рудниковий транспорт». Структура традиційно-дистанційної (очно-заочної) форми навчання включає:

- Семінар (захист рефератів та звітів)
- Контроль і допомогу
- Дві атестації
- Іспит (або залік).

При цьому робота студента триває як самостійно, так і під керівництвом викладача.

Організація навчального процесу включає:

- Установочні лекції
- Практичні (лабораторні)
- Навчально-методичне забезпечення
- Самостійну роботу
- Міжсесійний контроль

- Звіти з практичних (лабораторних робіт)
- Реферати з курсу
- Екзамен (залік)

Прийнятими структурами традиційно-дистанційного навчання передбачена можливість студентам прослухати у вузі цикл проблемних лекцій, виконати практичні (лабораторні) роботи, отримати своєчасно консультацію та допомогу. Вони також мають можливість два рази за семестр на семінарах звітувати виконану самостійну роботу, а викладачам застосувати модульно-рейтингову систему оцінки знання матеріалу курсу.

Сучасним формам, засобам і методам навчання з курсу «Рудничий транспорт» дали позитивну оцінку: науково-методична Рада по ПТМ Міністерства освіти і науки України, 2002 р.; Всеукраїнська науково-методична конференція м.Алчевськ, 2002 р.; 2-га Регіональна конференція, м. Донецьк, 2003 р.; проф. д.т.н. Приседський В.В., проф. д.п.н. Стефаненко П.В., проф. д.т.н. Білецький В.С, проф. д.т.н. Горбатов П.А., проф. д.т.н. Антіпов І.В., с.н.с. д.т.н. Бережний М.М., доц. к.т.н. Павлиш В.М.

Розробки висвітлені: на сторінці Internet, 2002 р.; у збірнику наукових праць Всеукраїнської конференції м. Алчевськ, 2002 р.; збірнику наукових праць 2-ої Регіональної конференції м. Донецьк, 2003 р.

З метою здобуття досвіду навчання за сучасними технологіями, вияву недоліків та розробки заходів подальшого його удосконалення на протязі 3-х років на кафедрі проводиться педагогічний експеримент.

Досвід роботи за новою технологією показав, що за короткий час можливо змінити чорно-білі рисунки підручника на кольорові, змінити його побудову і структуру, зняти проблему з вивченням курсу, **який здійснений на державній мові**. Значно покращити за змістом та оформленням реферати та звіти практичних (лабораторних) робіт. Він також засвідчив і те, що наявність літератури (підручників і посібників) на електронних носіях дозволяє оперативно поповнювати її новими відомостями та своєчасно доводити їх до студентів.

Новітня технологія навчання може бути застосована при здобутті вищої освіти не тільки студентами заочниками, а і студентами, які навчаються за індивідуальним графіком, студентами прискореної підготовки, студентами які бажають придбати другу спеціальність, а також усіх бажаючих навчатись у вищому навчальному закладі.

Широке використання в навчальному процесі ком'ютерної техніки й Internet, безумовно, буде впливати на підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою.

Впевнений, що підготовка фахівців за новітньою технологією відповідає сучасним вимогам і її впровадження в навчальний процес студентів – справа недалекого майбутнього.

*Микола Мухонад, кандидат технічних наук, професор,
Донецький національний технічний університет*

КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Автор викладає переваги переходу на комплексне використання носіїв навчальної інформації – магнітні (комп'ютерні) та паперові носії, на які повинні бути переведені практично всі підручники, посібники, методичні розробки. Подана оригінальна авторська схема дистанційного навчання.

Багатолітній досвід роботи у вузі свідчить про те, що настав час докорінно змінити структуру та зміст навчального процесу студентів. Слід відійти від пасивних методів навчання, та рішуче стати на шлях широкого використання інформаційної техніки та Інтернету.

В умовах, коли в навчальних закладах на сьогодні накопичено велика кількість одиниць комп'ютерної техніки, налагоджено інформаційний зв'язок та активізується робота по використанню техніки в навчальному процесі створюється база для якісно нового, прогресивного виду навчання – **дистанційного**. Сьогодні дистанційне навчання стає найбільш ефективною формою здобуття освіти, так як воно спонукає самостійно шукати знання, давати оцінку, приймати рішення та відповідати за кінцевий результат. Фундаментом навчального процесу дистанційної форми навчання стануть сучасні навчальні плани, типові та робочі програми, підручники, навчальні посібники, довідники, конспекти лекцій, методичні вказівки та інше.

Навчальний план встановлює основні риси навчального процесу, у значній мірі визначає зміст і систему самостійної роботи студентів, передбачає її планованість і послідовність. Він обумовлює початок і кінець семестру, місце дисципліни в навчальному плані, форми занять, кількість годин за тиждень і час проведення екзаменаційної сесії.

Типові програми містять у собі: матеріали, які відображають сучасний стан науки і техніки та мінімальні можливості забезпечення цілісності курсу; основні поняття, методи та навички, які дозволяють майбутньому фахівцю у подальшому всю необхідну додаткову інформацію знаходити і усвідомлювати самостійно.

Робочі програми, крім питань, які складають основний матеріал курсу, включають також додаткові питання, необхідні для підготовки фахівця за розсудом кафедри і навчального інтересу виклада-

ча. Робоча програма установлює також послідовність вивчення матеріалу, визначає теми, зміст і час виконання контрольних і курсових робіт.

Навчально-методична література в сучасних умовах зостається головним засобом навчання – засобом, що дозволяє підготувати на основі сучасних досягнень науки і техніки різнобічних спеціалістів вищої кваліфікації, які вміло поєднують теорію із практикою, здатні не тільки повністю використовувати сучасну техніку, але й удосконалювати її у подальшому. Слід зазначити, що підвищення якості підготовки спеціалістів потребує не зміни змісту навчальної літератури, а подальше удосконалення її на основні досягнень науки і педагогіки вищої школи.

Роль навчальної літератури значно зростає ще і тому, що у теперішній час зростає значення й обсягу самостійної роботи студентів, бо центр уваги у навчанні переноситься на активні форми навчання.

При дистанційному навчанні навчально-методична література приймає на себе навчальні функції викладачів, а тому вона повинна формувати спеціалістів, їх світогляд, виховувати у культурному, ідейному і моральному відношенні. Вона також повинна слугувати впровадженню в навчальний процес державної мови з широким використанням можливостей комп'ютерної техніки.

Для навчання необхідна не тільки навчально-методична література, а і навчально-методичне забезпечення, контрольні запитання для самоконтролю та методичні вказівки для складання рефератів та звітів.

Виконати усі ці функції навчально-методична література може тільки тоді, коли вона буде створена на новій основі. Отже, першочерговим для дистанційного навчання є переведення навчально-методичної літератури з паперових носіїв на електронні.

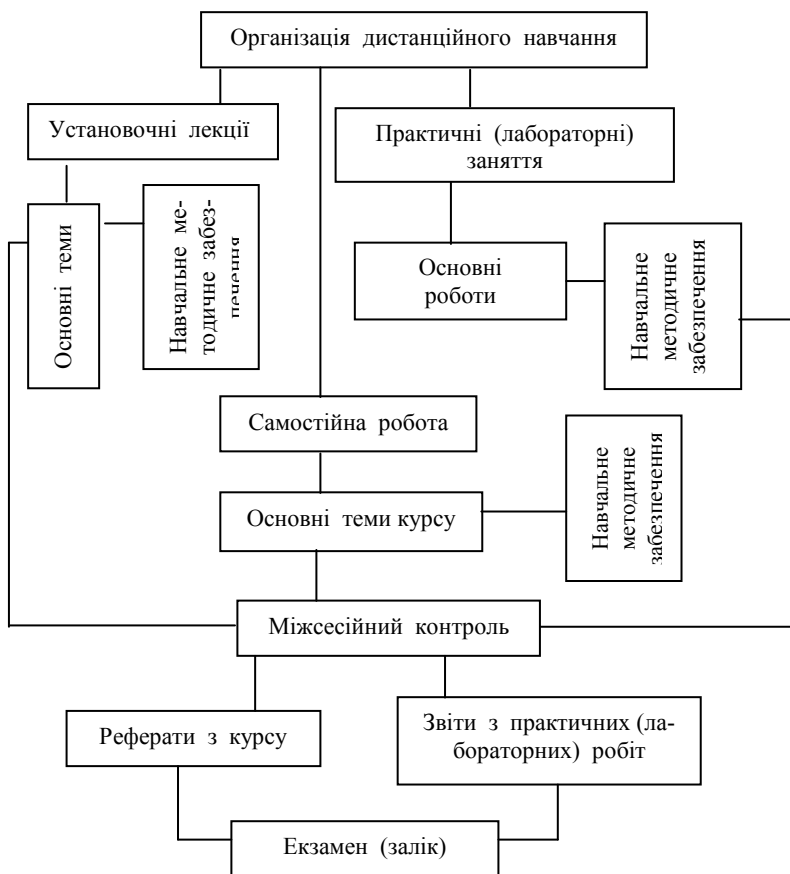
Для використання студентами й викладачами матеріалів комплекту необхідні не тільки комп'ютерні диски, дискети, але і їх роздруковки. Наявність роздруковок дасть змогу ширше залучити до навчального процесу сучасну інформаційну та копіювальну техніку, що в свою чергу при підготованні робіт контролю, звіту зекономить час, підвищить культуру та їх якість.

Слід зауважити, що ефективна самостійна робота над вивченням дисципліни може буде досягнута лише при наявності у студентів повного комплекту навчально-методичної літератури, основою якого буде електронний підручник. Електронний підручник з курсу повинен включати всі основні дидактичні, методичні, наукові, та інформаційно-довідкові матеріали, бо вони вкрай необхідні викладачам

для проведення усіх видів і форм навчання, та студентам, які навчаються за новітньою технологією. Електронний підручник дозволить вивчати (повторювати) матеріал курсу у будь-який зручний для студента час на місці; послідовно та свідомо вивчати матеріал курсу; отримувати інформаційно-довідкові відомості для проведення необхідних розрахунків; бачити на екрані комп'ютера увесь дидактичний матеріал (рисунок, схеми, таблиці); проводити самоконтроль знання матеріалу курсу та інше.

Якість підготовки фахівців залежить не тільки від наявності у студентів комплексу електронних носіїв з НМЛ, а і від чіткої та раціональної організації навчального процесу.

В умовах, коли навчаючий одержує набір необхідних дидактичних матеріалів найбільш доцільно прийняти організацію дистанційного навчання за схемою рис.1.

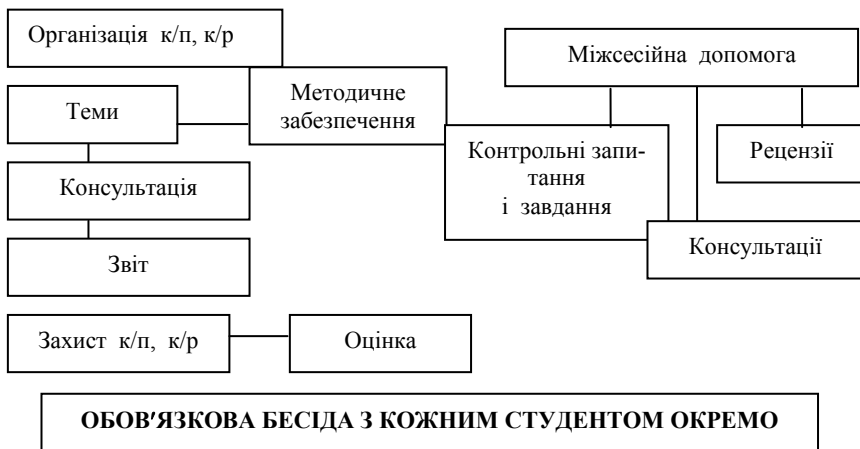

Рис. 1

За своєю суттю дистанційне навчання складається із органічного сполучення різноманітних елементів навчального процесу у вузі **під керівництвом викладачів і самонавчання.**

Навчальний процес у вузі для більшості студентів, особливо студентів-заочників, відіграє направляючу й основоположну роль, і коли він організований педагогічно правильно, то сприяє розвитку ініціативи та самостійності.

При дистанційному навчанні у вищому навчальному закладі проводять установочні лекції, що спонукають мислити, стимулюють самостійну роботу, бажання самому знайти нові джерела інформації та відповісти на питання, які виникають у процесі вивчення курсу.

В них висвітлюють найбільш складні, вузлові питання теорії, дають коментар до програм курсу і вказівки, як необхідно працювати над кожною темою та яку літературу використовувати, на що звернути особливу увагу.

Про значення лекції у навчальному процесі можна судити із виступу студентів Московського університету, із яким вони у 1898 році звернулись до К.А.Тимирязева у день 30-ї річниці його наукової діяльності: *"Благодарим Вас за ту силу, с которой Вы обрисовали перед нами задачи и значения науки, за ту ясность, с которой вы излагали нам её содержание. Благодарим Вас за то дивное чувство любви к науке и веры в неё, которое Вы пробуждали и воспитывали в нас. Благодарим Вас за ту вдохновенную мощь, которая звучит во всём, что мы слышали от Вас, за тот подъём*

энергии, желание работать, которые мы уносим с собой с Ваших лекций”.

Загальними вимогами до лекції, а особливо установочної є:

- ◆ високий науковий рівень;
- ◆ методична стрункість;
- ◆ хороша зовнішня форма.

Високий науковий рівень лекції може бути досягнутим, коли використовуються новітні здобутки науки й техніки, матеріали наукових семінарів і конференцій, коли на лекціях висвітлюють невідірені питання і наукові суперечки.

Методична стрункість лекцій досягається тоді, коли тема їх та зміст впливають із раніше вивченого, коли кожна лекція являє собою закінчене ціле.

Установочні лекції за змістом обов'язково повинні бути високо **наукові** та **емоційні**.

Практичні заняття дозволяють закріпити основні положення курсу та розширити їх до об'єму передбаченого програмою. Практичні заняття – це не просто доповнення лекцій, це важлива форма самостійної роботи, зі своїми специфічними цілями й методами. Головна мета практичних занять – навчити студентів працювати з книгою і машинами, відчутти прикладне значення теорії, прищепити впевненість у діях, навчити самостійно мислити.

При **самонавчанні** студенти індивідуально, самостійно шукають необхідні знання, частковий вираз вони також знаходять і у різних формах і видах самостійної роботи, яку виконують під керівництвом викладачів або спеціалістів підприємств.

Головна мета **самостійної роботи** – навчити студентів працювати з літературою і комп'ютерною технікою, уміти самостійно добувати знання та орієнтуватися в складних ситуаціях, оцінювати вплив різних умов на ефективну працю, навчити самостійно мислити, приймати рішення та нести відповідальність за їх виконання.

Вивчення матеріалу курсу слід вести у відповідності з основними дидактичними принципами.

У числі одного з основних принципів, який слід покласти в основу при вивченні курсу, є **свідоме сприйняття** матеріалу в процесі вивчення. Свідоме сприйняття матеріалу, дозволить студентам розібратися у матеріалі, вникнути в його суть, знайти існуючі зв'язки, принципів збіжності і відмінності, уміти самостійно аналізувати, систематизувати й узагальнювати одержані знання. Свідоме сприйняття матеріалу можливе лише на основі комплексу знань, одержаних при вивченні базисних дисциплін та виконанні практичних занять.

Самостійна робота студентів проходить індивідуально, а тому зміст, обсяг і продуктивність цієї роботи неоднакова.

При дистанційному навчанні вищий навчальний заклад не тільки організує навчальний процес студентів, а по можливості **на-**

правляє і контролює їх роботу, дає педагогічно доцільну, заздалегідь сплановану допомогу, а також допомогу за їх бажанням та їх запитом.

В сучасних умовах за наявної комп'ютерної техніки й Інтернету контроль та допомога студентам в здобутті освіти набагато розширюється та спрощується.

У сполученні організаційного, планомірного і цілеспрямованого навчання студентів у вузі і різнобічного дистанційного самостійного самонавчання залежить успіх підготовки фахівців, їх кругозір, ступінь самостійності міркування та практичної діяльності.

З метою накопичення практичного досвіду безпосереднього використання прийнятої технології нами здійснений *педагогічний експеримент* у групах студентів гірничих спеціальностей, які навчаються за індивідуальними графіками, та деякими студентами стаціонару (відмінниками навчання).

Технологія проведення дистанційного навчання здійснена за схемою рис. 2.

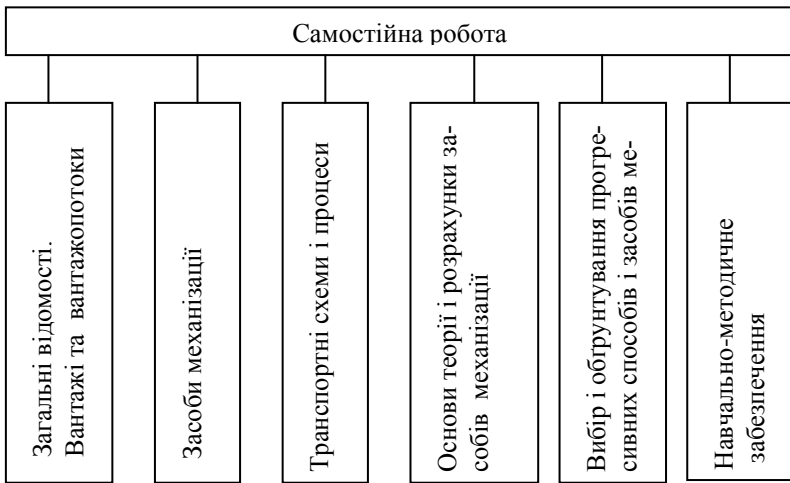

Рис. 2.

Конкретні дії за новою технологією навчального процесу з курсу “Рудниковий транспорт” дозволили:

- виконати всю навчально-методичну літературу з курсу “Рудниковий транспорт” державною мовою;
- створити бібліотеку інформаційних електронних носіїв (додаток 1);
- розробити технологію і організацію дистанційного навчання з курсу “Рудниковий транспорт”;
- тиражувати компакт-диск для вивчення курсу з використанням Internet;

- підготувати електронний підручник з курсу “Рудниковий транспорт”.

В свою чергу комп’ютеризація навчального процесу з курсу “Рудниковий транспорт” дала змогу:

- забезпечити усіх студентів, які вивчають курс “Рудниковий транспорт”, навчально-методичною літературою, яка створена на новій основі;

- оперативно поповнювати навчальну літературу новими відомостями і своєчасно доводити її до студентів;

- вивчати дисципліну “Рудниковий транспорт” в зручних для студента час та місці;

- планувати міжсесійну допомогу та звіт;

- покращувати в короткий термін структуру та зміст навчально-методичної літератури;

- усунути проблему вивчення курсу, який викладений на державній мові;

- зробити значно кращими за змістом та оформленням реферати та звіти студентів.

Технологія дистанційного навчання може бути застосована при здобутті вищої освіти не тільки студентами-заочниками, а і студентами, які навчаються за індивідуальним графіком, студентами прискореної підготовки, студентами, які бажають мати другу спеціальність, а також усіх бажаючих навчатись у вищому навчальному закладі.

Широке використання в навчальному процесі комп’ютерної техніки і Internet, безумовно буде впливати на підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою.

Впевнений, що підготовка фахівців за новітньою технологією відповідає сучасним вимогам і її впровадження в навчальний процес студентів – справа недалекого майбутнього.

Додаток 1

Бібліотека інформаційних електронних носіїв з курсу “Рудниковий транспорт”

1. Дистанційне навчання – сучасна технологія здобуття вищої освіти
2. Підручник “Транспортні машини”
3. Навчальний посібник “Рудниковий транспорт і підйом”
4. Конспекти лекцій:

- Основи теорії і розрахунки засобів механізації переміщення вантажів;
 - Перспективна техніка і технологія;
 - Технологія привибійного транспорту;
 - Організація роботи підземного транспорту на експлуатаційній ділянці;
 - Управління рудниковим транспортом;
 - На шляху до безлюдного транспорту
5. Навчально-методичне забезпечення практичних (лабораторних) робіт
 6. Навчально-методичне забезпечення курсу “Рудниковий транспорт”
 7. Навчально-методичне забезпечення курсового проектування
 8. Компакт-диск “Транспортні машини”

Олег Огірко,
канд. фіз.-мат. наук, ад'юнкт-професор,
завідувач кафедри загальноакадемічних дисциплін Львівського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК З ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ ДЛЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Мета пропонованого навчального посібника – ознайомити студентську молодь з основами християнської етики. Подано різні концепції релігійної етики, серед якої лише християнська етика є етикою любові. Описано й проаналізовано головні поняття й категорії християнської етики. Особливу увагу приділено міжпредметним зв'язкам християнської етики зі Святим Письмом, християнською філософією, етикою подружнього життя, молитвою і святою Літургією та сакральним мистецтвом. Указано на христоцентризм християнської етики. Посібник буде корисний студентам вищих навчальних закладів, які вивчають предмети етику й естетику, педагогіку, психологію, біоетику, релігієзнавство, українську та зарубіжну культуру, філософію, а також він буде потрібний учителям християнської етики і всім, хто цікавляться моральним і християнським вихованням.

Метою предмета “Християнська етика” є розвиток самостійного християнського й етичного мислення у студентів, підготовка до майбутньої праці та усвідомлення найважливіших християнських моральних законів, які становлять основу життя відповідальної людини.

Християнська етика як наука про моральне добро людини посідає чільне місце у навчальному процесі, бо має за мету формувати чесну, благородну, відповідальну особу, що житиме згідно високих моральних цінностей. Християнсько-етична освіта – це єдність теорії й практики, навчання й самоосвіти. Дана дисципліна допоможе у процесі становлення творчої особи, яка переосмислює абсолютні, національні, громадянські, родинні, особисті цінності.

Християнська етика, починаючи з 1997 р. викладається як обов'язковий предмет за рахунок варіативної частини практично у всіх загальноосвітніх школах Львівщини, Тернопільщини та Івано-Франківщини, а з 1999 р., також і в школах Рівненщини.

На сьогоднішній час викладання християнської етики здійснюється також для студентів Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького, Львівської національної академії ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького, Львівського державного лісотехнічного університету, Львівського регіонального інституту державного управління Української Академії державного управління при Президентові України, Донецького державного Інституту штучного інтелекту, Національного університету “Острозька Академія” (м. Острог) та Львівського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом. Елементи християнської етики у вищих навчальних закладах України вивчаються в рамках релігієзнавства, етики й естетики та філософії.

Християнська етика як етика любові є етикою українського народу і вже понад 1000 літ формує етичну культуру українців. Основи її висвітлені у творі князя Володимира Мономаха “Поучення дітям”. Традиційними рисами українського ідеалу людини є: віра в Бога, в Боже Провидіння, пошана до старших, лагідна вдача, щирість, гостинність, працелюбність, духовний аристократизм (не визнавання над собою жодного володаря окрім Господа Бога), гуманне ставлення навіть до ворогів, перевага духовного над фізіологічним у родинному житті, любов до своєї Батьківщини і народу.

Християнське моральне виховання є безперервною працею над формуванням душі і тіла людини для досягнення нею повної злуки з Богом. Метою християнського етичного виховання є виявлення, формування та розвиток природних та надприродних задатків душі і тіла, до осягнення єдності життя людини з Божими законами. Християнська етика є наукою про моральне добро людини на основі абсолютних вартостей, якими наповнена християнська культура. Християнська етика ґрунтується на універсальному моральному законі людства – десяти Заповідях Божих і двох головних заповідях Любові, а також на ділах милосердя щодо душі та тіла ближніх, євангельських радах і блаженствах. Християнська етика закликає шанувати Бога думками, словами, ділами,

а також шанувати батьків, власне і чуже життя, чистоту, майно, честь, славу, гідність і почуття.

Християнська етика аналізує природу, внутрішню структуру моральної свідомості і моральних відносин, досліджує моральні поняття, які виражають моральні норми, принципи, що містять оцінку діяльності людей. Християнська етика закликає шукати найвище добро (благо) не тільки своєю розумовою діяльністю, але й на основі формування духовного світогляду, який відкривається у вічних правдах, об'явлених Богом у Святому Письмі, зокрема, у правдах про: створення світу; створення людини на образ і подобу Божу; відкуплення (спасіння) людства; останні речі (смерть, суд, пекло, рай). Християнська етика – це етика беззастережного послуху волі Божій, об'явленій через Ісуса Христа. Християнську етику породжують роздуми над буттям, засновані на Об'явленні Божому. Християнська етика базується на абсолютній моралі, що є вічною, незмінною та існує поза простором і часом. Християнська етика є складовою частиною християнської філософії.

Християнська етика є вченням спільним для всіх християнських конфесій в Україні та має за ціль: інформувати слухачів про моральне вчення християнства, яке містить у собі загальнолюдські цінності; виховувати молодь на засадах: правди - "і спізнаєте правду, і правда вас визволить" (Ів.8.32); свободи, про що наголошує наш Кобзар: "в своїй хаті своя й правда і сила, і воля" та екуменізму за принципом: "Один Господь, одна віра, одне хрещення" (Ефес. 4.5); прищеплювати молоді низку моральних чеснот: мудрість, мужність, справедливість, стриманість, милосердя, миролюбність.

Християнська етика допоможе молодій людині з допомогою християнської релігії орієнтуватися в таких трьох основних питаннях:

1. В кого маємо вірити і, в що маємо вірити? – В єдиного Бога, Який є абсолютним Добром.
2. Що маємо робити, щоб чинити волю Господню? – Сповняти Заповіді Божі та діла милосердя.
3. Які слід уживати засоби, щоб досягнути спасіння? – Молитись, чинити добро, остерегатись зла і приймати святі Таїнства.

Християнська етика відрізняється від загальнолюдської етики:

- джерелом моральності (Святе Письмо й наука Церкви);
- трактуванням злого вчинку (гріху);
- розумінням категорій етики (добра, зла, совісті, гідності, щастя);
- розумінням чеснот (надприродних і природних);
- усвідомленням морального закону (10 Заповідей Божих);
- незмінністю й вічністю моральних принципів;
- розумінням людини як образу й подоби Божої.

Загальнолюдська етика містить у собі елементи християнської етики, які є пізнані природним людським розумом. Християнська етика доповнює й облагороджує природну етику, додаючи об'явлені правди і, поширюючи природні правди пізнані людським розумом. Вона містить у собі природну етику, тобто сукупність правил поведінки, проголошені здоровим глуздом.

Християн у світі близько 1 млрд. 800 млн., з яких 1 млрд. католиків, 600 млн. протестантів і 200 млн. православних. Християнська етика визначається як наука про моральне добро людини представниками католицьких і протестантських Церков, а розуміється щоденним християнським способом життя представниками православних Церков. Церква – це спільнота християн, які вірять в Бога у Пресвятій Трійці та приймають у житті сім Святих Таїнств. Джерелами християнської етики для католицьких і православних Церков є Святе Передання (наука Церкви) та Святе Письмо, а для протестантських Церков єдиним її джерелом є Біблія. В католицькій Церкві християнська етика тісно пов'язана з моральним богослов'ям та християнською томістичною філософією. Етика католицької Церкви закликає християн наслідувати Ісуса Христа як найвищий ідеал. Католицька Церква визнає дійсними 21 Вселенських Соборів Церкви. У православних Церквах християнсько-етичне вчення веде до містичного споглядання Бога, до глибокого вивчення християнської культури, традицій і звичаїв. Етика православних Церков закликає християн приймати дари Святого Духа (мудрість, розум, рада, кріпость – сила духу, знання, побожність, страх Божий – боятися гріха, яким зневажаємо Господа) та плоди Святого Духа (любов, радість, мир, терпеливість, добротність, милосердя, віра, лагідність, поміркованість). У Святому Переданні православні Церкви наголошують на рішеннях семи Вселенських соборів у IV-VIII ст., а також на праці видатних церковних учителів, таких як Афанасій Олександрійський, Василій Великий, Григорій Богослов, Іван Золотоустий, Іван Дамаскин, Григорій Палама. Етика католицьких і православних Церков радить християнам зберігати євангельські ради (добровільна вбогість, досмертна чистота, досконалий послух). У протестантських Церквах християнська етика носить характер біблійної етики через аналіз, дослідження і пояснення біблійних текстів морального змісту. Етика протестантських Церков містить у собі богословський оптимізм (учення М. Лютера (1483-1546 рр.), який навчав, що добрі діла взагалі не потрібні, а вистачить сама віра, бо Христос вмер за всіх нас, а тому не слід журитися гріхами) або богословський песимізм (учення Ж. Кальвіна (1509-1564 рр.), який навчав, що Бог призначив частину людей до неба, яким не пошкодить жодний гріх, а частину до пекла, яким не допоможе жодне добре діло). Суть протестантизму: Божа благодать дарується без посередництва Церкви; спасіння

людини відбувається лише через її особисту віру в жертву Ісуса Христа. Протестантську етику достатньо висвітлив Макс Вебер. Він наголошував, що коли Бог любить людей, то має виявляти знаки своєї любові, у тому числі нагороджувати матеріальними благами. Філософською основою предмета християнська етика для представників католицької Церкви є христоцентризм (Христос є центром навчання), для представників протестантських Церков – фідеїцентризм (віра є центром усього), а для представників православних Церков – теоцентризм (Бог у Пресвятій Трійці є центром навчання). Проте спільними для всіх залишаються біблійні моральні настанови та наука Ісуса Христа.

Християнська етика є могутнім виховним засобом у формуванні богословських, моральних і громадських чеснот.

Етика – це віра, надія й любов у добро. Християнська етика, визнаючи об'єктивність добра й зла, чеснот і вад, може бути пізнана та визнана неупередженим природним розумом. Фактично всяка об'єктивна етика є одночасно християнською.

Етика традиційних Церков базується на: тайній ініціації, універсальності, ієрархічній службі й харизматизмі, концепції спасіння світу та інтегрального розуміння світу, а також на об'єктивно-текстуальному тлумаченні об'явлених джерел релігії, пізнавально-емоційній мотивації, вільному й свідомому прийнятті рішень, відпущенні вини та відданні себе Богові. Традиційні Церкви об'єднуються навколо наступних фундаментальних світоглядних принципів: теоцентризм (розуміння того, що Бог є центром усього), креаціонізм (усвідомлення того, що Бог усе створив із нічого), провіденціалізм (положення про те, що Бог перманентно (безперервно і постійно) керує створеним Ним світом, людською історією і поведінкою кожної окремої людини), персоналізм (усвідомлення людини як особи, створеної на образ і подобу Божу) і ревелюціонізм (прийняття Божого Об'явлення).

Крім етик католицьких і православних Церков в Україні поширені етичні системи протестантських Церков. Протестантизм представлений в Україні 20 напрямками. Він поширювався в Україну (Волинь) з Німеччини, починаючи з кінця XVI ст. Прихильники найчисельніших із них об'єднані у впливові союзи євангельських християн – баптистів, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня, що активно займаються благочинною діяльністю. Протестантів із традиційними конфесіями єднає лише свята Тайна хрещення і спогад про Причастя, Заповіді Божі, Святе Письмо та наука Ісуса Христа Богочоловіка. Протестанти не признають культ Богородиці, святих, чистилище, відкидають монашество, хресне знамення, священницьку одягу, ікони, святі мощі. Миряни не відділяються від духовенства – священство розповсюджується на всіх віруючих.

При навчанні християнської етики слід уникати: фанатизму (нетерпимого ставлення до чужих переконань), прозелітизму (спроби повернути на свою віру й обряд представників інших конфесій), інфантилізму (падання в дитинство), сентименталізму (надмірних почуттів), раціоналізму (намагання все пояснити з допомогою розуму), вербалізму (багатомовства), інтернаціонального космополітизму (пам'ятати і розуміти, що ми є українцями, а не тільки громадянами світу, для яких не існує Батьківщини), індиферентизму (байдужого ставлення до певних проблем християнства) та фальшивого активізму (надмірно використовувати різноманітні методи і форми навчання, забуваючи, що слухачі втомлюються).

Заняття з християнської етики варто наповнювати матеріалом українознавчого, національного, регіонального та місцевого рівнів, а також використовувати досвід слухача та його найближчого оточення. Слід враховувати національний елемент у викладанні християнської етики, щоб слухачі пам'ятали і розуміли, що вони є українцями, а не тільки громадянами світу, для яких не існує Батьківщини. Навчання християнської етики здійснюється на поза(над)конфесійній основі, проте це аж ніяк не означає, що сам викладач може бути позаконфесійним, бо він утверджується у вірі, в моралі та й духовно зростає у своїй конфесії. В навчальних закладах традиційно навчається молодь різних конфесій, хоча в багатьох випадках є явна конфесійна більшість. Пошана прав і переконань більшості не може бути використана на порушення прав меншості. Трактуючи основні поняття з християнської етики, викладач дотримується норм екуменізму, наголошуючи на спільні для всіх конфесій моральні аспекти, а також, що світ християнства не вичерпується власною конфесією. Спільні основи етики в мирному діалозі релігій світу є теж важливими у навчанні молоді. Прекрасно розуміючи, що конфесійне виховання здійснюється в родині, в релігійних спільнотах і те, що діти традиційно зберігають і дотримують віру своїх батьків, викладач на конкретні запитання слухачів щодо особливостей власної конфесії повинен дати об'єктивну відповідь на мові цієї ж конфесії, або порадити звернутися до своїх духовних провідників (священиків). Християнська етика відрізняється від катехизації, яка має за ціль привести слухачів до віри та до життя у вірі через участь в церковній спільноті й прийнятті Святих Таїнств. Не слід підміняти християнську етику катехизацією. У своїй педагогічній праці викладач повинен докладати зусиль на усунення з ужитку всіх слів, поглядів і вчинків, які можуть ображати почуття представників тої, чи іншої конфесії. Екуменізм у сучасному світі яскраво засвідчує, що, наближаючись до Бога, християни зближуються між собою, проявляючи взаєморозуміння і пошану. Єдність у різноманітності — ось основний принцип такої праці.

Лише глибока пошана до інших переконань, постійне бажання до підвищення професійного рівня, а не вузькоконфесійні принципи, допоможуть викладачеві належно передавати знання з християнської етики, дбаючи насамперед за власне моральне вдосконалення та моральне і національне виховання нашої молоді, дотримуючись пріоритетів: Бог, Україна, народ.

Викладач християнської етики повинен дотримуватися таких біблійних принципів: "Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи... навчаючи зберігати все, що Я вам заповідав" (Мт.28.19-20); "Пустіть дітей приходити до Мене, не бороніть їм, бо таких Царство Боже"(Мк.10.14); "Будьте, отже, мудрі, як змії, і прості, як голубки"(Мт.10.16), що вимагає розумно і доступно використовувати нагоду та засоби християнської етики; "не кидайте перл ваших перед свинями, щоб не потоптали їх ногами й, обернувшись, вас не роздерли"(Мт.7.6), що звертає увагу на категорію слухачів, які не тільки не сприймають християнської етики, але й можуть її зневажити. Викладач християнської етики повинен належно усвідомлювати слова Христові: "Моя наука не моя, а Того, хто послав мене"(Ів.7.16). Він уприсутнює в собі любов Христову і пам'ятає слова ап. Павла: "Я все можу в Тому, Який мене укріплює" (Фл. 4.13). Для викладача християнської етики джерелом духовної і моральної поживи є Святе Письмо, яке він, вшановуючи, щоденно читає, розважає над ним, молиться з нього і намагається втілити його науку у щоденне життя. Він повинен прагнути до досконалості, виконуючи заповіт Христа: "будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий" (Мт. 5.48).

Він повинен бути чуйним і самокритичним, бо слухачі дивляться на нього, як на свій зразок, а тому його мають прикрашати терпеливість, справедливість, лагідність, працелюбність, любов до Батьківщини, релігійність і скромність. Викладач християнської етики має бути твердим у вірі і стійким у переконаннях та повинен зберігати дисципліну у щоденній поведінці. На лекціях християнської етики він привчає слухачів до збереження морального закону, але не накидає його згори, а на прикладах життя показує його конечність і необхідність. Він дає слухачам обдумані вказівки, поради, які мають бути: доцільними, справедливими, спроможними до виконання і несуперечливі попереднім вказівкам. Він дає позитивні вказівки за принципом: "давайте спробуємо так". Викладач християнської етики не має упередження до слухачів, дотримується обіцянок, не робить різниці у любові до слухачів, не говорить слухачам про обов'язок вдячності супроти нього і не говорить про те, яким він був дисциплінованим і зразковим у дитинстві. Він плекає молитовний дух у слухачів і сам є людиною молитви у щоденному житті, яка постійно працює над собою. Він пам'ятає, що основним осередком морального виховання є родина, а тому допомагає батькам у вихованні дітей, а не заміняє їх. Викладач повинен дотримуватись правил християнської педагогіки: спостереження; стримування емоцій, коректування особистих відчуттів і переживань. Викладач християнської етики виконує ряд завдань духовного виховання: підводить слухачів до осмислення

понять: Бог, всесвіт, життя; ознайомлює слухачів з антропологією; підготує слухачів до осмислення особистого досвіду спілкування з Богом (через молитву, участь у святій Літургії і святих Тайнах).

Згідно соціологічних досліджень, внаслідок вивчення християнської етики у слухачів змінюється світогляд, виникає устремління до душевної і тілесної чистоти, працелюбності та стриманості. Змінюється відношення до батьків, виникає правильне розуміння сім'ї, скероване на її створення, а не розтління.

Сподіваємося, що цей предмет допоможе нашій молоді дотримуватися морально доброї поведінки в щоденному житті та бути вірною Богові, Україні, народові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендик М., Гнатів І., Огірко О. Християнська етика. – Львів, 1997.–159 с.
2. Кияк С. Християнська етика. – Івано - Франківськ, 1997.
3. Лужницький Л. Християнська етика. – Мюнхен, 1948.
4. Малахов В.А. Этика – К., 1996.
5. Огірко О. Християнська етика. "Свічадо".-Львів,1999.–104 с.
6. Огірко О. Релігієзнавство. Навчальний посібник. ЛФ МАУП. - Львів, 2002.–133 с.
7. Огірко О. Християнсько-етичне виховання молоді. Навчальний посібник. ЛІ МАУП.- Львів, 2002.–210 с.
8. Огірко О. Людина у світі. Християнська етика. Навчальний посібник. ЛІ МАУП.- Львів, 2002.–156 с.
9. Огірко О. Християнська етика. Навчальний посібник. ЛІ МАУП.- Львів, 2003. – 174 с.
10. Християнська етика і педагогіка: статті та уроки. - Острог, 2001.
11. Шостек А. Бесіди з етики. - Львів, 1999.

*Ярослав Пасько, кандидат філософських наук, доцент
Віталій Білецький, кандидат філософських наук, доцент
Донецького державного університету управління*

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК З ЛОГІКИ (досвід створення та практика застосування)

Співробітники кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького державного університету управління (професор Бурєга В.В., доцент Пасько Я.І., Білецький В.В., викладач Савенкова М.С.) наприкінці 2004 року здійснили плідну спробу створення сучасного навчально-методичного посібника з логіки [1].

Необхідність цієї роботи випливала з того, що формування багатого на знання інтелекту, дисциплінованого і правильного мислення для сучасної молоді людини є нагальною потребою, бо відкриває перед нею безмежні перспективи прогресу як у професійній діяльності, так і у повсякденному житті загалом. Вдосконалення раціональних параметрів мислення українських студентів актуалізується також реаліями вітчизняного суспільства, вектор розвитку якого зокрема спрямований на інтеграцію до цивілізованої європейської і світової ринкової економіки, для чого необхідною є поява відповідної висококультурної особистості, мислення якої є розвиненим, багатим та гнучким. У контексті цього, логіка, яка є однією з найдавніших та класичних раціональних дисциплін, спроможна створити умови для появи і зростання критичного бачення дійсності, допомогти молодій людині засвоїти європейську культуру раціонального мислення.

Слід зазначити, що попри існування ряду серйозних і досить ґрунтовних сучасних вітчизняних та іноземних підручників та посібників з цієї дисципліни [2 – 13], на сьогодні наявним є брак простих для розуміння та засвоєння (у тому числі, самостійного) наукових та методичних праць, орієнтованих на поглиблення усвідомлення студентами раціональних засад буття.

Особливості komponування нового навчально-методичного посібника визначалися, головним чином, специфікою фахової підготовки студентів Донецького державного університету управління. Зважаючи на цю обставину, автори намагалися відбити два головних завдання: адаптувати дисципліну “Логіка” до вимог вітчизняного сьогодення і сприяти підвищенню рівня розумової, зокрема, економічної і гуманітарної культури читача. З цього випливало намагання наблизити формальну логіку до повсякденного життя та професійної діяльності робітників економічних та соціальних галузей народного господарства, працівників царини інформаційних технологій, інноваційного управління.

У навчально-методичному посібнику автори простежують базові етапи становлення логіки, і, зокрема, формальної логіки, дотримуючись класичної структури цього навчального курсу, використовуючи методологічні принципи сходження від абстрактного до конкретного, від простого до складного, принцип єдності історичного та логічного. Ключовими темами книги є: Поняття, Судження, Умовивід, Закони логіки, Доведення та спростування. Разом з цим зміст посібника не обмежується реконструкцією головних традиційних положень формальної логіки. Натомість автори прагнули актуалізувати творчу розумову діяльність студента, надаючи аналізові суперечності сучасних форм мислення.

Навчальний матеріал посібника подано у вигляді конспекту лекцій. Його мова відзначається простотою, а приклади правильного komponування мовних конструктів та можливих помилок максимально наближені до звичайної професійної та повсякденної практики.

Самостійне засвоєння навчального курсу читачем, зокрема, студентом-заочником, значно полегшує також те, що кожен з структурних компонентів (лекцій) закінчується питаннями для самоконтролю і забезпечений списком рекомендованих літературних джерел з посторінковим зазначенням розташування даної теми у більш ґрунтовному підручнику чи посібнику.

Наприкінці лекційного курсу подана післямова, у якій автори лекційного курсу прагнули, застосовуючи науково-популярний стиль викладу, закріпити серед студентів і додатково довести читачеві ту ідею, що логіка має своє пряме застосування не лише на теоретичному, але і на широкому практичному, світоглядному рівні мислення, на тлі повсякденної практики свідомої розвиненої людини. У цьому розділі роботи було наведено приклади застосування логічних знань у царинах менеджменту, маркетингу, соціології.

Завершує навчально-методичний посібник список літературних джерел (включаючи науково-популярні), питання до заліку за курсом "Логіка", а також стислі словники логічних термінів та символів.

Практика застосування навчально-методичного посібника цілком виправдала сподівання авторів. По-перше, сприйняття навчальної інформації студентами стаціонару і, що особливо приємно, заочного відділення значно полегшилося, що позитивно позначилося на їх успішності. По-друге, доволі великий наклад посібника помітно розширив "свободу імпровізації" для лекторів. Іншими словами, наявність у кожного студента конспекту лекцій, який міститься у посібнику, зробив зайвим задиктовування навчального матеріалу, тим самим збільшивши час на живе спілкування викладача з аудиторією.

Разом з цими позитивними моментами, слід зазначити, що викладачеві, користуючись такого роду посібниками слід попереджати аудиторію про необхідність вивчення певних глав базових підручників, бо знання матеріалу посібника є все ж недостатнім для ґрунтового оволодіння дисципліною. Відмітимо, що цим заходом педагог додатково стимулює молоду людину до творчого пошуку за вказаними ним орієнтирами.

Зрозуміло, що навчально-методичний посібник з логіки (як і будь-який інший) потребує періодичного оновлення. Поява нових спеціальностей, за якими навчається молодь (скажімо, логістики, інтелектуальної власності, соціології) вимагає від лекторів нових прикладів застосування логічних знань і навичок правильного мислення, адже активно застосовуючи здобуті знання логіки, сучасні студенти і майбутні фахівці зможуть "оживити" будь-яку професійну чи повсякденну практику, перевести її на високий кваліфікаційний рівень майстерності.

Таким чином підготовка подібних навчально-методичних посібників з логіки (а також з інших дисциплін), яка враховує специфічні ознаки вузів є необхідним завданням вітчизняних працівників вищої освіти. Як однозначно показала практика їх застосування, вони полегшують за-

своєння навчального матеріалу, дозволяють викладачеві застосовувати широке коло прийомів стимуляції пізнавальної активності, переводять процес викладання і навчання на більш високий якісний рівень.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Пасько Я.І., Білецький В.В., Савенкова М.Є., Бурега В.В. Логіка : навчально-методичний посібник / Заг. ред. Бурега В.В. – Донецьк: ДонДДУ, 2004. - 59 с.
- 2.Хоменко І.В., Алексюк І.А. Основи логіки. Підручник – К.: Золоті ворота, 1998. – 256 с.
- 3.Хоменко І.В. Логіка – юристам. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 392 с.
- 4.Тофтул М.Г. Логіка. – К.: Академія, 1999. – 336 с.
- 5.Курбатов В.И. Логика. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 512 с.
- 6.Конверський А.Є. Логіка. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 272 с.
- 7.Жеребкін В.Є. Логіка. – Харків: Основи, К.: Знання, 1998. – 256 с.
- 8.Берков В.Ф. Логика. – Минск: Тетра Системс, 2001. – 416 с.
- 9.Гетманова А.Д. Учебник по логике. – Москва: ЧеРо, 2000. – 304 с.
10. Войшвилло Е.К., Дегтярев М.Г. Логика. –Москва: Владос, 2001.–528 с.
11. Иванов Е.А. Логика. Учебник. – Москва: БЕК, 1998 – 309 с.
12. Гетманова А.Д. Логика: словарь и задачник. - Москва: Владос, 1998. - 336 с.
13. Мельников В.Н. Сборник задач по логике. – К.: ДонГУ, 1990. – 202 с.

*Валентина Токарева, кандидат соціологічних наук, доцент,
зав. кафедри українознавства
Донецького державного університету управління
Людмила Батченко, доктор економічних наук, професор
Донецького державного університету управління
Олександр Богданов, ст. викладач
Донецького державного університету управління*

УКРАЇНОЗНАВСТВО ТА ЕТНОПЕДАГОГІКА ЯК ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ВУЗІ (НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНУ ДОНБАСУ)

Згідно з концепцією національного виховання, яка була запропонована авторським колективом у серпні 1996 року [1], основні змістові компоненти нового педагогічного мислення ґрунтуються на кількох фундаментальних положеннях, серед яких для нас є найбільш актуальними наступні:

- Дитина (учень, студент) – центр навчально-виховного процесу, суб'єкт навчання і виховання (творець, діяч)

- Українознавство – наукова основа, духовна серцевина навчально-виховного впливу в сім'ї, школі і суспільному житті, філософія і політика державотворення

- Національне виховання – всеохоплююча і багатогранна система впливів, ідей і підходів, яка покликана пробуджувати, стимулювати розвиток закладених природою задатків, можливостей дітей, набуття етносоціального досвіду і реалізовувати завдання гуманізації і гуманітаризації системи освіти.

Узагальнюючи досвід провідних вузів Донбасу [2-4], основними завданнями при вивченні української мови вважаються:

а) формування навичок і умінь наукового стилю на матеріалі фізики та хімії і публіцистичного стилю на країнознавчому матеріалі (Донецький національний технічний університет, ДонНТУ);

б) засвоєння стильової диференціації, вивчення ділового стилю на усіх мовних рівнях, повторення і поглиблене вивчення мовних норм через практику перекладу російських текстів за спеціальністю (Донецький національний університет, ДонНУ);

в) знайомство з теоретичними відомостями і засвоєння їх на практиці при вивченні фонетики і анатомічної термінології, засвоєння лексики і збагачення словникового запасу, яке має поєднуватися із знанням норм у зіставленні з нормами російської мови (Донецький державний медичний університет, ДДМУ).

Серед причин, які заважають вивченню української мови, можна назвати такі:

а) більшість студентів – носії неадекватної двомовності і при певному запасі загальнонавчальної лексики мають труднощі зі сприйманням і продукуванням текстів зі спеціальною лексикою (Донецький державний університет економіки і торгівлі? ДонДУЕТ);

б) недостатній запас слів, невміння обирати найважливіше за значенням або забарвленням слово (Донецький технічний колеж);

в) ставлення студентів як до другорядного предмета, намагання спілкуватися підкреслено російською мовою, психологічна замкнутість на заняттях; неготовність викладацького складу викладати спеціальні предмети українською мовою, відсутність матеріально-технічної бази, залежність процесу переходу на викладання у вищій школі від україномовних процесів у середній школі та в країні в цілому; уведення курсу “Українська ділова мова (мова професійного спілкування)” здійснено без належного аналізу мовної ситуації і потреб вищої освіти у східних регіонах України (ДонНТУ).

Найбільш ефективними методами викладання української мови на думку викладачів названих вузів є такі:

а) порівняльний принцип у викладанні української за зразками методики викладання нерідної; порівняльний підхід до фактів мови і мовлення, переклад як один з найефективніших засобів, урахування спільних та відрізняючих рис близькоспоріднених мов; зберігальні технології навчання як цикл уроків з типології текстів з єдиною комунікативною настановою, яка реалізується дозовано на кожному уроці; при перекладі текстів – удосконалення граматики, розвиток культури мовлення, поповнення словникового запасу, накопичення термінологічної лексики (ДонНТУ);

б) опорно-порівняльний і переклад як важливий елемент (ДонДУЕТ);

в) багатоцільовий характер заняття та варіювання його компонентів; базування роботи на текстах спеціальності, виразне читання, аналіз і рецензія мовлення однокурсників, знаходження орфоепічних помилок, заучування напам'ять як закріплення практичних навичок літературної мови (ДДМУ);

г) організація самостійної роботи студента як найважливіша умова засвоєння знань – робота над перекладами фахової літератури, вивчення нових слів; розвиток зв'язного мовлення – ділові ігри, “робітничі наради”, “мовні ринги” (ДонНУ);

г) систематичні лексичні вправи на знаходження у реченні або тексті неправильно вжитих слів, виправлення лексичних або стилістичних помилок, визначення стилю уривків (Донецький технічний колеж)

д) написання документів, повторення орфографії, тренувальні вправи на переклад, добір синонімів, антонімів, усне зв'язне мовлення певної теми; багато вправ на переклад, бо метод зіставлення і порівняння мов дає гарні наслідки (Приазовський державний технічний університет).

Крім названого, привертають увагу такі спостереження фахівців:

“За останній час значно зріс престиж української мови серед молоді: більшість вивчає її свідомо, а не з примусу, розуміє практичну необхідність володіння мовою. Але залишається нерозв'язаною проблема зростання національної свідомості молоді, усвідомлення нею необхідності збереження і зміцнення традицій, єдності поколінь, руйнування комплексу національної меншовартості. Для вирішення цих проблем слід враховувати світоглядно-виховний аспект навчання” (ДонДУЕТ).

“Добре володіють українською мовою студенти, які закінчили середню школу з українською мовою навчання або прибули з інших регіонів України. Інші (і таких більше половини) розмовляють “убогим суржиком”, не мають належного словникового запасу, а їх знання про народний побут, традиції, обрядовість – поверхове. ...тому до робочого

плану з курсу були внесені етнопедagogічні аспекти, тобто поєднання знань мови та народознавства” (ПриазовДТУ).

“Слід наголосити, що активне функціонування української мови в російськомовній аудиторії можливе лише за умови її ізоляції від рідної мови студента і сприймання аудиторією думок, висловлених українською мовою” (ДонНТУ).

“Російською мовою ведеться навчальний процес у середній та вищій школах, здійснюється повсякденне спілкування викладачів і студентів, видаються підручники ...поодинокі дисципліни викладають українською мовою ...причина не тільки в тому, що не всі викладачі спроможні викладати державною мовою, а і в тому, що студенти не володіють нею настільки, щоб сприймати навчальний матеріал. Як би добре не навчали української мови в середній школі, студенти неспроможні сприймати науковий стиль вузівських дисциплін, оскільки з цим стилем не зустрічалися в школі на уроках української мови. Адже всі інші предмети ...викладають російською мовою. І поки таке становище не зміниться, годі сподіватися, що викладання у вузах можна безболісно перевести на українську мову” (ДонНТУ)

“Повторення і поглиблене вивчення орфоепічних, орфографічних, фонетичних, лексичних, граматичних норм, враховуючи умови розвитку української мови на Донбасі, – через практику перекладу українською російських текстів за обраною спеціальністю” (ДонНУ).

Українознавство – це цілісна інтегративна посткласична наука про Україну та українство в часо-просторових, етнонаціональних, культурно-інформаційних вимірах. Дослідження, опис і вивчення цього явища, як відомо, здійснюється за наступними напрямками:

- 1) українознавство як самостійний навчальний інтегративний курс;
- 2) українознавство як наскрізні знання всього навчального процесу в його гуманітарній компоненті;
- 3) українознавство в його дидактичному аспекті як окремі форми і методи в системі інтегративних курсів.

Як самостійний інтегративний курс українознавство охоплює знання про побут, звичаї, традиції, світогляд українського народу, тематично-проблемні наукові дослідження, гіпотези, матеріал про історію науки, про внесок до світової культури українських вчених, митців, політичних діячів, про пріоритетні напрямки розвитку української науки і технології, пов’язані з державотворчими проблемами. Такий курс, на наш погляд, доречний в системі підготовки саме викладачів українознавства як навчального предмета на всіх рівнях освіти, але несприйнятливий у нефілологічних ВНЗ Донецького регіону.

Оскільки українознавство є системою інтегративних знань про Україну та українство як цілісність, то відповідні концентри цієї системи виступають як домінанти, за якими інтегруються знання відповідних кафедр вузу.

Кафедра українознавства вузу виступає як окремий сегмент українознавчої діяльності (кафедральний рівень) і як координаційний центр такої діяльності у навчальний та позанавчальний час (загальновузівський рівень). На кафедральному рівні усі навчальні дисципліни (“Українська мова професійного спілкування”, “Історія України”, “Культурологія”, “Документування”, “Українське наукове мовлення”, “Українське ділове мовлення”, “Майстерність публічного виступу” тощо) викладаються тільки державною мовою, навчальний матеріал групується за принципом пріоритетності української складової в усіх сферах, заняття передбачають активну самостійну роботу студентів.

На загальноакадемічному рівні кафедра українознавства повинна надавати методичну допомогу для представників усіх кафедр, які здійснюють українознавчу діяльність, створюються спільні навчально-методичні розробки, провадяться позааудиторні заходи.

На наш погляд, в умовах Донецького регіону найбільш актуальними є такі компоненти української етнопедагогіки, як родинознавство, етнодидактика і педагогіка добросусідства.

Серед провідних засобів втілення етнодидактики нашу увагу привернули насамперед родинний і громадський побут, природа, звичаєве право, національний спосіб життя.

Основні принципи методики української мови в наших умовах трансформуються у загальні принципи використання мови в якості окремої навчальної дисципліни (кафедральний рівень) і в якості мови навчання в цілому (загальновузівський рівень). До таких принципів слід віднести:

принцип народності – репрезентація української мови у вигляді фольклорних елементів (прислів'я, приказки) і творів красного письменства на обох рівнях;

принцип історизму – повідомлення про історичні процеси у розвитку мови, історії України, української культури, ораторського мистецтва, діловодства та документування (кафедральний рівень), повідомлення про історичні явища та українські персоналії у відповідній сфері (загальновузівський рівень);

принцип етнічної соціалізації – становлення і розвиток особистості як суспільно-національного індивіда (реалізується на протязі усього часу навчання на загальновузівському рівні);

принцип європеїзму – репрезентація української мови, культури, менталітету як явищ європейської культури (реалізується на протязі усього часу навчання на загальноузівському рівні);

принцип культуровідповідності – неухильне забезпечення високої грамотності й культури усного та писемного мовлення (кафедральний рівень), загальної культури та освіченості (загальноузівський рівень);

принцип урахування регіонального, місцевого, домашнього (родинного) мовного середовища – використання індивідуальних завдань для кожного студента залежно від його особистісних рис в поєднанні з найбільш ефективними груповими формами навчання (кафедральний рівень);

принцип виховуючого навчання – забезпечення духовно-морального, національно-патріотичного, трудового, інтелектуального виховання через відповідний відбір і презентацію навчального матеріалу (традиції і норми християнської моралі, козацький кодекс честі, заповіді українських націоналістів тощо) на обох рівнях.

Визначальна особливість реалізованого Донецькому державному університеті управління українознавчого етнопедагогічного підходу до навчання – перехід до інтегративних знань і цілісного сприйняття особистості. Розгляд усіх проблем навчання і виховання як цілісного явища розкріпачує мислення суб'єктів педагогічного впливу, забезпечує умови для користування власним розумом, для розвитку самосвідомості і самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція національного виховання // Освіта. – 7 серпня 1996 р. - № 41 (219). – С.2-7
2. Українська мова. Теорія і практика: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Донецьк: Донецький державний університет, 1997. – 120с.
3. Проблеми функціонування й викладання української мови у вищих навчальних закладах. Матеріали регіональної науково-практичної конференції / Укладачі: Л.П. Семенова, Л.В. Шавлак, Л.Клазарєва, Т.О. Мачай. – Донецьк: ДонДТУ. – 68 с.
4. Актуальні проблеми мовної освіти у вищих навчальних закладах. Збірник праць регіональної науково-методичної конференції / Укладачі: Л.П.Семенова, Л.В.Шавлак, Л.К.Лазарєва та ін. – Донецьк, ДонНТУ. – 160с.

*Володимир Алтухов, ст. викладач кафедри української мови
Донецького національного технічного університету*
*Олена Шатілова, асистент кафедри української мови
Донецького національного технічного університету*

ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ КРАЇНОЗНАВЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ДО ПІДРУЧНИКА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Здобуття державної незалежності, надання українській мові статусу державної, результати президентських перегонів 2004 року викликали підвищений інтерес до політичного, суспільного, економічного, культурного життя, історичного минулого України як з боку наших співвітчизників, так і з боку іноземних громадян. Українська мова стала об'єктом вивчення не лише для громадян України, але й для іноземців.

Сьогодні, коли бракує фундаментальних праць з питань методів і прийомів опису української мови як іноземної, коли відсутні підручники, в яких би українська мова розглядалась з урахуванням специфіки навчання різних категорій іноземних громадян, велике значення мають конкретні розробки у царині практичного викладання української мови для студентів-іноземців, а також дослідження різних аспектів створення ефективного підручника.

Іноземні громадяни, що вивчають українську мову, прагнуть перш за все оволодіти ще одним способом брати участь у комунікації. Але вивчаючи мову, людина одночасно проникає в нову національну культуру, отримує величезне духовне багатство, акумульоване мовою. Ще у XIX столітті відомий славіст Ізмаїл Срезневський писав: “Народ виражає всього себе найповніше і найвірніше у мові своїй. Народ і мова один без одного не можуть бути представлені. Все, що є у народу в його побуті і поняттях, і все, що народ хоче зберегти у своїй пам'яті, виражається і зберігається мовою.” [1,27].

Слід зауважити, що без спеціальних зусиль викладача і без свідомих, наполегливих праць студента мова автоматично “не віддасть” інформацію, яку вона зберігає.

Підхід до мови з метою виявлення в ній національно-культурної семантики; розробка методичних прийомів і способів презентації, закріплення й автоматизації цієї семантики на мовних заняттях є предметом мовокраїнознавчого аспекту в методиці викладання української мови як іноземної.

Термін *мовокраїнознавство* ми розуміємо як таку організацію процесу вивчення української мови, завдяки якому іноземні школярі, студенти, стажисти знайомляться із сучасною українською дійсністю, культурою через посередництво української мови і під час оволодіння нею [2,4]. Поєднання країнознавчого матеріалу і мовознавчої методики й складає предмет мовокраїнознавства. Отже, мовокраїнознавство – це презентація, закріплення й активізація відомостей про Україну, що здійснюється з допомогою філологічної методики викладання [2,48].

Навчальний матеріал у країнознавстві й мовокраїнознавстві співпадають. Різняться лише прийоми і способи подання, закріплення й активізації цього матеріалу. Так, наприклад, якщо навчальні загальнокраїнознавчі тексти перш за все *інформують* читача, тобто впливають на його інтелект і раціональну пам'ять, то мовокраїнознавчі стимулюють образне мислення, впливають на почуття, формують смак, тим самим одночасно з передачею раціональної інформації впливає на емоції людини і її образно-художню пам'ять.

Ми розуміємо текст як передачу інформації, нової для адресата, чи яку відправник інформації вважає для співбесідника або читача новою.

Ознаки текстів, що роблять їх придатними чи, відповідно, непридатними для використання з навчальною метою, ми розглядаємо на прикладі лише підручника з української мови, але отримані висновки можуть стосуватися змістовної частини будь-яких посібників (книг для читання [3], розмовників, збірників граматичних вправ [4], мовокраїнознавчих словників [5] і до плану всіх форм і умов навчання.

Дотримуючись прийнятого в загальній дидактиці принципу зв'язку навчання з вихованням, укладачі підручників мусять постійно пам'ятати, що тексти – це не тільки засіб повідомлення знань, але й засіб виховання, тобто формування світосприйняття, активного ставлення до дійсності.

Виховне значення навчальних текстів визнає і зарубіжна лінгводидактика. Американський учений Р. Ладо з цього приводу писав: “За виключенням тих випадків, коли культури двох народів несумісні (наприклад, під час воєнних дій), необхідно виховувати в учнів прагнення ототожнити себе з людьми, для яких ця мова є рідною, дружнє розуміння народу, який розмовляє мовою, яка вивчається, і не захочувати споживацького ставлення до мови або ж байдушого чи негативного ставлення до народу [6,67].

Отже, навчальний текст у змістовному аспекті виконує дві функції – пізнавальну і виховну. Пізнавальна насиченість текстів суттєва у професійному відношенні: без країнознавчого фону комунікація ускладнена а часто навіть неможлива, крім того, знайомство з країною нерідко є основним або супровідним мотивом у вивченні української мови. Важливим є також і позитивно-виховна спрямованість текстів: позитивна установка до країни, мова якої вивчається, – це об'єктивна складова успіху під час вивчення цієї мови.

Безперечно, підручники, у тому числі і тексти, що до них входять, мають ще й комунікативно-мовленнєву, і системно-мовну функції. Тому оцінка придатності того чи іншого тексту для включення його до підручника здійснюється з двох точок зору: чисто мовної (наскільки текст насичений необхідними мовними одиницями), тобто з боку форми, і пізнавально-виховної, тобто з боку позамовного змісту.

Предметом нашого дослідження є змістовні критерії відбору навчальних текстів.

Найсуттєвішим критерієм оцінки змістовного плану навчальних текстів є навчально-методична доцільність. Названий генеральний критерій поділяється на п'ять більш конкретних.

1. Змістова цінність тексту визначається його **країнознавчим наповненням**. Чим більше текст містить країнознавчої інформації, чим суттєвіші вони для нашої культури, чим легше вони сприймаються й запам'ятовуються, тим вища їх змістова цінність.

Можливі чисто кількісні показники інформативності текстів. Здебільшого найбільш насиченими бувають відомості, викладені у вигляді довідки, коментаря. Але ці показники не можуть уважатися визначальними, оскільки між об'єктивною інформативністю тексту і його суб'єктивною віддачею (зверненістю до адресата) немає усталеної залежності. Ефективність навчального тексту обумовлена тим, наскільки в ньому враховані можливості користувача, тому необхідно брати до уваги співвідношення дожини тексту і кількості введеної в ньому інформації, взаємодія раціонального, проєктивного способу розкриття змісту, а також прийоми, що акцентують важливі інформаційні відрізки і сприяють їх запам'ятовуванню. Інакше кажучи, критерій країнознавчого наповнення навчального тексту не можна зводити до правила “чим більше, тим краще”. Правильним буде: чим ефективніше в пізнавально-виховному відношенні, тим краще.

2. Країнознавче наповнення навчального тексту – це демонстрація *багатовікової української культури*, яка сприяє акультурації іноземця (ознайомлення його з типовими явищами сучасної української дійсності).

3. Країнознавча цінність тексту визначається також ступенем його *сучасності*. Лише той підручник можна вважати придатним для навчання, який віддзеркалює актуальну культуру України.

Вимога орієнтації на сучасну культуру зовсім не означає, що необхідно гнатися за “модною”, минушою інформацією.

4. З попереднім критерієм тісно пов'язаний принцип *актуального історизму*. Загально визнаним є історичний, акумулятивний характер культури в її сучасному бутті, тому важко уявити підручник, у якому не було б поезії Шевченка, Франка, не згадувалось про Київську Русь, про національно-визвольні змагання часів Богдана Хмельницького, Михайла Грушевського, Василя Стуса тощо.

Важливо не підмінювати принцип актуального історизму архаїзацією. До підручника необхідно включати тексти, зміст яких містить історичні відомості, що відомі всім носіям мови і допомагають краще зрозуміти і засвоїти риси сучасного українського життя. Це нагадує образ перевернутої вістря вниз піраміди: чим ближче до нас певний історичний період, тим більше з нього береться інформації [2, 144].

5. Важливим принципом відбору текстів з токи зору змісту є вимога *типовості* фактів, які вони містять.

Надмірне використання матеріалів з газет і журналів не завжди сприяє наповненню підручника оптимальною країнознавчою інформацією, оскільки в періодиці часто обговорюються питання, які привертають увагу громади саме своєю нетиповістю, але ЗМІ у такому випадку мають справу з читачами, що добре обізнані з “нормальним” станом справ. Іноземний студент, навпаки, таких фонових знань не має, тому він може сприйняти рідкісне за звичне, випадкове – за поширене.

Отже, однієї вимоги вірогідності матеріалів підручника замало: вони, безперечно, повинні бути вірогідними, але, крім цього, вони покликані віддзеркалювати типові прогресивні риси нашого життя.

Наведені принципи відбору текстів роблять підручник країнознавчо цінним, якщо вони використовуються комплексно. Кожний текст, який включається до підручника, повинен відповідати всім п'яти критеріям.

Вивчення будь-якої мови можна порівняти з дорогою. Подорож нею завжди розпочинається з першого кроку. Перші кроки знайомства з українською мовою для багатьох іноземних громадян, що приїжджають в Україну влітку на відпочинок, розпочиналися на короткострокових курсах при Донецькому національному технічному університеті на кафедрі української мови. Слухачами курсів були студенти-філологи, економісти, журналісти з Австрії і Німеччини. З 2004 року на кафедрі започаткований курс української мови для іноземних студентів з Узбекистану, які вирішили навчатися в ДонНТУ.

Принципом побудови курсу є поєднання трьох методичних підходів: формального (граматичного), практичного (мовленнєвого) і мовнокраїнознавчого. З метою забезпечення курсу навчальним матеріалом, на кафедрі створюються навчальні посібники і підручники з української мови як іноземної, відбір яких здійснюється за п'ятьма наведеними вище критеріями.

Оволодіваючи ще одним способом спілкування, іноземні студенти мають змогу через мову проникати в українську культуру, збагачуватися великим духовним багатством українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Толстой Н. И. И.И. Срезневский-диалектолог // Учен. записки Тартус. гос. ун-та, 1981, вып. 573. – С.25-31.
2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
3. Дідківська Л. П., Любчевська-Сокур В. О., Ніколаєва Н. С. Час. Події. Люди. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 162 с.
4. Вінницька В. М., Плющ Н. П. Українська мова: Практичний курс граматики для студентів-іноземців. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 272 с.
5. Україна в словах: Мовокраїнознав. слов.-довід.: Навч. посіб./ Упоряд. і кер. авт. кол. Н. Данилюк. – К.: ВЦ Просвіта, 2004. – 704с.
6. Ладо Р. Обучение иностранному языку // Методика преподавания иностранных языков за рубежом. – М., 1967. – С. 28-32.

РОЗДІЛ II.

ПРОБЛЕМИ ПІДРУЧНИКА І ПОСІБНИКА ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Вадим Оліфіренко,

*доцент, кандидат педагогічних наук,
член Національної Спілки письменників України*

ПІДРУЧНИКИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ СХІДНОЇ ДІАСПОРИ

Автор піднімає надзвичайно актуальну проблему створення посібників з української літератури для регіонів в яких проживають українці. Зокрема це стосується Кубані, Східної Слобожанщини, Сірого Клину (Казахстан), Зеленого Клину (РФ, Далекий Схід), Поволжя. Пропонується йти шляхом укладання посібників-хрестоматій з літератури рідного краю, що цілком виправдало себе на Кубані, де ще з 1998 р. впроваджується посібник "Козак Мамай", створений вченими з України і Кубані.

Демократизація суспільного устрою у республіках колишнього Радянського Союзу покликала до життя призабуту і притлумлену владою потребу відкриття шкіл з українською мовою навчання для тисяч дітей українського походження.

Намітилося кілька шляхів відродження української освіти в діаспорі: відкриття повно-тижневих чи суботніх шкіл, впровадження у школах, де вчать діти українців, класів з українською мовою навчання тощо.

Плідною, на нашу думку, є ідея вивчення на уроках літератури у місцях компактного проживання наших земляків творчості українських письменників, які мали відношення до краю, де компактно проживають українці. Ці письменники відобразили у художніх творах життя земляків в діаспорі, вивели їхні художні образи. Відомо, що у школах РФ на уроках російської літератури вивчається і творчість місцевих письменників. Цей факт необхідно використовувати і для пропаганди серед українських учнів творчості українських письменників, які мали відношення до місць учнівського проживання в РФ.

Такий літературно-красназничий підхід до пробудження національної свідомості та історичної пам'яті має значну перспективу, не підміняючи, звичайно, здобутків «великої» української літератури Тараса

Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Михайла Коцюбинського та інших видатних майстрів художнього слова.

Як відомо, українські культурні традиції склалися впродовж не одного століття не тільки в Україні, але й далеко за її межами на Зеленому Клину, на Нижній Волзі, на Малиновому Клину (Кубань) і на Північній Слобожанщині та в ін. краях компактного поселення українства. На цих землях успішно розвивалося художнє слово багатьох відомих українських письменників. Їхні імена стали окрасою нашої літератури у XVIII, XIX і XX ст.

Отже вчити дітей на місцевому крайовому художньому матеріалі — стара як світ ідея, яку потрібно відроджувати і допомагати українцям східної діаспори у створенні відповідних посібників, підручників і хрестоматій, для уроків літератури і для самостійного читання.

Так, зокрема, під впливом відродження української духовності на Кубані, давньому осередку українства, першою серйозною заявкою на ознайомлення дітей з українським художнім словом стало включення ще на початку 90-х років Кубанським крайовим управлінням освіти до регіональних програм уроків літератури рідного краю. У багатьох школах почалося вивчення творчої спадщини Т.Шевченка, Марка Вовчка, які були пов'язані з кубанським краєм життям і творчістю. Крім того, певна увага стала приділятися українським письменникам-кубанцям, зокрема А.Головатому, Я.Кухаренку, В.Мові (Лиманському), В.Півню, Я.Жарку, М.Канівецькому, М.Дикареву, П.Капельгородському, сучасним українським письменникам Кубані.

Саме під впливом ситуації, що склалася на Кубані, вченими В.Оліфіренком (Україна) і В.Чумаченком (РФ, Краснодарський край) було укладено посібник-хрестоматію «Козак Мамай» для школярів середніх класів Кубані. Його було видано 1998 р. в Донецьку “Східним видавничим домом” під опікою Товариства “Україна”, Донецького Українського Культурологічного Центру, Донецького відділення Наукового Товариства ім. Шевченка, Краснодарського регіонального відділення Міжнародної академії інформатизації і за сприяння Донецької обласної Державної адміністрації.

Враховуючи відсутність на Кубані шкіл з українською мовою навчання, автори розробили такий методичний шлях укладання навчальної книжки: нариси про життєвий і творчий шлях письменників та методичний апарат подаються російською мовою, а тексти художніх творів — українською. Явище це обумовлене двома мовними факторами: уже згадуваним вище — відсутністю у регіоні шкіл з українською мовою навчання, а також тим, що українська мова для основної маси українських дітей стала другою часто нерідною мовою.

Сьогодні у школах козацького краю посібник-хрестоматія «Козак Мамай» широко використовується для навчання, а інтерес до нього педагогічної громадськості став досить сталим і широким.

Включення до програм з літератури уроків літератури рідного краю стало загальноприйнятою нормою практично в усіх землях Росії.

Аналогічний методичний підхід до вивчення творчості українських письменників-земляків міг би бути реалізований і для інших регіонів Росії, де живуть сьогодні сотні тисяч українців. А «літературна база» і достатньо багата для цього існує.

Так, на Східній Слобожанщині (Курська, Білгородська і Воронезька області РФ), де здавна існують українські літературні традиції, окрасою великою української літератури стали імена Й.Горленка, Г.Сковороди, М.Костомарова, О.Афанасьєва-Чужбинського, І.Дикарева, В.Єрошенка, А.Животка, К.Буревія, А.Паніва, Г.Михайличенка та ін.

На увагу методистів та вчених-філологів чекають дослідження українських літературних здобутків на землях Сірого Клину (Казахстан), Уралу, Нижньої Волги. Літературні здобутки українців Москви і С.-Петербургу могли б увійти до відповідних посібників з літератури для українських дітей, які живуть і навчаються на цих землях і в цих містах.

На далеких від України землях Зеленого Клину (Благовіщенськ, Владивосток, Приморський край та ін.) існували й існують українські громади, а разом з ними і літературне життя. Достатньо згадати далекосхідні описи відомого есперантиста й українського письменника Василя Єрошенка, кілька десятків його оповідань і новел, написаних в Японії, Китаї та в інших східних країнах, де письменнику довелося подорожувати і жити.

Зокрема відомі в літературі кілька творів В.Потапенка і Д.Мордовця про переселення тисяч українців у кінці XIX і поч. XX ст. на Далекий схід, їхній побут на нових землях.

Знайшла б своє місце у такому посібнику і творчість В.Трублаїні, який відвідав цей край у першій пол. XX ст., а також літературні виступи про цей край сучасних письменників з України.

Складні суспільно-політичні події у 20-х роках — час створення української автономії на Далекому сході — відображено у ряді спогадів українців, що брали активну участь у становленні Далекосхідної Української республіки.

Не слід забувати також, що видатний український письменник Іван Багряний відтворив картини та образи українських людей цього далекосхідного краю у своїх романах «Тигролови» та «Сад Гетсиманський».

Врешті художні здобутки наших сучасників письменників Олега Орача («За білим перевалом», Донецьк, 1969) та Михайла Шевченка (поетичний цикл «Зелений Клин», «Вітчизна», 1990, №7) ще раз засвідчили невмирущість українського життя у далекосхідній діаспорі, а також необхідність осмислення його новими поколіннями українців.

Нарешті, слід згадати ще один з напрямків розвитку української духовності, яка активно проявляється на землях Амуру — усну народну творчість, привезену і розвинену українськими поселенцями. Уснопоетичне слово живе понад Амуром і Тихим океаном і про це свідчить видання «Народні пісні українців Зеленого Клину в записах Василя Сокола» (Львів, 1990 р).

Слід також пам'ятати, що на Далекому сході сьогодні розвивається активне українське літературне життя: видаються збірники, існують в Інтернетній мережі електронні версії літературних українських видань тощо.

Таким чином, здобутки українського письменства у галузі духовного освоєння українського Далекого Сходу є ваговою основою для створення посібників з рідної літератури для дітей українського походження.

Вагомі культурно-літературні надбання українського народу і не тільки в метрополії, але й в східній діаспорі необхідно активно спрямувати на відродження української духовності на територіях компактного поселення українців в РФ. Створення посібників з української літератури на місцевому літературному матеріалі сьогодні реальна і важлива справа.

*Вадим Оліфіренко, кандидат педагогічних наук, доцент,
член Національної Спілки письменників України
Тетяна Остапенко, вчитель-філолог, Донецьк*

ПІДРУЧНИКИ МАРІЇ ДЕЙКО ВЧОРА І СЬОГОДНІ

Одна з проблем, яку вирішують укладачі підручників, стосується доступності мови підручників літератури — мови художніх творів, дидактичного апарату — в умовах іншомовного оточення. В діаспорі українська мова поступово змушена була пересуватись на друге місце за значенням у спілкуванні і поступатись мовам країн проживання (в основному — англійській), де перебувають українці. Отже для читанок і підручників з літератури загострилась проблема мовної адаптації виучуваних текстів. У цьому зв'язку у підручниках і посібниках почали скорочувати основний літературно-інформаційний матеріал, додавати пояснення незрозумілих слів та додавати спеціальні українсько-англійські словнички. У читанці і підручнику з літератури важливе місце почав займати граматичний матеріал, який у деяких навчальних книжках пропонувався для вивчення паралельно з літературними текстами.

Боротьба за адекватне сприймання дітьми написаного у книжках виявилась важливою методичною проблемою у підходах до принципів укладання підручників.

Першим методистом-науковцем, хто професійно підійшов до цієї мовної проблеми, була український педагог Марія Дейко із Австралії. Спостерігаючи за умовами перебування української дитини в неукраїномовному оточенні, М.Дейко прийшла до висновку, що: “Двомовність переважної більшості українських дітей на еміграції — незаперечний факт. Це ставить перед нашою Рідною школою вимогу переглянути методи викладання й уживані в школі підручники та шукати найлегших шляхів якнайскоріше збагатити мізерний лексикон, з яким діти приходять до школи” [1. 33, с.71].

М.Дейко бачила, що діти краще розуміють англійську мову, ніж свою рідну, оскільки вони вчать англійською мовою у державних школах п'ять днів на тиждень, а в рідній суботній школі лише один день.

Критично переосмисливши попередній досвід навчання у рідних школах, а також переглянувши принципи укладання підручників для початкової і середньої школи на основі “методики цілих слів”, М.Дейко обирає нові підходи до навчання грамоти українських дітей із застосуванням аналітико-синтетичного методу, що, як вважає педагог, для української мови є далеко природнішим і легшим. І це допомагає швидко виробляти належну техніку читання й писання. І не тільки на початках навчання мови і літератури, але у середніх класах.

М.Дейко використала у своїй методиці досвід англійських філологів у навчанні дітей другої мови, де основною метою був розвиток навичок розмовної мови. “Ця метода, — писала М.Дейко, — вироблена англійцями, має за основу напівмеханічне, багаторазове усне хороше повторення однотипних мовних комбінацій аж поки вони не стануть автоматичними. Шлях той довгий і тяжкий, але єдиний. Втіхою є те, що цей шлях природний, бо так навчається мови дитина від своєї матері: способом безконечних повторень тих самих мовних комбінацій” [2. 34, с.10].

Протягом 60-70-х років М.Дейко написала і видала кілька навчальних книжок для початкового і середнього шкільного віку, починаючи від “Букваря”, і, продовжуючи читанками “Рідне слово. Перша читанка після букваря”, “Волошки. Друга читанка”, “Рідний край. Читанка третя”, “Євшан-зілля. Четверта читанка”, “Про що тирса шелестіла. П'ята читанка”.

У підручниках М.Дейко простежується прямий зв'язок процесу читання художніх та публіцистично-художніх текстів з граматичною частиною книжки, в якій до кожної навчальної теми додаються завдання

не тільки до змісту прочитаного, але й до лексики окремих слів та до системи інших запитань і завдань мовно-граматичного характеру.

Так, після прочитання дітьми оповідання Марка Вовчка “Степовий гість” у підручнику “Свшан-зілля” (п’ята читанка після букваря) дається ряд завдань такого змісту:

1. Запам’ятати й записати слова, взяті з тексту.

Наприклад: думка, шепотіти, стукати та ін.

2. Запитання до змісту оповідання .

Наприклад: У кого на хуторі зібралися гості? Чому господар і гості були невеселі? Хто постукав у віконце? Та ін.

3. Завдання з мовними вправами, які відсилають учнів у другу частину підручника. Так до оповідання “Степовий гість” пропонуються мовна вправа 14-та, граматична вправа 14-та і завдання утворити гніздо до слова “бити”.

Мовна і граматична вправи побудовані на засвоєнні правопису приростків (префіксів) в українській мові та засвоєння словосполучення **виникла думка** у різних варіантах його вживання.

Отже педагог М.Дейко поєднала у своїй методиці вивчення української літератури і мовно-граматичний матеріал для активного сприймання рідної мови українською дитиною в умовах чужомовного оточення.

Про позитивні наслідки такого підходу у навчанні дітей рідному слову переконливо говорять відгуки в українській пресі західної діаспори. Так, зокрема, в “Свободі”, найстарішій українській американській газеті, читанкам М.Дейко давалася така оцінка:

“...це одна з найбільш реальних відповідей на запитання характеру “Що робити?”, щоб діти знали і любили українську мову, живучи в Англії, Австралії, Канаді і Америці. Її читанка не лише допоможе і заохотить дитину вивчати мову великого українського народу, але й навчить дітей ще й любити народ, дарма, що він за морями, за горами, а це — найважливіше у вихованні наших дітей і молоді в душі двох культур, тобто в душі ще більш повноцінних громадян своїх країн” (“Свобода”, 24.03.1958 р.) [3].

Про читанку М.Дейко “Рідне слово”— першу читанку-підручник після букваря, рецензент писав так: “Рідне слово”, продумане як підручник для другого року навчання української мови дітей, що виростають у неукраїнському середовищі. Тому то в підручнику авторка послідовно впроваджує щораз нові слова, що їх діти повинні собі засвоїти. Включено також вказівки для вчителя як користуватись підручником. Щоб досягнути максимум ефективності, “Рідне слово” треба уживати, як першу книжку серії підручників, побудованих на тому самому зложенні — що

наші діти мусять вивчати українську мову в першу чергу в слові” (“Наше життя”, Філадельфія, США, жовтень, 1970).

У ряді інших відгуків підкреслювалася важливість вивчення рідного слова за методикою М.Дейко у початкових і середніх класах. Отже, підхід до рідної мови як до другої виправдовував методика М.Дейко в укладанні навчальної книжки для початкових і середніх класів.

Таким чином українська школа — школа українознавства — одержала науково обґрунтований і адаптований для української дитини в західній діаспорі (в основному англомовній) читанку і підручник з літературного читання для початкових і середніх класів. Вони органічно поєднали у собі процес вивчення літератури і мови, спираючись на аналітико-синтетичний метод вивчення української мови як другої.

Цим навчальним книгам притаманний патріотичний виховний пафос як у пропонованих для читання текстах, так і в змісті дидактичного матеріалу.

Процес адаптації текстів у підручниках з літератури для учнів середніх і старших класів в західній діаспорі позначився і на інших типах навчальних книжок початкової і середньої ланки освіти.

Так, автори-укладачі “Третьої читанки” (Нью-Йорк, 1966) прагнули максимально забезпечити підручник різноманітним довідковим і тлумачним матеріалом, поєднуючи процес роботи над змістом художніх і публіцистичних текстів із вивченням основ української граматики.

Поруч із завданнями, які допомагали розкрити зміст того чи іншого виучуваного твору чи художньо-публіцистичного нарису, лексичне значення окремих слів і понять, давалися мовно-граматичні вправи.

Так, у цій читанці після ознайомлення учнів з оповіданням М.Ломаницького “Ведмежа пригода” дається ряд таких пояснень:

“Говерля — найвища гора в **Карпатах** на **Гуцульщині**; **полонина** — на верхах гір положені пасовиська, де пасуться вівці і корови;

стая, стаї, стаєю — будиночок для вівчарів;

плай, плаю, плаєм — стежка в горах;

ялиця, ялиці, ялицю — рід шпилькового дерева” [4, с.118].

До вірша “Три сотні під Крутами” В.Завадовича подається система запитань змістового значення:

“В якому році був бій під Крутами?

Що сталося того року в Києві?

Скільки студентів загинуло за українську державу?

Як згадують їх нині?” [5, с.80].

У підручнику є кілька розділів на закріплення маловідомих або й невідомих слів — “Повторення словництва” та “Вправи в писанні й уживанні слів”. У кінці посібника у розділі “Словникові вправи” для закріплення подаються за алфавітом раніше засвоєні слова.

Як і в підручниках М.Дейко, граматичні вправи виконуються у процесі читання й аналізу художнього чи публіцистичного твору.

Треба відзначити також у читанці різноманітні вправи, цікаві завдання, їхню насиченість українознавчими фактами. Вони активізують пізнавальну діяльність дітей, допомагають опанувати лексичний склад української мови та запам'ятати її граматичний лад.

З плином часу, із змінами концепцій навчання, під тиском асиміляційних процесів, у середовищі українців західного світу гостро постали питання про інтенсифікацію вивчення української мови українськими дітьми з метою збереження національної ідентичності і плекання національних цінностей у країнах поселення. У кінці-80-х на початку 90-х років ХХ-го століття в Канаді була розроблена педагогом О.Білаш програма інтенсивного вивчення української мови як другої, чужої. Називається вона "Нова". Кардинально важливим тут є те, що вивчення української мови відбувається на уроках у межах тижневої канадської двомовної (українського-англійської) школи [6], отже дітям не приходиться переважуватись, а батькам і вчителям займатись надмірною експлуатацією патріотичних почуттів вихованців щодо необхідності вивчення, як не парадоксально, тепер уже нерідної для більшості з них мови.

Основними науково-методичними засадами цієї програми стали ідеї про те, що:

—вперше розроблена методика навчання української мови неукраїномовних дітей;

—усне мовлення забезпечує певний словниковий лексичний запас, стає основою для засвоєння писання і читання, "суспільних студій" українською мовою;

—до вивчення беруться виключно цікаві і важливі для дітей теми перш за все з оточуючого життя, а також з українознавчої тематики;

— для розвитку зв'язного мовлення дітям пропонується серія книжок з короткими цікавими й багато ілюстрованими розповідями;

—у навчанні активно використовується ігровий підхід, розв'язування ребусів, активні діалоги, співи тощо.

За таких умов навчання стає цікавим і захоплюючим. Програма розрахована з першого до шостого року навчання [7, с.10-11].

Питання, яким чином така методика впливатиме на вивчення української літератури та на зміст підручників на сьогодні залишається відкритим. Разом з тим стає зрозумілим, що широке застосування методики вивчення української мови за програмою "Нова" потягне за собою і зміни у змісті підручників з української літератури та й усіх українознавчих предметів, що вивчаються в українських школах західної діаспори.

Отже, у кінці ХХ ст. розвивається тенденція в опануванні школярами українознавчими предметами не тільки через українське, але анг-

лійське слово. Виникає гостра колізія: процес американської асиміляції нестримно наступає, а прагнення плекати рідну культуру не затухає.

Таке явище спостерігається не лише в Канаді, але й в іншим місцях компактного проживання українців. Власне саме такі причини штовхнули М.Дейко на створення своїх читанок, розрахованих саме на вивчення української мови через англійське слово. Аналогічну ситуацію у лондонській школі українознавства спостерігав Ю. Покальчук. Він писав, що із десяти класів цієї школи один клас був англомовним. Там вчилися діти “які з різних причин не розмовляють вдома по-українському, але їхні батьки хотіли б, аби ці діти дістали певні знання про Україну і по можливості вивчили хоч трішки й мову рідну” [8, с.70].

У 1995 році автор (В.В.Оліфіренко) мав можливість відвідати українську суботню школу ім. Т.Шевченка у Вашингтоні, де серед молодших класів були такі, в яких українознавчі предмети викладались англійською мовою. Яким буде зміст навчання у цих класах через кілька років — чітко не проглядається. Залишається недосліджуваним питання про підручники з української літератури: чи будуть вони україномовними чи англомовними. Тут логічно виникає питання: чи буде таке навчання власне українським і підручник з рідної літератури також українським?

Очевидним видається тільки одне, що вченим і методистам треба прораховувати наперед такі обставини і мати на перспективу різні варіанти навчальних книжок і, зокрема, з української літератури як в діаспорі, так і в Україні.

Отже, ряд важливих відкриттів у методиці вивчення української словесності, особливо щодо розвитку зв'язного мовлення на уроках літератури належать видатному українському педагогу Марії Дейко. Вважаємо, що її читанки для молодшої і середньої ланки вивчення рідного художнього слова є актуальними не тільки для української східної, але й західної діаспори. Також свідомо заявляємо, що її навчальні книжки мають важливе значення для ряду регіонів України Сходу і Півдня, де, як відомо, рідна мова досі є другою мовою, поступаючись дещо російській.

Таким чином, читанки Марії Дейко необхідно широко запроваджувати у навчальний процес не тільки в діаспорі, але й в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Післяслово М.Дейко до свого “Букваря”.— Австралія — Англія: Рідна школа, 1988. — 80 с.

2. Дейко М. Рідне слово. Перша читанка після “Букваря” з мовними вправами та українсько-англійським словником. — Австралія — Англія, 1990. — 117 с.

3. Відгуки наведено із додатку до читанки М.Дейко “Про що тирса шелестіла” (1977). — С.263-264).

4. Третя читанка. — Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1966. — 144 с.

5. Там само.

6. За свідченнями “Вісника КІУСу” (1993. — №3) двомовних канадських шкіл, які працюють за програмою “Нова” в Альберті, Манітобі і Саскачевані в середині 90-х років нараховувалося 29.

7. Петришин Марія. Гарячий мікрофон//Вісник. Періодичне видання Канадського інституту українських студій.—1993, ч.3. — С.8-13.

8. Покальчук Ю.Українська мова й шкільництво у Великобританії//Слово і час, 1996.—11-12. — С.69-72.

9. Голубничий Всеволод. Суть української культури й українська культура в діаспорі. Доповідь на підготовчій сесії для справ культури в Торонто 30-го березня 1964 р.—Торонто, 1965. — 51 с.

*Світлана Оліфіренко, вчитель-методист вищої категорії,
заступник директора Донецького міського ліцею “Меркурій”,
співатор посібника-хрестоматії “Слобожанська хвиля”*

ПОСІБНИК “СЛОБОЖАНСЬКА ХВИЛЯ” ДЛЯ ШКОЛЯРІВ-УКРАЇНЦІВ І РОСІЯН

У 2005 р. донецький “Український Культурологічний Центр” у співпраці з видавництвом “Східний видавничий дім” випускають у світ посібник-хрестоматію з української літератури “Слобожанська хвиля”, яка опрацьована, підготовлена і друкується за підтримки Донецької обласної державної адміністрації і на виконання Указу Президента від вересня 2001 р. про Національну програму “Закордонне українство” на період до 2005 р.”. Автори-укладачі “Слобожанської хвилі” – Вадим Оліфіренко і Світлана Оліфіренко, відповідальний за випуск професор Володимир Білецький, голова Українського Культурологічного Центру, голова донецької філії Товариства зв'язків з українцями за межами України “Україна-Світ”.

Книжка виходить у серії посібників з української літератури для українських та російських школярів у місцях компактного поселення українців, у даному випадку в областях Північної Слобожанщини (Білгородська, Курська та Воронежська області Російської Федерації). Ідея необхідності підготовки і випуску такої серії посібників адаптованих до умов проживання і навчання українців поза межами України, зокрема в Росії, Білорусі, Чехії, Словаччині, Польщі, неодноразово висувалася Донецькою філією Товариства “Україна-Світ”.

Як відомо, розвиток української літератури поширюється далеко за межі українських земель. Цей процес є цінним здобутком не тільки власне української літератури, але й культури того народу, на території якого жили і живуть українські письменники.

Разом з тим, на нашу думку, плідною є ідея вивчення школярами-українцями на уроках літератури у місцях компактного проживання наших земляків творчості українських письменників, які мали відношення до краю і відобразили його у своїх художніх творах. Такий літературно-красознавчий підхід має важливу навчально-виховну перспективу, не підміняючи, звичайно, здобутків “великої” української літератури, представленої іменами Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Максима Рильського, Володимира Сосюри та інших видатних майстрів художнього слова.

Російські школярі, користуючись названою книжкою, зможуть на уроках літератури рідного краю (такий розділ уведено до програм в загальноосвітніх школах Російської Федерації з кінця минулого століття) побачити різноманіття культурних взаємовпливів російської й української літератур.

Відзначимо, що українські культурні традиції склалися впродовж багатьох століть не тільки в Україні, але й далеко за її межами. Зокрема у східній діаспорі: на Зеленому Клину, Нижній Волзі, Малиновому Клину (Кубань), на Північній Слобожанщині та в ін. краях компактного поселення українства, — успішно розвивалося художнє слово багатьох відомих українських письменників. Їхні імена стали окрасою нашої літератури XVIII, XIX і XX ст. Пригадаймо лише Юсафа Горленка, Миколу Костомарова, Василя Єрошенка, Костя Буревія, Євгена Плужника та ін. Слід також пам’ятати, що мотиви та образи тих земель, де оселились українці, увійшли у творчість письменників Великої України.

Отже для вивчення у загальноосвітніх школах східної діаспори літературної спадщини українських письменників-земляків є вагомий об’єктивний підстави.

Практика створення відповідних навчальних посібників для здійснення цієї мети вже є. У 1998 році донецьким Українським Культурологічним Центром для школярів середніх класів Кубані було видано посібник-хрестоматію “Козак Мамай” /укладачі В. Оліфіренко (Україна) і В. Чумаченко (Краснодарський край РФ), Київ — Донецьк — Краснодар/. До посібника увійшли нариси про А. Головатого, Я. Кухаренка, В. Мови (Лиманського), П. Капельгородського та ін., а також твори цих авторів.

Враховуючи відсутність на Кубані шкіл з українською мовою навчання, нариси про життєвий і творчий шлях письменників та методичний апарат у цьому посібнику подані російською мовою, а тексти художніх творів — українською. Крім того, у книзі є деякі відомості про

українську граматику, а також переклади малозрозумілих для учнів слів. Практика впровадження цього посібника на Кубані підтвердила ефективність саме такої його побудови, яка дозволяє застосовувати посібник в існуючих школах (зрозуміло – російськомовних).

Аналогічний підхід до написання посібника-хрестоматії з української літератури Північної Слобожанщини було реалізовано і у видавничому проєкті “Слобожанська хвиля”. Методичний апарат посібника, матеріали про письменників подаються переважно російською мовою. Тексти та допоміжний літературно-культурологічний матеріал — українською. Окремий розділ посібника присвячено правилам української граматики, після кожного українського тексту подається невеличкий словничок (переклад на російську мову складних для розуміння слів).

Відомо, що історія Північної Слобожанщини — етнічних українських земель — невідривно пов’язана з історичною долею всієї України. Протягом віків на Воронежчині, Білгородщині і Курщині оселялися сотні тисяч українців, а жива народна українська мова продовжує тут і сьогодні активно функціонувати. На цих землях розгорталася діяльність українських етнографів і фольклористів І. Дикарева, М. Ертеля, О. Афанасьєва-Чужбинського та ін., а також творчість письменників Г. Скороди, І. Горленка, М. Костомарова, А. Животка, В. Єрошенка, І. Череватенка, Є. Плужника, К. Буревія, А. Паніва, Г. Михайличенка та ін.

З’ясовано, що вчителі Воронежчини, Білгородщини і Курщини мають практичну потребу у посібнику, який би знайомив школярів із літературними здобутками українських письменників, які народились і жили на Північній Слобожанщині, а також з творчістю тих майстрів українського художнього слова, які певний час перебували на цих землях.

Автори-укладачі посібника-хрестоматії за підтримки “Українсько-го Культурологічного Центру” (Донецьк) і Донецької обласної державної адміністрації влітку 2004 р. здійснили літературну експедицію на Північну Слобожанщину. Подорож була насиченою зустрічами з науковцями Білгородського і Воронежського державних університетів, журналістами місцевих газет, письменниками, краєзнавцями, вчителями, керівниками освіти, частина з яких була запрошена укладачами до участі в створенні “Слобожанської хвилі”.

Метою відрядження став збір фольклорно-літературних матеріалів та цікавих фактів до опису життєвого і творчого шляху українських письменників-слобожан для посібника “Слобожанська хвиля”.

Під час експедиції автори-укладачі посібника збрали багатий фольклорний матеріал, зробили аудіо-записи українських народних пісень, уточнили деякі біографічні факти таких письменників, як Іоасаф Горленко (єпископ Білгородський), Микола Костомаров, Митрофан Ди-

карев, Павло Барвінський, Іван Череватенко, Кость Буревій, Євген Плужник, Олекса Коваленко та ін.

Під час зустрічі з єдиним у РФ українським письменником, що є членом Спілки письменників Росії, Віктором Череватенком (Білгородська письменницька організація), зібрали біографічний матеріал про нього, відібрали його вірші та прозові твори для посібника “Слобожанська хвиля”.

Взяли інтерв'ю у голови письменницької організації Білгородщини Молчанова В.Ю. про сучасний літературний процес у краї, про перспективи розвитку українського письменства на північно-слобожанських землях, про жанрове і тематичне багатство українського письменства на сучасному етапі.

Під час перебування у Білгороді зробили фотографії пам'ятників письменникам, старовинної архітектури тощо. Для уточнення біографічних даних про П.Барвінського і М.Дикарева відвідали краєзнавчий музей у Борисівці.

Недалеко від Старого Осколу знаходиться с. Обухівка, де працює музей письменника Василя Єрошенка, українця за походженням, що став класиком японської літератури. Побувавши у будинку-музеї В.Ярошенка, уточнили деякі факти його біографії, зробили фото музею, з'ясували історію його створення, уточнили витoki творчості письменника, а потім поклали квіти на могилі, вклонилися його пам'яті.

Під час перебування у м. Воронежі відвідали місцевий історико-краєзнавчий музей, ознайомились із станом пропаганди творчості відомих українських письменників М.Костомарова та Є.Плужника, які народилися на Воронежчині, а також з'ясували деякі маловідомі сторінки біографій цих письменників.

У цьому місті відбулася плідна зустріч з членами воронезького українського культурологічного об'єднання “Перевесло”. Зробили фото літературних пам'ятників Воронежа, потрібних для посібника “Слобожанська хвиля”.

У ході перебування в м. Воронежі виникла необхідність відвідати місто Розсош та прилеглі до нього села, в яких народилися такі письменники, як Іван Череватенко (Розсош), Кость Буревій (Велика Меженка, зараз с. Євстратівка), Микола Костомаров (с. Юрасівка) та Євген Плужник (м. Кантемирівка). Але обмеженість у часі та у коштах, велика кількість зустрічей з цікавими і зацікавленими у нашій справі людьми, інтенсивність пошуків фактичного матеріалу для посібника не дозволили повністю реалізувати цю програму.

Таким чином, експедиція до культурних центрів Північної Слобожанщини — Білгорода, Воронежа, Старого Осколу та інших населених пунктів цього краю — дозволила уточнити і скорегувати зміст посібни-

ка “Слобожанська хвиля”, виявити нові теми, які поглиблюватимуть уяву старшокласників про українські літературні традиції північнослобожанського краю, структурувати весь наявний фактичний та дидактичний матеріал.

Видання посібника-хрестоматії із використанням зібраних під час відраджень матеріалів, на наш погляд, — важлива справа у плеканні патріотичних почуттів молодих мешканців етнічних українських територій РФ та посиленні їхніх духовних зв'язків з культурними надбаннями української культури. Разом з тим посібник має сприяти зміцненню порозуміння між Українською Державою і Російською Федерацією.

У вступній статті до “Слобожанської хвилі”, звертаючись до школярів, видатний український поет, голова Товариства зв'язків з українцями за межами України “Україна-Світ” Іван Драч зазначив:

“Цей навчальний посібник, що підготовлено вченими-філологами, вчителями-словесниками і журналістами України й Росії, адресовано вам, старшокласникам, шанувальникам художнього слова. В ньому розповідається про українських письменників, які народилися чи певний час жили на Курщині, Білгородщині і Воронежщині.

Ваш край ще з XVII ст. українцями традиційно називається Слобожанщиною чи Слобідською Україною. Звідси і назва посібника — “Слобожанська хвиля”, що символізує найкращі здобутки духовного життя слобожан у фольклорі та в художній літературі. Як могутня хвиля єдиного океану української літератури, котиться від давнини до сучасності художнє слово, пройняте палкими людськими почуттями, мріями та сподіваннями...

Кожний автор, творячи свій неповторний художній світ, широко використовує образи малої батьківщини. Це надає особливого колориту епічним полотнам та ліричним переживанням письменників...

Плине час... Зароджується нове покоління українських письменників, піднімається нова українська літературна хвиля в Російській Федерації. І сьогодні тут створюються десятки проникливих і талановитих творів, у яких бринить душа сучасної української людини, хвилюючи читача неперебутніми людськими почуттями.

Отже, дорогі друзі, знайомство з книжкою “Слобожанська хвиля” доповнить та поглибить ваші знання про літературу рідного краю, про українських письменників-слобожан, які збагатили світову літературу новими темами, жанрами та ідеями, що хвилюють читачів високою мораллю, любов'ю до людини, до рідної землі”.

Книжка поділяється на розділи, кожен із яких має таку структуру: “Короткий біографічний нарис”, “З творчого доробку” (тексти творів або уривки з них, матеріали із фольклорно-етнографічних зібрань), “Юнім краєзнавцям” (есе, нариси, статті сучасних науковців, краєзнав-

ців, журналістів, вчителів), “Для допитливих” (список джерел, рекомендованих для самостійної дослідницької роботи учнів, зокрема адреси Інтернет-матеріалів). Наприкінці посібника для вчителів-словесників подаються рекомендації з використання “Слобожанської хвилі” у навчально-виховному процесі.

У хрестоматійну частину увійшли такі унікальні матеріали, як оповідання Павла Барвінського “Мазепа”, водевіль Івана Череватенка “Чорноморець” (у скороченні), історична драма Костя Буревія “Павло Полуботок” (у скороченні), вірші Олекси Коваленка, казки Василя Ярошенка та ін. Більшість із названих творів була видана або дуже обмеженим накладом і тому загубилась у часі і просторі, або свідомо замовчувалась у радянські часи з ідеологічних міркувань.

Для прикладу згадаємо про деякі факти із біографії драматурга, літературного і театрального критика Костя Буревія. Він народився у 1888 р. у с. Велика Меженка на Воронежчині. Після першої російської революції вступив до партії есерів, тричі був на каторзі. Після 1917 р. виступав проти узурпації влади більшовиками, пропагував ідею національного відродження України. За це його переслідували, обвинувачували в українському буржуазному націоналізмі. Восени 1934 р. він був заарештований, обвинувачений “в організації підготовки терористичних актів” і засуджений до розстрілу.

Хоча у 1957 р. Буревія було реабілітовано, його твори в СРСР не видавалися (він автор театральних ревію, поем, п’єс, ряду монографій про творчість українських поетів, про історію українського театру тощо).

Особливе місце у його творчому доробку займає історична драма “Павло Полуботок” (1928 р.), у якій висвітлено трагічний період в історії України після виступу гетьмана Мазепи проти колоніальної політики Петра I. В Україні цей твір вперше було надруковано лише у 1991 р.

Прикро, але і досі на батьківщині письменника, в його рідному селі Велика Меженка (с. Євстратівка Розсошанського району), про свого талановитого земляка навіть вчителі місцевої школи нічого не чули. Чи справедливо це по відношенню до культури українського народу, що живе у цьому краї? І чи по-людськи це по відношенню до самого Костя Буревія, доля якого була закорінена саме на цій землі? Автори посібника “Слобожанська хвиля” намагаються виправити цю історичну несправедливість і повернути пам’ять про патріота України Костя Буревія його землякам.

Цікавою сторінкою в літописі літературного життя Північної Слобожанщини є і незаслужено забуте ім’я письменника Івана Яковича Череватенка. Він народився у 1865 році у слободі Розсош Воронежської губернії і прожив лише 28 років. У його творчому доробку були твори рі-

зних жанрів: вірші, оповідання, драми, однак зберігся лише один водевіль (“Чорноморець”) та одне оповідання (“Не так склалося, як бажалося”). Помираючи, І. Череватенко заповів тисячу карбованців на українське книговидавництво. На ці гроші письменник Б. Грінченко започаткував видавництво і надрукував 50 книжок накладом 200 тис. екземплярів, а потім віддав таку ж суму грошей львівській “Просвіті” для продовження роботи Фонду І. Череватенка з підтримки української книги.

Легендарною людиною є уродженець Обухівки (Білгородщина) Василь Єрошенко — мандрівник, етнограф, поліглот, класик японської літератури, хоча пишуть про нього нечасто. В чотири роки втратив зір, навчався у Москві та Лондоні, знав 20 європейських та східних мов, довгий час жив у Японії, Китаї, Бірмі. Користуючись есперанто та японською мовою, він писав в основному легенди та казки, в яких відображав загадковий світ Далекого Сходу. А ще на все життя він зберіг у своїй пам’яті образ рідної землі, чудовий український фольклор, яким так багата Слобожанщина.

Рідна сестра Єрошенка М.Я.Безуглова так відгукувалася про його національну самосвідомість: *“Вася завжди писав про себе “українець”, бо дідусь і батько були українці і завжди вдома розмовляли по-українськи. І на вулицях у селі Обухівці завжди розмовляли простою українською мовою...”*

Духовні шукання Єрошенка співзвучні філософії таких видатних мислителів Сходу, як М. Реріх, Р. Тагор, Лу Сінь. У своїй творчості він звертався до загальнолюдських проблем та цінностей життя. Його ім’я включено до японських енциклопедій, у 1959 р. в Японії було видано три томи творів Єрошенка. Портрет письменника роботи японського художника Накамура Цуне — візитна картка Національного музею сучасного мистецтва у Токіо.

Коли у 1952 р., змучений хворобами, Єрошенко повернувся в рідну Обухівку, він привіз із собою багато книжок і архівних матеріалів. На жаль, всі вони після його смерті були спалені. А ще говорять, що рукописи не горять...

До посібника “Слобожанська хвиля” включено і розділ “Російські письменники-класики Олексій Кольцов і Іван Бунін про Україну”. Обидва вони — уродженці Воронежа, тому їхній талант живила й українська культура, й українська мова, серед яких вони зростали й які любили. В хрестоматійну частину цього розділу ввійшли твори О.Кольцова та І. Буніна, в яких звучить тема України.

Розділ “Вони боролися з фашистами письменницьким словом: А. Малишко, О. Довженко” розповідає про українських письменників на Воронежчині у роки другої світової війни, подає твори, написані ними у цей час.

Імена, імена, імена... Відомі, маловідомі, зовсім незнані...

Для більш цілісного уявлення про письменників, долі та творчі дробки яких представлено у “Слобожанській хвилі”, подаємо узагальнюючу таблицю.

№	ПІП письменника	Рік народження	Місце народження	Рік смерті	Місце поховання
1.	Св. Іоасаф Горленко	08.11.1705	м. Прилуки Полтавської губ. (тепер Чернігівська обл.)	10.12.1754	м. Білгород Преображенський собор
2.	Сковорода Г.С.	03.11.1722	с. Чернухи на Полтавщині	09.11.1794	с. Пан-Іванівка (тепер Сквородинівка) Золочівського р-ну Харківської обл.
3.	Боровиковський Л.І.	22.02.1808	с. Мелюшки Полтавської губ.	14.12.1889	с. Мелюшки Хорольського р-ну Полтавської обл.
4.	Костомаров М.І.	4.05.1817	сл. Юрасівка Острогозького пов. Воронежської губ.	07.04.1885	м. Петербург (Волковеклад.)
5.	Дикарев М.О.	31.05.1854	сл. Борисівка Валуйського пов. (тепер Волоконівський р-н Білгородської обл.)	14.11.1899	м. Катеринодар (тепер Краснодар)
6.	Барвінський П.Я.	1862	сл. Борисівка (тепер смт Білгородської обл.)	21.08.1908	с. Борисівка Білгородської обл.
7.	Череватенко І.Я.	21.02.1865	сл. Розсош Острогозького пов. Воронежської губ.	24.11.1893	сл. Розсош Воронежської обл.
8.	Коваленко О.К.	10.03.1880	х. Власове Воронежської губ. (тепер Білгородська обл.)	1927 (дата смерті невідома)	Невідомо

9.	Буревій К.С.	02.09.1888	с. Велика Меженка (тепер Євстратівка) Воронежської губ.	15.12.1934 (розстріляний у Києві)	Невідомо
10.	Плужник Є.П.	14.12.1898	сл. Кантемирівка Воронежської губ.	02.02.1936	Соловки
11.	Єрошенко В.Я.	13.01.1890	с. Обухівка Білгородської обл.	23.12.1952	с. Обухівка Білгородської обл.
12.	Кольцов О.В.	14.10.1809	м. Воронеж	31.10.1842	м. Воронеж
13.	Бунін І.О.	22.10.1870	м. Воронеж	08.11.1953	м. Париж
14.	Довженко О.П.	10.09.1894	с. Сосниця Чернігівської обл.	25. 11.1956	м. Москва (Новодівиче клад.)
15.	Малишко А.С.	02.11.1912	с. Обухове Київської обл.	17.02.1970	м. Київ (Байкове клад.)
16.	Будаков В.В.	01.06.1940	с. Нижній Карабут Розсошанського р-ну Воронежської обл.	—	—
17.	Череватенко В.Я.	31.07.1955	с. Лісні Сорочинці Чернігівської обл.	—	—

Посібник “Слобожанська хвиля” може бути використаний учнями 9-х, 10-х та 11-х класів російських загальноосвітніх шкіл Північної Слобожанщини і в українських школах цього краю на факультативних заняттях і курсах за вибором.

Зазначимо, що сьогодні в українства існують вагомні культурно-літературні надбання, які пора інтенсивно спрямувати на відродження української духовності в східній українській діаспорі. Один із засобів для вирішення цього завдання — знайомство російської шкільної молоді з досягненнями української літератури, що створювалася і продовжує створюватися на території сучасної РФ.

Саме цими ідеями і проникнута “Слобожанська хвиля” – нове слово у навчальній літературі про здобутки українського красного письменства.

ОСВІТНІЙ ПРОЕКТ «КОРИСНОМУ НАВЧАТИСЯ САМОМУ», ЯК ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ПОСІБНИКА З ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Актуальність проблеми: на початку нового тисячоліття виникає потреба зосередитися на розвитку педагогічної науки в царині **плекання творчої особистості молоді людини**, що вступає в складний світ протиріч та життєвих проблем.

Для реалізації цих завдань нами на базі Новоукраїнської ЗОШ І-ІІІ ступенів Мар'їнського району опрацьовано педагогічний проект «Корисному навчатися самому».

Сьогодні особливо важливо запустити **механізм самоосвітньої діяльності** учнів, визначити шляхи досягнення успіху.

Стратегія: виховання особистості учня у виховному просторі, технологічне забезпечення гарантованого кінцевого позитивного результату самоосвітньої діяльності учнів та вчителів.

Завдання:

- перетворити школу в систему, що постійно розвивається і вступає в епоху інформаційних технологій
- плекання творчої особистості учня в системі навчально-виховних закладів (дитсадок – школа – коледж – вуз)
- створення персонал-технології, що реалізується у роботі вчителя словесності
- виявити творчі здібності учнів
- реалізовувати програму розвитку та функціонування української мови у різних сферах суспільного життя.

Технології:

- технологія саморозвитку особистості
- технологія формування творчої особистості
- технологія створення ситуації успіху
- проектні технології.

Основа цих технологій – стимулювання **інтересу** учнів до проблеми усвідомленого вибору життєвих орієнтирів, що визначають майбутнє. Певна сума знань перевіряється через проектну діяльність, показує практичне застосування цих знань.

Стратегічні напрямки діяльності учнів за проектними технологіями:

- √ учися бути розумним
- √ учись бути здоровим
- √ учись бути корисним людям
- √ учись бути громадянином України
- √ навчитися складати і реалізовувати власні життєві проекти в складних умовах сьогодення (педагогіка життєтворчості).

План проекту (у зальному вигляді)

1. Назва проекту – «Корисному навчатися самому»
2. Наш досвід роботи за проектними технологіями: 1991 – 2004 рр. – модель учнівського самоврядування «Держава – це ми»
3. Модель виховної системи «Держава – це Я» (2000 – 2004 рр.)
4. Учасники проекту: учні та вчителі Новоукраїнської ЗОШ
5. Партнери проекту: викладачі кафедри української мови та кафедри української літератури Донецького національного університету, викладачі та студенти Донецького педагогічного коледжу, методисти Донецького інституту післядипломної педагогічної освіти.
6. Термін реалізації проекту «Корисному навчатися самому» 2004 – 2007 рр.
 - 6.1. Оформлення проекту, вирішення фінансових проблем, підбір команди однодумців
 - 6.2. Апробація міні-проектів «Я – це держава», методичний центр з підтримки сільського вчителя, міні – проект «Рідна мова – в рідній школі», прес-клуб «Крокус», школа для активістів учнівського самоврядування «Я – лідер».
 - 6.3. Захист проекту в цілому, презентація проміжних результатів
 - 6.4. Колективна творча справа (КТС) – «Фестиваль педагогічних ідей»
 - 6.5. Обговорення результатів, презентація їх: відео ролик, стаття, методичні поради, творчі роботи вчителів та учнів
 - 6.6. Визначення перспективності цього проекту та впровадження його ідей у роботі навчально-виховних закладів району та області.

Новизна проекту:

Творчий підхід до вирішення проблем у системі освіти:

- створення в учнів мотивації до навчання
- забезпечення умов для професійного вдосконалення вчителів
- навчання учнів механізму пошуку необхідних знань

В основі вирішення проблем проекту – технологія Сократівського типу: НАВІЩО – ЯК – ЩО

- Навіщо навчатися в школі?
- Які знання потрібні вчителю та випускникам сільської школи?

- Яким чином можна здобути ці знання?
- Навіщо ці знання молодій людині?

Алгоритм технології формування творчої особистості:

Самопізнання

Самовираження через навчання цікаве, практично доцільне,

Самооцінка

Самореалізація

Формула успіху проекту: механізм самоосвітньої діяльності учнів + технологічний підхід до формування творчої особистості дитини, що володіє високим рівнем мовленнєвої компетенції + проектні технології.

Міні – проект

«Рідна мова – в рідній школі»

Мета: створити умови для розвитку та функціонування державної мови у всіх сферах суспільного життя молоді людини.

Завдання:

- забезпечити комунікативну компетентність особистості учня в різних життєвих ситуаціях
- виховувати учня-мислителя, що здатен визначати сенс життя, осмислювати власне «Я» серед «Ми»
- формувати здатність людини виступати в ролі суб'єкта комунікативної діяльності, в якій реалізується одна з найперших суспільних потреб – потреба людини у спілкуванні для розв'язання життєво важливих проблем у навчанні, побуті, у ділових стосунках
- стимулювати інтерес до участі в колективних творчих справах (КТС), де і реалізується творчий потенціал особистості
- розвивати культуру мовлення як духовний образ людини
- сприяти саморозвитку особистості молоді людини з високим рівнем мовленнєвої компетенції, що забезпечує високий рівень соціалізації та осмисленість вчинків (думка – слово – дія)

Шляхи реалізації проекту: діяльність авторської школи «Філолог», проведення уроків вільного спілкування (УВС) як основи формування творчої особистості, яка стає на шлях самопізнання; координатором виступає вчитель, що володіє персонал-технологією Сократівського типу.

Основні психолого-педагогічні і методологічні принципи проекту:

Особистісно-діяльнісний підхід до системи вивчення мови, сприйняття дитини як суб'єкта діяльності на уроці та позаурочний час, надан-

ня можливостей дитині вільно обирати форми та темп засвоєння знань з обов'язковим виходом в кінцевому результаті на державні стандарти в освіті (рівні компетенції).

Технічне оснащення проекту:

комп'ютерний клас (7 робочих місць для учнів + 1 – учителя), Internet, програмне забезпечення, відеокамера, відеомагнітофон, телевізор, аудіотехніка, відеотека з проблем самоосвітньої діяльності учнів, література з проблем інноваційної діяльності вчителя, прикладні та навчальні програми з основних курсів шкільних дисциплін, електронний посібник з української мови, електронна версія «Словники України».

Очікувані результати реалізації міні-проекту: успішно реалізовані життєві стратегії випускників Новоукраїнської ЗОШ, їх високий рівень мовленнєвої компетенції, творчі роботи учнів різних жанрів.

Зокрема і через використання підручників нового покоління для учнів 5 класу («Рідна мова», автори – Л.В.Скुरатівський, В.І.Новосьолова, Я.І.Остаф, Г.Т.Шелехова, видавництво – «Абрис»), авторських програм та посібників. Розроблено мультимедійний проект, що включає базу даних «Філолог», банк життєвих стратегій, комп'ютерну презентацію літературних творів та героїв, відеозаписи уроків, цикл передач «Літературний салон», тести до творів різного ступеня складності, банк рефератів, курсових, дипломних робіт випускників нашої школи (до речі, з числа випускників – з 1989 року - фах вчителя-філолога обрали 26 учнів, 6 студентів навчаються на філологічних факультетах вузів, і цього року вже 4 абітурієнта із Новоукраїнки стали студентами філфаків).

У 2005 році плануємо відкрити інформаційно-методичний центр, який буде надавати освітні послуги для учнів, студентів, учителів щодо використання педагогічних технологій. Маємо відеотехніку для професійної роботи: зняти урок, монтаж відеоролика, телепередачі. Є приміщення для проведення методично-практичних семінарів, досвідчені кадри. Хотілося, щоб вчителі і учні співпрацювали і отримували тільки позитивні емоції від уроків літератури.

Що вже зроблено по проекту «Корисному навчатися самому»: для учнів 5-11 класів керівником проекту підготовлено «Універсальну хрестоматію», де поряд зі стислим викладом текстів художньої літератури даються кваліфіковані коментарі, подаються цікаві сторінки біографії митців, система завдань творчого характеру. Для учнів 10 класу підготовлено посібник «Література – підручник життя», що є першою спробою дати учням комплект навчальної літератури під умовною назвою «Корисному навчатися самому». Для вчителів, які прагнуть створити персонал-технологію автор підготував такі посібники: «Навчання – творчість» (методично-поетичні роздуми сільського вчителя), «Держава – це ми» (модель учнівського самоврядування), «Держава – це Я» (модель виховання творчої особистості у системі навчальних закладів: дитсадок – школа – коледж – вуз), «Творчість народжує в людині особистість» (матеріали для дистанційної освіти). Згадані посібники вийшли у

світ протягом 1999 – 2005 рр., та друкувалися у періодичних виданнях («Українська мова і література в школі», «Все для вчителя», «Вивчаємо українську мову та літературу», «Управління школою»).

Структура електронного посібника з літератури:

- загальні зауваження до теми (життєві компетенції, стратегія навчальної теми, кількість годин, перелік завдань основного рівня);
- тестові завдання, що перевіряють готовність учнів до сприйняття мистецького твору;
- тексти художньої літератури з ретроспективою на історичні документи епохи;
- коментарі письменника до текстів, літературознавчі оцінки (різнопланові, конкретні, стислі);
- завдання основного рівня із зазначення критеріїв оцінювання;
- завдання творчого рівня із зразками їх виконання;
- додаткова інформація (Інтернет-ресурси, віртуальна подорож літературними музеями, мультимедійні проекти, зокрема літературні комікси);
- з метою систематизації і поглиблення знань через самоосвітню діяльність (додаються зразки освітніх стратегій).

Створюючи підручники і посібники сьогодні і у майбутньому треба робити акцент на самоосвітню діяльність, бажано додавати електронну версію підручника (у сільській школі вже є комп'ютерні класи, лінія Інтернет, у багатьох учнів вдома є комп'ютер, що створює реальні умови для реалізації освітніх проєктів).

Доцільним також є створення регіонального підручника з літератури, залучення вчителів-практиків до цього процесу.

*Валентина Соболев, доктор філологічних наук,
професор Варшавського університету*

ЯКИМ БАЧИТЬСЯ ПІДРУЧНИК З ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ЛІЦЕЇВ У ПОЛЬЩІ?

Концепція підручника з давньої української літератури “До джерел”, який зараз створюється, ґрунтується на базі програмного документу “Informator maturalny od 2005 roku z języka ukraińskiego jako język mniejszości narodowej” (Варшава 2004). За зразок взято не тільки джерельні наукові матеріали¹, а й новочасні напрацювання в методиці викладання давньої української літератури в середній та вищій школі в Україні та Польщі (маємо на увазі серії видань «Barwy epok. Kultura i

¹ Їх список подається в кінці тексту.

literatura” (підручник, порадики для вчителя) та “Pamiętajcie o ogrodach...”). Своїм завданням бачимо створення такого підручника, який би не лише інформував та полегшував самостійне осмислення учнями поставлених проблем, а й будив творчий потенціал як учителя, так і учнів, поглибив інтерес до літератури найдавнішого періоду. Зважаючи на незначну кількість годин, відведених новою матуральною програмою на вивчення давньої української літератури в українських ліцеях Польщі, з котрою зобов’язані рахуватися при написанні підручника, пропонуємо ряд проблем та творів, не охоплених програмою, але котрі визначають дух певної доби, - на самостійне опрацювання та осмислення, в контексті архітворів світової літератури, культури.

Найдавніший період у розвитку української літератури – чи не найбільш важливий і водночас чи не найбільш складний. Від глибини та повноти знань, засвоєних молоддю людиною саме в царині красного письменства цього періоду, залежить усвідомлення нею власної ідентичності, а значить і життєвої постави, долі в цілому. Тому таку величезну вагу автор цього підручника покладає на основи основ: знання текстів найдавніших наших пам’яток, котрі спроможні, як писав Володимир Мономах, піднести нашу душу вгору, навчити мислити з перспективи тисячоліть, осягнути істини небуденні, вічні. Такими джерелами неглібних істин та духовної сили були і залишаються вершинні твори давньоукраїнської доби.

Окремі теми пропонованого підручника, можливо, будуть дещо за складними для учнів ліцею. Водночас спрямування освіти на осягнення неоднозначних та дискусійних у науковому сенсі тем, - це принципова засада цієї праці. Ґрунтовна освіта – виклик часу, і то не лише в сенсі сьогоденних завдань, а в стратегічному вимірі, в непроминально-вічному.

“Сьогодні ми мусимо задуматися над тим, - наголошує Дмитро Павличко, - чому трагічно закінчилася княжа доба нашої минувшини, чому не встояла козацька держава. Так, однією з головних причин цього була неприязнь і незгода між князями, між козацькими вождями. Але головна причина громадянських воєн і чвар між князівствами та гетьманатами – прихід до влади малоосвіченої верхівки, яка дбала тільки про свої матеріальні, егоїстичні користи.

Тільки в ті княжі й козацькі часи, коли на чолі українського народу стояли подвижники освіти, інтелектуали, гуманітарії, наша держава розвивалася, міцніла, а в давнину була зразком для європейських монархій. Про культуру найвидатнішого кийвського князя Ярослава Мудрого, якому вдалося розумом і волею втихомирити пожадливих претендентів на центральний престол, можна сказати багато добрих слів. Цей державник розумів, що основою його влади є не лише вої-

ни, а й закони, не лише мечі, а й книжки, що їх він наказав збирати і переписувати”.

...У містечку Сайліс, під Парижем, довелося мені тримати в руках шедевр із бібліотеки Ярослава Мудрого. Це книжка дочки київського володаря, дружини французького короля Анрі I, Анни, де кирилицею, глаголицею та латинським шрифтом написані християнські молитви. Можна уявити собі, який шанобливий подив повинні були викликати всі ті письмена в оточенні короля, який не вмів писати, за нього державні документи підписувала дружина. Зберігся навіть її підпис (regina Anna), де слов'янське письмо поєднане з латиною” (жирним шрифтом виділено нами. – В.С.)².

Стародавня українська література – то самобутня сторінка української і світової духовної скарбниці. Доцільним методом її вивчення бачиться міжпредметна інтеграція. Окремі теми можуть бути поглиблені через інтернет. Але головна роль відводиться учителю з його вмінням переконати своїх учнів у стратегічній значимості предмета вивчення – курсу літератури найдавнішого періоду, замовчувальне ставлення до котрого за часів тоталітарного режиму було напряму залежне від політики денационалізації. Сигнал тривоги лунає і сьогодні, бо ж, не зважаючи на благодотворні зміни та пов'язані з ними сподівання, загроза прогресуючої денационалізації існує. На жаль, не втратили своєї актуальності слова Ю.Липи, котрий на початку минулого століття у своїй праці *“Бій за українську літературу”* з гіркотою зауважував, що винятковим щастям для української нації *“є виповідження їй безжальної боротьби. Донедавна боролися навіть із самою назвою “Україна”, тепер борються з найменшим виявом української гордості”*³.

Вільний від ідеологічної зашорености вчений Д.Чижевський писав: *“Цілком ясно, як треба...розв'язати питання про відношення між нацією та людством, між національним і вселюдським, - кожна нація є тільки обмеженим і однобічним розкриттям людського ідеалу. Але лише в цих обмежених і однобічних здійсненнях загальнолюдський ідеал і є живий”*.

Юрій Липа наголошував, що велика нація, якою він вважав українців, не має права дозволу на брак *“внутрішньої ієрархії почувань, на брак органічного зв'язку з джерелами духовної сили”*⁴ (підкреслено нами. – В.С.). Такими джерелами духовної сили були і залишаються вершинні твори давньоукраїнської доби.

² Дмитро Павличко. Енергія культури (в:) Слово Просвіти, 2004, число 40(260), с.10.

³ Ю.Липа. *Бій за українську літературу*, Варшава 1935, с.147.

⁴ Ю.Липа. *Бій за українську літературу*, Варшава 1935, с.3.

Українські програми по-різному підходять до періодизації курсу давньої української літератури. У трьох діючих сьогодні варіантах програми загальноосвітньої школи з української літератури (1995) різняться навіть назви періодів давністики. Так, у **програмі Міністерства освіти** та Інституту педагогіки Академії педагогічних наук України вживаються два терміни:

- 1) X-XII ст. - “давньоруська література”
- 2) XIII-XVIII ст. - давня українська література.

Програма Інституту літератури ім. Шевченка подає три терміни:

- 1) До нашої ери – IX ст. – “початки художньої творчості”
- 2) IX-XIII ст. – “давня українська література”
- 3) XIV - XVIII ст. – “стара українська література”

Програма Київського Національного університету ім. Т.Шевченка пропонує один термін “давня українська література” (від дохристиянських часів до XVIII ст. включно). Вважаємо такий підхід найбільш вдалим. Водночас для зручності можна умовно виділити два підперіоди, як то робить автор посібника “Давня українська література в школі”⁵ Б.Степанишин: він пропонує виокремити два історико-літературні періоди:

- 1) від дохристиянських часів – до кінця XIII ст. – “прадавня українська література” або література Княжої доби;
- 2) XIV - XVIII ст. – “давня українська література”.

Така умовна періодизація бачиться можливою і легкою для за-
пам’ятовування учнями.

І сьогодні ще можна зустрітися із запереченнями щодо того, щоб вважати початком історико-літературного процесу нашого народу ще в доісторичні часи – I тисячоліття нашої ери. Але звернімося до концепції Михайла Грушевського, який початком державного життя України вважав VII-VIII століття. Вчений не зазначає точну дату початку нашого письменства, але наголошує, що його концептуальна засада дає підстави “починати історію української словесності – літератури з її праоснови - фольклору”.⁶ С.Єфремов також наголошує: “Теперішнє українське письменство – продукт народної творчості за ціле тисячоліття нашої історії”⁷. Афористичне висловлювання Адама Міцкевича про те, що “українські простори є столицею ліричної пісні Європи” можуть стати для викладача тим “золотим ключиком”, який приведе до відкриття загадкових світів – пісенних, казкових, легендарних. Є глибокий сенс у тому, щоб сприймати їх не як додаток до літератури, а як повноправну

⁵ Б.Степанишин. Давня українська література в школі, Київ 2000, с.8.

⁶ М. Грушевський. Історія української літератури, Київ, 1993, т.1, с.

⁷ С.Єфремов. Історія українського письменства, Київ 1995, с.70.

її, літератури, частину. Мають рацію ті дослідники, а особливо ж вчителі-методисти, котрі вважають, що фольклор мав би бути окремим предметом у школі, як то, приміром, маємо у вузі.

У світлі вищесказаного логічним бачиться той момент, що і в Матуральному інформаторі від 2005 року з української мови, яка вивчається як мова національної меншини⁸, і в Хрестоматії з української літератури ІХ-ХІХ століть Богдана Гука⁹ відводиться певне місце творам народнопоетичної творчості. Водночас залишається неспростовним і той прикрий факт, що на вивчення саме давньоукраїнської літератури залишається дуже обмежена кількість годин. На цю обставину нарікають як науковці, так і викладачі-практики і в Україні, і в Польщі. Так, Борис Степанишин справедливо зауважує, що на 200 років нової літератури (1798-1998) припадає понад 40 монографічних тем (Котляревський, Квітка-Основ'яненко, Шевченко, Франко, Леся Українка, Максим Рильський та ін.), а на тисячоліття прадавньої і давньої української літератури – всього три (“Слово про Ігорів похід”, Іван Вишенський, Григорій Сковорода). Така прикра диспропорція дійсно зводить тисячоліття нашого письменства майже до загального історико-літературного огляду.

Концепція пропонованого підручника “До джерел” (з давньої української літератури для українських ліцеїв у Польщі) полягає у розбудові монографічних тем (таких, наприклад, як “Літопис руський (за Іпатієвським списком)”, “Феномен Григорія Сковороди”, “Іван Величковський”, “Козацькі літописи: Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка”; “Історія Русів” – духовна Біблія українського народу та ін.), у пропонованих для учителя додаткових матеріалах, котрі б ініціювали самостійну пошукову роботу як викладача, так і його вихованців (таких, наприклад, як “Дискусійні проблеми у вивченні “Слова о полку Ігоревім” чи “Давня українська любовна поезія”). У намірі – написання авторського підручника, що буде тільки певною мірою зорієнтований на рекомендовану міністерством освіти Польщі хрестоматію “Українська література ІХ-ХІХ ст.” Б.Гука (Варшава, 2002), котра є неповною. Нам також, на жаль, не вдається ввести до підручника усіх тем курсу давньоукраїнської літератури, оскільки існує обмеження програми, що її пропонує “Informator maturalny od 2005 roku z języka ukraińskiego jako język mniejszości narodowej”. Тут обов’язковими є тільки такі теми: Вибрані думи й історичні пісні; Біблія; Літопис Руський (фрагменти); “Слово про Ігорів похід” (крім “Золотого слова Святослава”); “Тренос” (фрагменти І розділу) М.Смотрицького; вибрані вірші Г.Сковороди. Тому додатково будуть запропоновані до вивчення принаймні найбільш важливі твори літератури найдавнішого часу.

⁸ Informator maturalny od 2005 roku z języka ukraińskiego nauczanego jako język mniejszości narodowej, Warszawa 2003.

⁹ Богдан Гук. Хрестоматія. Українська література ІХ-ХІХ століть. Для першого курсу загальноосвітнього ліцею, Варшава 2002.

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПІДРУЧНИКОМ? Ясна справа, нарікаючи на автора, котрий переобтяжив його додатковими, часом заскладними матеріалами. Але, говорячи вже без жартів, він є свідомий певних недохопів, але має дерзновенне бажання повести Читача дорогою, котру видатний поет XVII століття Хома Євлевич назвав би так: “*Лабіринт, або заплутана дорога, де красна мудрість з повинності своєї панам могилянам і ще декому, коротшу і далеко кращу дорогу показує...*”¹⁰ У філософській поемі Х.Євлевича, назву котрої щойно було вказано, ось що промовляє до читача сама Мудрість:

*Я – Мудрість, на руках я світ своїх пістую,
Його я ширю, множу, багачу, рятую.
Я правлю за твердиню краям і поспільствам,
За поруку славетним усім добродійствам.
Із голови моєї, наче з океану,
Черпають люди. Стане і слугі, і пану.
Бо я земного кругу широтою рівна,
А в очах моїх сяє світлість небес дивна.
Невиданою річчю або й дивом буде,
Що твердиш діаманта міцні мої груди.
У ногах, наче місяць, не знаю я впину,
Перестрибую змаху землі половину.
Противникам од мене не втекти нікуди
Час плинути допоки й світ стояти буде.
І мури, і гір пасма можу я проходить,
А тільки десь присяду, як ум думку родить.
А як схоплю голий меч чи розуму стріли,
Влучу, тільки прицілюсь, і найвищі цілі.
Найукритішу тайну врешиш допильною,
У куті найглибшій її допильною,
На фальш найхитрішу і найідлішу зраду
Зараз винайду і дам розумну пораду.
Отож, не сумнівайтесь, що світ одурілий
Давно б вже запався без моєї сили...”¹¹*

¹⁰ Так називається філософська поема Хоми Євлевича (скорочено «Лабіринт...»), написана польською мовою і вперше видана у Кракові в 1625 році в друкарні Франціска Цезарія.

¹¹ Хома Євлевич. Лабіринт, або заплутана дорога, де красна мудрість з повинності своєї панам могилянам і ще декому, коротшу і далеко кращу дорогу показує. Переклад Володимира Кречотня (в:)Хроніка 2000, Київ 2000, с.224.

Отже, говорячи чесно і цілком поважно, працювати з підручником треба буде наполегливо, не боячись труднощів.

Робота із пропонованим підручником не буде легкою. Бо ж маємо справу з “перлинами многоцінними” від дуже давніх часів. А заяскравити вони можуть тільки тоді, коли і Учитель, і його вихованці, кожен із них, наберуться терпіння в тому, щоб дістатися до справжньої глибини, до істинної суті звіреної століттями мудрості. Тут повторимо услід за літописцем Самійлом Величком біблійну істину – “в терпінні вашім знайдеться душа ваша” і – не побоїмося заглибитися в зміст додаткових наукових джерел: статей, монографічних праць, колективних розвідок. А долаючи труднощі та сумніви на шляху знайомства зі скарбами давнини, будемо пам’ятати, що у стародавні часи не було виразної відмінності поміж науковою літературою та художньою, так званим красним письменством. В давнину навіть філософські твори і закони писалися віршами, а історики часом більше дбали про ефекти, композицію чи вигадані промови героїв, аніж про точність та перевірку описаних фактів. Класичним прикладом такого історика-письменника можна назвати знову ж таки козацького літописця Самійла Величка – автора найбільшого Літопису епохи бароко.

Перед читачем постане тільки дуже незначна частина тих дивовижних давньоукраїнських скарбів, то ж додаткові джерела і тільки вони спроможні бодай якоюсь мірою заповнити прогалину інформації та забезпечити систематичність знань. Допоміжні розвідки називаються і подаються як джерела до кожного із головних семи розділів, які тут представлені згідно із програмою нової матури¹² (Українські народні думи, Історичні пісні, Біблія, Слово о полку Ігоревім, Літописання Київської Русі (Літопис Руський), Творчість Мелетія Смотрицького, Феномен Григорія Сковороди). Далі – для найдопитливіших і спраглих до повнішого знайомства з унікальними пам’ятками – пропонуємо додаткові три розділи, присвячені літературі українського літературного бароко (Поезія українського бароко: Іван Величковський; Проза доби бароко: Козацькі літописи; Давньоукраїнська драма барокої доби). Ці останні три розділи є не менш розбудованими, аніж попередні, але вони більше зорієнтовані на самостійне опрацювання великої кількості перспективних у науково-дослідницькому сенсі питань. Окремі з-поміж них, думається, цілком під силу буде підняти юному дослідникові, як-наприклад, проблему давньоукраїнської любовної лірики (можливі аспекти її дослідження пропонуються у розділі “Поезія українського бароко”). Отже, робота попереду велика і – нелегка. Але винагородою за

¹² Informator maturalny od 2005 roku z języka ukraińskiego nauczanego jako język mniejszości narodowej, Warszawa 2004.

працю й терпіння буде радість пізнання найсокровеннішого українського багатства, що перед ним здатні померкнути легендарні скарби Павла Полуботка! Перед сучасною молодістю – величезне, може й неосяжне поле праці. І тому дуже багато залежить від того, хто саме прийде піднімати ту працю, орати те незоре поле. Коли ж по цій першопочатковій праці продовжувати її (в своїх роздумах і тривогах, у благословенному бажанні зітерти пил часу з пам'яток давнини з метою дошукатися в них глибинної мудрості) залишиться бодай один, хто запалиться ідеєю повнішого вивчення якихось окремих творів чи особливостей літератури певної культурної епохи – Середньовіччя, Ренесансу чи Бароко, – то і тоді свою працю вважатимемо не марною, а завдання – виконаним.

Перед нами постане дивовижно багата, складна й суперечлива картина, зіткана із тисяч унікальних пам'яток старовини. Одні із них, як “Слово про Закон і Благодать” чи “Повчання дітям” Володимира Мономаха, Іларіона Київського, постали в добу Середньовіччя. Інші, як наприклад, вірші Юрія Дрогобича чи “турчики” Станіслава Оріховського, – в добу Відродження. А філософські трактати, байки та вірші Сковороди, вірші та “приповісті посполиті” Климентія Зіновієва, чи “Світ, по частинах розглянутий” Данила Братковського – то вже доба Бароко. Епоха ця, в свою чергу, дала десятки сотень чудесних пам'яток раннього, розвиненого і пізнього Бароко. І тут важливо зрозуміти ту обставину, що, як слушно наголошує Валерій Шевчук, *“епохи не починаються і не завершуються за помахом чарівної палички, а нові явища входять у життя, поступово посилюючись: водночас у тому ж таки культурному просторі ще довго залишаються рецидиви старого естетичного мислення, яке заперечувалося; тоді ж твориться реституція прастарого, яке й стає ніби отим яйцем, з якого виламується мистецтво нове, котре було знесене, кажучи образно, птахом попереднього покоління. Ще з одного боку, в глибинах нової культурно-стилістичної епохи починають проростати пагони мистецтва наступної; вони живуть поки що ембріонно, як жовтки в тілі курки, тобто спершу існують невидимо, в тілі матері проростають і формуються в яйце, щоби потім з нього народився новий птах, нове живе тіло. Крім того, оскільки культура, а передусім література, - явище, яке є плодом духу тієї чи іншої нації, то в різних регіонах і в різних народів поява тих-таки епох, їхнє формування, виріст та занепад з народженням нових форм не бувають тотожні, одновимірні та й одночасні, і на те історичу культури конче треба зважати, особливо коли йдеться про культуру народів, що стояли на маргінесах того, тобто не в центрі культурного регіону, а на його узбіччях та околицях.*

Саме такою культурою і була українська. Середньовічні впливи доходили до нас із двох центрів: візантійського й західноєвропейського при певному допливі від східних культур; домінуючий вплив був таки візантійський. Загалом середньовічна літературна традиція міцно трималася на нашій землі через сповідання православної конфесії, що значною мірою відділяло нас од Європи і в часи Ренесансу, а культурний ренесансний доплив міг бути тільки європейський, отож він нас зачепив тільки частково, бо його носієм була так звана “католицька русь”, тобто українські юнаки, які навчались у західноєвропейських університетах, а відтак утрачали православ'я. Таким чином, у нас не відбулося, як в Італії чи навіть у Польщі, рішучої перемоги Ренесансу над Середньовіччям, просто в культурі почали існувати ніби два потоки в одній ріці (я вже згадував легенду, завіршовану Мартином Пашковським у 1615 р. в книзі “Дії турецькі та змагання козацькі з татарами“, яка зветься символічно – “Руська історія про Кінську Воду та Дніпро”, де йдеться про дві ріки в одному руслі. Таким чином, Дніпро – це ніби наша середньовічна, православна традиція, а Кінська Вода – ніби Ренесанс, що приплив до Дніпра збоку, та й при взаємному з'єднанні ріки між собою не злилися¹³).

Але поява Бароко мала вже іншу специфіку. Коли знову перейти в образні ряди, то природа вимагає, щоб нез'єднані річки в одній таки з'єдналися; отож їхнє злиття й дало нового ефекту, породило нову культурно-стилістичну епоху, яка постала на поєднанні в одній естетиці культури середньовічної та ренесансової. Візантійські традиції в нас зберігалися, але домінуючим центром, з якого надходили культурні хвилі в цей час, стала вже Західна Європа. Відтак Україна по-своєму ввійшла в загальноєвропейський культурний простір, звісно, зі своїми особливостями, тобто, як це сталося й справді в житті, напнула на свої середньовічні церкви барокові бані й прикрасила їх бароковим ліпленням, але стіни чи частини внутрішнього урядження лишила таки середньовічні.

Про це цікаво писав Дмитро Чижевський¹⁴: *“Не через брак матеріальних засобів, не з оцядності (що аж ніяк не належала до чеснот часу бароко) не вибудував П.Могила нової катедральної церкви в Києві: якраз завдання “оновити” старе, прастаре було завданням, що само собою притягало до себе увагу “людей бароко”. І такі “органічні” перебудови старого зустрінемо по всій Європі, там, де ніякої оцядності не треба було, де поруч з такими перебудовами зводжено цілком нові препишіні палаци та собори, ба цілі міста відбудовувано наново. І яке б*

¹³ текст твору див.: Марсове поле. Героїчна поезія на Україні. Київ 1988, Книга 1, с.164-165.

¹⁴ Дмитро Чижевський. Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України (в:) Арка, Мюнхен 1948, Ч. 3-4, с.9.

архітектурних завдань, виконаних бароком в Києві, - від Софійського собору до Печерської Лаври – не взяти, усюди маємо мистецьку перемогу будівників: старе й нове не сполучені між собою лише просторово, не стоять лише поруч одне з одним, а завше утворюють органічну цілість, злиті, зрослися і єдність на основі тієї здібності творчо синтезувати старе й нове, що духові бароко властиво так, як, здається, жадній іншій епосі, принаймні в останні сторіччя”¹⁵.

Отже, подання в підручнику додаткового матеріалу про літературу доби Бароко бачиться не лише потрібним, а й необхідним, бо ж познайомить Учня із найбільш самотніми сторінками літератури цього періоду. Хоча знову ж таки з прикрістю доводиться констатувати: за межею досяжності й видимості залишається значно більша – ота в сотні разів більша частина айсберга, яка перебуває в самій глибині океанічних вод і не є видимою тому, хто пливе на кораблі. Давайте ж осягнемо бодай те, що видиме й досяжне.

Насамкінець висловлюю щирю подяку за консультації Валерієві Олександровичу Шевчуку, Василю Васильовичу Яременку, сердечно дякую за неоціненну допомогу у віднайденні ілюстрацій, за підтримку та розуміння – шановного редактора видавництва пані Мирославу Борцюх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Софія Київська. Фотоальбом: архітектура, мозаїка, фрески, декоративні оздоби. Автор статей та упорядник Григорій Логвин, Київ 1971; Мистецтво Київської Русі. Архітектура. Мозаїки. Фрески. Іконопис. Мініатюра. Декоративно-ужиткове мистецтво, Київ 1989.
2. Українське народне малярство XIII-XX століть. Фотоальбом. Авторі-упорядники В.І.Свенціцька, В.П.Откович, Київ 1991, 304 с.
3. Украинские книги кирилловской печати XVI-XVIII вв. Каталог изданий хранящихся в Государственной библиотеке СССР имени В.И.Ленина, Выпуск II, том I, Москва 1981.
4. Хрестоматія давньої української літератури. Упорядкував академік О.І.Білецький, Київ, 1967, 784 с.
5. Давня українська література. Хрестоматія. Упорядкування, передмова та коментарі М.М.Сулими, Київ, 1991, 576 с.
6. Українська література XI- XVIII ст. Хрестоматія з коментарями. Чернівці 1997, 368 с.
7. Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX-XV століть в двох книгах за редакцією професора Василя Яременка, Київ. 2002, книга перша, 784 с., книга друга, 784 с.
8. Українська література XVII століття. Передмова, коментарі В.Крекотня, Київ, 1987.

¹⁵ Валерій Шевчук. Муза роксоланська, Українська література XVI–XVIII століть. У двох книгах. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко, Київ 2005, с.680.

9. Українська література XVIII ст. Передмова, примітки О.Мишанича, Київ, 1983.
10. Валерій Шевчук. Дорога в тисячу років, Київ, 1990.
11. Валерій Шевчук. Муза Роксоланська, Київ, 2004.
12. Валерій Шевчук. Із вершин та низин. Книжка цікавих фактів із історії української літератури, Київ, 1990, 446 с.
13. Історія української літератури. Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти, уклад Ю.Ковалів, за ред. М.Наснка, Київ, 1999, 136 с.
14. Борис Степанишин. Давня українська література в школі. Київ, 2000, 504 с.
15. Омелян Огоновський. Історія літератури руської (української), частина I.. Частина IV. Фотопередрук Олекси Горбача, Мюнхен, 1992..
16. Омелян Огоновський. Історія літератури руської (української), частина II. Фотопередрук Олекси Горбача, Мюнхен, 1992.
17. Омелян Огоновський. Історія літератури руської (української), частина III. Фотопередрук Олекси Горбача, Мюнхен, 1992.
18. Нариси з історії української літератури й критики Миколи Гнатишака, Дмитра Чижевського, Миколи Глобенка-Оглоблина, Андрія Ковалівського, Фотопередрук Олекси Горбача, Мюнхен, 1994.
19. Богдан Гук. Хрестоматія. Українська література XI-XIX ст., Варшава, 2002, 208 с.
20. Дмитро Чижевський. Історія української літератури, Нью-Йорк, 1956, 512 с.
21. Сергій Єфремов, Історія українського письменства: в двох частинах, Київ, 1994.
21. В. Соболю. З глибини віків. Вивчення давньої української літератури в школі. Видання 2-е, доповнене, Кам'янець-Подільський, 2002, 218 с.
22. Валентина Соболю. Пам'ятна книга Дмитра Туптала, Варшава, 2004, 216 с.
23. Леонід Ушкалов. З історії української літератури XVII – XVIII століть, Харків, 1999.
24. Олександр Олександров. Старокиївська агіографічна проза, Одеса, 1999.
25. Лексикон загального та порівняльного літературознавства, Чернівці, 2001.
26. Українська література у портретах і довідках. Давня література – література XIX століття. Довідник, Київ, 2000.
27. В. Соболю. Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко, Донецьк, 1996, 320 с.
28. В. Соболю. 12 подорожей в країну давнього українського письменства, Донецьк, 2003.
29. Зіна Генік-Березовська. Грані культур. Бароко. Романтизм. Модернізм., Київ, 2000.
30. А. В. Александров. Образный мир агиографической словесности, Одесса, 1997.
31. Анатолій Макаров. Світло українського бароко, Київ, 1994.
32. Дмитро Чижевський. Літературний барок, Харків, 2003.
33. Біблія для дітей. З ілюстраціями Гюстава Доре, Київ, 1992.
34. Видатні діячі України минулих століть. Меморіальний альманах, Київ 2001.
35. Златоструй. Древняя Русь X-XII веков, Москва, 1990.
36. Юрій Пелешенко. Українська література пізнього Середньовіччя (друга половина XIII-XV ст.): Джерела. Система жанрів. Духовні інтенції, Київ, 2004.
37. Тисячоліття. Поетичний переклад України-Русі, Київ, 1995.

38. Антологія української поезії: У шести томах, Том 1: Твори поетів IX-XVIII століть, Київ, 1984.
39. Митрофан Довгалевський. Поетика (Сад поетичний), Київ, 1973.
40. Два століття сквородіяни. Бібліографічний покачик (передне слово Л.Ушкалова), Харків, 2002.
41. Roksolański Parnas. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. Część II. Antologia. Wybrał i opracował Rostzslaw Radyszewskyj, Kraków, 1998.
42. Bausteine zur geschichte der Literatur bei den Slawen. Herausgegeben von Hans-Bernd und Hans Rohde. Editionen (2). Band 7,1. Die älteste ostslawische Kunstdichtung 1575 – 1647, Erster Halbband.- Wilhelm Schmitz Verlag in Giessen, 1976.
43. Bausteine zur geschichte der Literatur bei den Slawen. Herausgegeben von Hans-Bernd und Hans Rohde. Editionen (2). Band 7,1. Die älteste ostslawische Kunstdichtung 1575 – 1647, Zweiter Halbband.- Wilhelm Schmitz Verlag in Giessen, 1977.
44. Українська поезія. Кінець XVI початок VII ст. Упорядники В.П.Колосова, В.І.Крекотень, Київ, 1978.
45. Марсове поле. Книжка перша: Героїчна поезія на Україні X- першої половини XVII століть, Київ, 1988.
46. Марсове поле. Книжка перша: Героїчна поезія на Україні, друга половина XVII – поч. XIX століть, Київ, 1989.
47. Пісні Купідона. Любовна лірика на Україні XVI – поч. XIX ст., Київ, 1984.
48. Григорій Нудьга. Не бійся смерті. Перші майстри і доктори, Київ, 1991.
49. Славянские древности. Этнолингвистический словарь под редакцией Н.И.Толстого в пяти томах, Том 1, Москва, 1995.
50. Патерик Києво-Печерський за редакцію, написаною 1462 року по Різдві Христовому печерським ченцем Касіяном. Року Божого 1998. Упорядкувала, адаптувала українською мовою, склала додатки та примітки Ірина Жиленко, Київ, 1998.
51. Григорій Сивокінь. Давні українські поетики, Друге видання, з додатками, Київ, 2001.
52. Українська література XVI – XVIII століть та інші слов'янські літератури, Київ, 1984.
53. Дмитро Чижевський. Філософія Григорія Сковороди, Підготовка тексту, мовна редакція та вступна стаття Л.Ушкалова, Харків, 2003.
54. Європейське Відродження та українська література XIV – XVIII ст., Київ, 1993.
55. Григорій Нудьга. На літературних шляхах (Дослідження, пошуки, знахідки), Київ, 1990.
56. Латиномовні поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні, Київ, 1893.
57. Віктор Петров, Дмитро Чижевський, Микола Глобенко. Українська література. Іван Мірчук. Історія української літератури, Мюнхен-Львів, 1994.
58. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У дев'яти томах. Київ, 2001.
59. Рідне слово. Хрестоматія у двох книгах, Книга 1 (Скарби прадавні: Давня література XI-XVIII століть), Київ, 1999, с.65-120.
60. Українська поезія XVII століття, Упорядкування. Вступна стаття та примітки В.Яременка, Київ, 1988.
61. М.С.Возняк, Історія української літератури, У двох книгах, Видання друге, виправлене, Львів, 1994.

62. Г.М.Сагач, Золотослів. Навчальний посібник з риторики, Київ, 1993.
63. Володимир Александрович. Мистецтво Галицько-Волинської держави, Львів, 1999, 132.
64. Іван Крип'якевич. Галицько-Волинське князівство, Львів, 1999, 219 с.
65. Валерій Шевчук. Муза роксоланська. Українська література XVI-XVIII століть. У двох книгах. Книга перша: Ренесанс. Раннє бароко, Київ, 2004, 400 с.
66. Валерій Шевчук. Муза роксоланська. Українська література XVI-XVIII століть. У двох книгах. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко, Київ, 2005, 728 с.

*Володимир Дейко,
видавець (Австралія)*

ШКОЛИ ДОНБАСУ ПОТРЕБУЮТЬ ДОПОМОГИ! А ЩО МИ СКАЖЕМО?*

Останнім часом біля 20-и директорів державних народних (загальноосвітніх - *прим. ред.*) шкіл з Донбасу надіслали до видавництва “Рідна Мова” в Мельборні прохання – вислати їм кілька тисяч Букварів та читанок для навчання української мови в їхніх школах!!!

Чому це так склалося? Досить проста відповідь – ті директори, мабуть, бачили на свої очі позитивні вислідки навчання української мови в тих школах їхнього регіону де останні два роки видавництво “Рідна Мова” висилала по кілька десятків кожній школі Букварів та читанок і словники Марії Дейко.

Причиною такої популярності було те, що ці підручники є писані багато простішою мовою, ніж нові Букварі в Україні, які писані для дітей, розмовна родинна мова котрих є українською. Марія Дейко, педагог неабиякої слави, писала свої підручники для наших дітей в Австралії (чи також в Канаді або США), для дітей, яких першою мовою була англійська мова а не українська.

Подібно буває в Україні, особливо на Донбасі чи на півдні, бо там російська мова перемагала або зовсім домінувала через кілька поколінь. Ну, скажете, що це лише краплі в морі, якщо допомогла М. Дейко своїми навчальними книгами далекому Донбасу. А може не так. Може це були і є паростки української весни. Адже ні люди в Україні, ані ми, не розраховували на “помаранчеву революцію” чи таке позитивне зростання свідомости в новій українській державі за останніх 10 років.

Віками населення східних і південних регіонів України були під впливом державно-русоцентристської залежності від бажань уряду в

* правопис збережено

Москві – чи то за батюшки царя, чи то вождів типу Сталіна чи Брежнєва, а згодом, навіть, ніби власного уряду Кучми, котрий сам був яскравим продуктом цієї русоцентристської системи.

Не диво, що українське місцеве чи наїздне населення Донбасу чи Криму, будь-якого походження, не бачило будь-якої причини вивчити цю дивовижну українську мову (з точки зору багатьох діячів російської культури “наречіє”). Звісно ж віками втовкмачувано усім, що “русській язик самий культурніший да передовой в мире”.

Отже, навіщо комусь здалася б якась українська мова. В школі? На роботі? Для розваги в кіно чи театрі? Може для розмови з тренером спорту? Або скажімо чи була б вона корисна для кар’єри політика Донбасу – навіть в незалежній Україні? Чи давно між україномовним громадянином і “бандерівцем” на Сході і Півдні України ставився знак рівності?

Тому то, майбутнє української мови як державної так і розмовної, буде залежати від економічних, культурних та розвагових факторів як телебачення, модерна музика, кіно або театр. Ще перейдуть роки поки зайдуть значні зміни і початки не прийдуть легко. Але вони почнуться вдома та в школі, з засвоєнням такої української мови.

Пам’ятаймо також, що перші кроки будівництва такої могутньої суперпотуги як США були природні рішення запровадити англійську мову як мову спілкування в державі – не французьку, якою користувалися в Люїзіяні, еспанську, як на Флориді або голяндською якою балакали в Нью Йорку від 1650 до 1700 р. Пам’ятаймо також, що американські університети та коледжі стали багатими внаслідок фондів різних мільйонерів, котрі в молодості були мисливцями або гірниками.

Наша спільнота колись заснувала таку інституцію як ФУСА дотаціями \$2,000,000 звичайних громадян, тепер пенсіонерів. Ця інституція також колись причиниться – але тимчасом я пропоную радикальну пропозицію – за короткий час двох до трьох місяців зібрати одну десяту частину того – до \$200,000 щоб перевидати за 3 місяці три початкові підручники видавництва Рідна Мова, кожний 20,000-им тиражем.

Чи це зможе допомогти в вивченню української мови на Сході і Півдні України? Відповідь цілком проста – так! Буквар Марії Дейко і інші читанки, писані для дітей, для яких українська мова була і є майже чужою, забирає пересічно 80 навчальних годин, щоб пройти одну книжку на рік (по 2 години за 40 субот).

Коли б використовувати одну книжку по 2 год. денно 5 днів на тиждень дає 10 год. на тиждень, через 8 тижнів, що рівняється 80 годин. Три підручники за 24 тижні, однак щоб не перенаситити або перетягнути струну скажімо за 40 тижнів, дає можливість забезпечити 60,000 першокласників (або другого класу) відповідними посібниками для підставового вивчення української азбуки та так званої “кухонної мови” (розмовної – прим. ред.), на підставі що один підручник перейде через 3 па-

ри рук за один рік. В подальших класах тексти наступних читанок Марії Дейко або українських видань освітньої системи України будуть продовжувати навчання.

Скажете, чому Україна не видасть такі книжки ? Чи це, що ми так поступимо, якимось заподіє тому стану, що пів-України говорить російською мовою?

Можна подумати що так !

Доставивши такі підручники ми забезпечили б учнів двох-трьох областей на один рік фундаторами з Австралії. В Україні таких книжок під сучасну пору немає, взявши до уваги, що букварі та перші читанки дуже часто пишуться для україномовної більшості... Державні кола мають часто ще інші пріоритети і процес може бути дуже повільним. Також такі інституції роду ФУСА також часто настирливо обстоюють свої статутіві вимоги і не відразу реагують. Але вони також долучаються пізніше – можливо, щоб перевидати щось для інших областей.

Між тим – маємо виклик! Хіба не знайдеться в нас 10 філантропів – бізнесменів котрі призначивши \$10,000 на таку ціль зложили б \$100,000 від нас українців в Австралії як і знов 1000 звичайних робітників або навіть пенсіонерів які зложили б других \$100,000 по пересічній сумі \$100. Це все разом дало б \$200,000 – достатню суму щоб надрукувати цих 60,000 примірників.

Таким способом осягнули б ми закордонні українці в цій країні щось позитивного. Та ділом і кишенею, а не лише словами чи наріканням, доказали б наші фундатори їхню конкретну підтримку тим виборцям в Україні, котрим вікно на захід мало б шанси відкритися, та що українська мова може пригодитися в різних обставинах.

В Україні нещодавно відбулися президентські вибори і політичний двобій між Донбасівським Віктором та Сумським Віктором скінчився перемогою останнього. Весь світ застановлявся, яким буде вибір українського виборця – утвердити власну державну і національну політику запровадивши багатовекторну економічну та життєву політику зворотом до західноєвропейських структур і вимірів, чи даліше плентатися, як далека провінція Росії – чужої тепер держави. Чи дійсно хотіли б того виборці Донбасу ?

Щодо нагляду над громадськими грішми, в пропонованому нами проекті видань книг М. Дейко, громадянство може бути запевнене. Всі активи і пасиви фінансових конт Видавництва “Рідна Мова” були і є перевірювані публічним аудитором. Головний директор і видавець Видавництва “Рідна Мова” п. Володимир Дейко не отримує жодного гонорару або зарплати з яких-небудь допливів видавництва від 1963 року. Навпаки – лише додає до покриття витрат із своєї державної австралійської пенсії.

За спонсорські кошти, подаровані на заклик голови і секретаря СУОА від 17-3-2003 громадянством діаспори, включаючи ФУСА, Дністер, СУБ і кілька банків з-за океану, “Рідна Мова” перевидала три окольорені і осучаснені читанки і подарувала зросійщеним школярам і молоді Сходу 5 500 читанок і словників Марії Дейко – в основному школам Донбасу і Криму.

То ж Ви наші Українські Австралійські бізнесмени – Слово за Вами.

Коли знайдеться 10 серед Вас (один на чотири тисячі з осіб українського походження з 40,000 в Австралії) котрі призначать \$10,000, я певний що 1000 знайдеться (один на 40) котрі складуть по \$100 .

Імена і прізвища філантропів могли б бути поміщені на одній декорованій сторінці кожного примірника, а імена і прізвища других фундаторів були б поміщені на зворотній сторінці. Свідома українська австралійська діаспора в цей спосіб завершить колосальний крок до освідомлення сьгоднішньої генерації українських дітей про собівартість української мови – мови їхньої Батьківщини.

Від редакційної колегії збірника “Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи”:

1. Матеріал про стан підготовки Австралійським видавництвом “Рідна Мова” навчальної літератури (букварі і читанки) для українських шкіл і класів за межами України має цікаву і повчальну історію. Автором ряду читанок, які пропонує школам “Рідна Мова” є вчений-педагог Марія Дейко. Вона розробила переконливу концепцію побудови читанок і букварів, за якими працювали і працюють десятки шкіл у західній діаспорі. Ця концепція, як виявляється є актуальною і сьгодні і не тільки у діаспорі, але й у східних школах України.

Дейко Марія – мовознавець, педагог, освітня діячка; н. 14.10.1889 в м-ку Парижі Вол. губ., п. 30.4.1969 в Мельбурні. Вищу освіту здобула на Вищих жіночих курсах в Петербурзі та на філософ. факультеті Сорбони у Парижі. Керувала кафедрою методики навчання у пед. Інституті в Харкові. Від 1944 на еміграції у таборах ДР в Німеччині; з 1949 в Австралії. Діячка “Рідної Школи”, почесний чл. Укр. Центр. Шкільної Ради в Австралії. Уклала низку читанок для укр. шкіл: "Буквар", "Рідне слово", "Волошки" (1963), "Рідний край" і "Євшан зівля" (1965), "Про що тирса шелестіла" (1969). Ці читанки вживалися також в укр. школах поза Австралією. Вона вперше врахувала зміни у мовній ситуації серед дітей українського походження в діаспорі — українська мова стає другою, чужою — і створила для українських дітей підручники з великим тлумачним апаратом — перекладами з української мови на англійську малозрозумілих і незрозумілих слів і понять для дітей українців, що народжуються і живуть в англомовному середовищі. Вперше в українській методичці рідна мова враховується у побудові підручника як друга для українських дітей. М. Дейко - автор п'єси для дітей і юнацтва "Оля Церевізниківна"; укладач укр.-англ. та англ.-укр. словників, виданих посмертно (1979).

В. Оліфіренко.

2. При всіх безсумнівних позитивах ініціативи автора статті В.Дейко слід зауважити, що для її реалізації необхідно не тільки зібрати гроші і виготовити, не тільки привезти Букварі і Читанки в Україну. Це вже здійснювала, наприклад, американська українська діаспора, яка підготувала і видала масовим накладом букварі “Материнка”. Навіть довезла їх в Україну і передала відповідальним особам у Міносвіти та науки, а провідні телеканали все це показували в живому ефірі. Це – здійсненне і вже робилося. Але де ті “Материнки” зараз? Яка частина їх дійсно дійшла до учня і вчителя? Ніхто не знає, але факт – лише якась дещиця. Де вони поділися?

Другий приклад – “Український культурологічний центр”, що в Донецьку, його “Регіональна лабораторія підручника і посібника” має досвід видання масовим тиражем (два заводи 1000+5000 прим.) посібника “Чорноморська хвиля” з літературного краєзнавства Криму. І попри різноканальну систему передачі їх у школи Криму (Міносвіти Криму, яке навіть дало свій дозвільний “гриф” на посібник, через Товариство української мови, Товариство “Просвіта”, інші структури та безпосередньо у школи Криму) – попри все це багаторічний моніторинг застосування і навіть самої наявності посібника “Чорноморська хвиля” в школах сонячного півострова показує зовсім невеликий процент їх надходження і ще менший – реальної “роботи” посібника в школах і вузах. І це – попри його 3 видання (останнє здійснив укладач – проф. О.Губар). **То яка причина такого нехтування новітніми українськими посібниками?**

Очевидно, що впровадження нових українських посібників у школах у вузах Східної і Південної України потребує не тільки власне самих підручників і посібників, а відповідної освітянської політики – держави, місцевих управлінь освіти, самих університетів та шкіл, нової кадрової політики в школах і вузах.

В. Білецький.

3. Ще одним важливим фактором реального впровадження того чи іншого нового навчального видання в школах України є безсумнівна необхідність узгодження цього питання на рівні Міністерства освіти і науки (України і окремо – Кримської Автономії). Як мінімум – місцевих (Донецького, Луганського, Харківського і т.д.) обласних управлінь освіти. Без цього будь-яка книга, будь-яке видання (найліпше!) “зависне” на рівні хіба що побажаної книги для позакласного (факультативного) читання. І це, за великим рахунком, буде справедливо – бо за упорядкованість системи освіти все ж мусить відповідати профільна урядова структура (в Україні – Міністерство освіти і науки)

Отже, реальне впровадження нових ефективних українських посібників і підручників в Україні має далеко не тільки виміри і проблеми власне їх видання (в Україні, Америці, чи Австралії), але чи не в першу чергу – організації ефективного процесу їх впровадження. А це важче, бо тут включається “людський фактор” (як вчитель впровадить посібник, якщо він, а також сім’ї учня часто не поділяють навіть його духу...?).

Правда все це не означає, що не треба пробувати робити свою роботу тим освітянам, хто бажає і мусить перебороти вказані перешкоди. Адже, щоб здолати дорогу, треба просто йти...

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДРУЧНИКА ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

У загальному процесі гуманізації національної освіти українська література відіграє інтегруючу роль, тому що відтворює багатогранний внутрішній світ української людини в усіх зовнішніх проявах життя. Як мистецтво слова, вона є носієм потужного заряду позитивної духовної енергії, яка здатна впливати на людину, допомагати їй, підтримувати в будь-який час. Сьогодні, при викладанні української літератури увага акцентується на аксіологічну лінію, яка забезпечує опрацювання художнього твору в єдності його етичних та естетичних вимірів, спрямованість роботи над текстом на формування ціннісних орієнтацій і розвиток творчих здібностей особистості.

Ідеалом виховання і навчання у школі є формування всебічно розвинутої особистості учня. Представники напряму педагогіки, що ґрунтується на філософії екзистенціалізму, віддають перевагу не загальнолюдським якостям, а наголошують, що кожний індивід – унікальний, неповторний. Тому інтерес дослідника має концентруватися на окремій особистості, на царині її індивідуального буття й свідомості.

На думку екзистенціалістів, індивідуальна «внутрішня сутність» дитини («екзистенція») майже недоступна для педагогічних впливів, а тому ефективним у формуванні її особистості є лише самовиховання. Виходячи з положення, що навчання – це актуалізація прихованих здібностей дитини, педагоги-екзистенціалісти заперечують необхідність оволодіння учнями системою загальнолюдських знань, передбачених навчальними програмами і підручниками. Вони вважають, що дитина має право на свободу вибору знань. Тому цикл предметів, які підлягають вивченню, повинен бути не обов'язковим, а вибіркоким. Завдання вчителя – не озброєння учнів системою знань, а створення сприятливих умов для саморозкриття кожної особистості: він має пропонувати учням різноманітні навчально-виховні ситуації, а вони вибирають ті, що найбільше їм імпонують, завдяки яким зможуть найкраще розвинути свої потенційні можливості.

Загалом вивчення української та зарубіжної літератури в школі за роки незалежності України змінилося відчутно. До діючих програм увійшли десятки заборонених раніше імен письменників національно-патріотичного спрямування, стали доступними замовчувані твори тих авторів, які вивчалися колись у шкільній програмі, введено розділ «Література рідного краю», зарубіжна література вивчається у значно пов-

нішому обсязі як окремий предмет, а не маленький додаток до великого курсу літератури російської. Відбулася певна переорієнтація у зв'язку з переходом на українську мову навчання: російська література стала своєрідним додатком літератури зарубіжної.

За весь час розвитку літератури можна було спостерігати взаємозацікавленість українських і західноєвропейських письменників та ґрунті спільних ідеалів, переконань і подібності світоглядів. Це, на наш погляд, сприяло розвиткові міжнаціональних та міжлітературних зв'язків.

На думку провідних педагогів і вчених у галузі методики викладання української літератури, джерело активності – це потреба учнів у творчому розвитку. Тому важлива не літературна діяльність сама по собі, а активність учня в цьому процесі (це особливо важливо для дітей з низьким рівнем розвитку творчих здібностей). Активність самої дитини – це успіх до її розвитку. За висловом К.Д.Ушинського *«Учень повинен учитися сам. А учитель повинен давати йому потрібний матеріал»*, що впливає на його творчий розвиток. За В.Ф. Шаталовим *«Учень повинен учитися переможно. Найвища форма прояву діяльності – гедонічна, тобто спрямована на отримання задоволення від високих результатів, від прагнення до творчого розвитку, саморозвитку, самовдосконалення»*.

Зараз актуальним явищем освіти вищої школи, яке також торкається і середньої школи, є поступове введення і функціонування Болонської системи навчання. На наш погляд, введення Болонської системи навчання на Україні досить утруднене, бо є суттєві відмінності освітнього процесу західних і східних країн світу. На Заході основний орієнтир освіти – навчання фахівця-практика. Відповідно з цим, усе, що торкається теорії будь-якої дисципліни, готується у вільний від занять час. На учбових заняттях перевіряється, як теорія діє на практиці. Інше явище ми спостерігаємо у східних країнах, основне завдання освіти у яких – надання якомога більшої кількості теоретичного матеріалу учням і студентам. І тільки частково учні школи дізнаються про те, як діє теорія в учбово-виробничих комбінатах (що йде ще з радянських часів); студенти ж під час проходження практики на виробництві, у школі, у лікарні тощо за дуже короткий час. Звідси – невміння орієнтуватися у трудових відношеннях країни, нерозуміння основних принципів і завдань виробничої діяльності тощо.

Тому, відповідно з сучасними потребами, при викладанні літератури потрібно було б зробити наголос не так на опрацюванні біографій письменників і повному літературознавчому аналізі творів, які подають поважні науковці, як на прочитанні і осмисленні самими учнями художніх творів. Треба докорінно перебудувати підручники з літератури – аж до виведення з чільних позицій в них біографій письменників і повних

аналізів творів (вони можуть подаватися як довідковий матеріал – в кінці підручника – *прим. ред.*). Інформацію про письменника можна знайти у багатьох спеціальних довідниках, енциклопедіях, передмовях до видань художніх творів, журналах, газетах тощо. У вільний від занять час учням перш за все **треба читати твори у повному обсязі**, критичні матеріали до них; шукати додаткову інформацію. Тож, варто сказати “ні” хрестоматіям старого зразка і постійно наголошувати на тому, що твори української та зарубіжної літератури потрібно читати *не у скороченому вигляді*. І загалом, хіба зможе школяр зрозуміти твір, не прочитавши його? Сучасний підручник літератури являє собою цілий сплав наукових досліджень літературознавців, що дає учням можливість навіть не читати художні твори, а просто опрацювати критичні матеріали. Дуже часто у письмових роботах учнів можна спостерігати таке явище: школярі просто списують окремі абзаци з критичної статті або ж переказують її зміст. Будь-який вчитель-словесник підкреслить, що критична література допомагає розібратись у цінності твору, виділити найголовніше і найсуттєвіше, відчуті глибину його, правильно зрозуміти події, вчинки героїв, їх характери. Проте, лише після того, коли вдумливо прочитано твір, можна приступити до вивчення критичної літератури до нього. Адже, формування певних навичок літературного аналізу творів, різні проблемні завдання формують стійкі світоглядні позиції учнів, вміння переконувати та обстоювати власні думки.

Треба відмовитись і від видань типу:

777 кращих учнівських творів за новітніми програмами. Українська мова та література / 5-11 кл. Автори-упорядники: Уліщенко А.Б., Уліщенко В.В. – Харків: Торсінг, 2001.

Варто також звернути увагу на серію посібників для учнів «Домашні завдання на відмінно». У довідниках такого типу вміщено вирішення усіх вправ і завдань за певним підручником до кожного предмету усього курсу школи. Тільки невелика кількість довідників цієї серії є справді корисною. Наприклад:

Українська мова: Довідник школяра / Укладач: О.А. Росінська. - Донецьк, ТОВ ВКФ «БАО», 2003.

Довідник такого типу включає у себе велику кількість інтегративного матеріалу з української мови та літератури. Такий посібник може бути використаний вчителями, оскільки містить велику кількість таблиць та схем, що допомагають урізноманітнити подачу матеріалу на уроках. Проте зараз видаються довідники і з української літератури, де матеріал також подається у таблицях та схемах. А загалом, видання «посібників» розглянутих типів є явищем масової літературної традиції.

Зважаємо також на пріоритети сучасного педагогічного процесу при викладанні української літератури:

1. Сьогодні викладання літератури знаходиться в стані переходу від радянської авторитарної до демократичної системи.

2. Відбір літератури для вивчення носить гуманістично-демократичний характер.

3. Навчальна та інша інформація починають інтенсивно пересуватися із паперових носіїв на електронні, зростає інтенсивність застосування комп'ютерних технологій та діалогічних методів і прийомів.

4. Особливість нашого часу – вміння знайти інформацію набирає певної значущості. Уміння знайти інформацію цінується вище, ніж самі знання. А знання, якщо вони не доповнюються і не змінюються, швидко застарівають.

5. Основою методики викладання повинна стати певна життєва філософія.

Цей ряд пріоритетів педагогічного процесу може бути подовжений.

На наш погляд, відповідно до запропонованих пріоритетів підручник або посібник з української літератури для учнів повинен включати такі елементи:

- орієнтири учням щодо пошуку інформації. Адже розвиток новітніх технологій викликає нові проблеми, пов'язані з використанням інформації. З'явилось таке поняття, як «віртуальна бібліотека», «віртуальний літературний музей». Віртуальною бібліотекою чи музеєм може користуватися будь-хто, у кого є комп'ютер, підключений до Інтернету. Віртуальна бібліотека – це колекція книг, брошур, усього того, що зберігається у звичайній бібліотеці.

Вчитель повинен подавати учням чіткі координати пошуку інформації за умови, якщо вчитель сам володіє досконалими знаннями новітніх технологій. Наприклад, вчитель подає учням адресу електронної бібліотеки: <http://www.ukrcenter.com> і при цьому пояснює:

«Український центр» - це електронна бібліотека української літератури. На сайті представлені класичні й сучасні твори; народна творчість (пісні, казки, легенди); наукові праці, дослідження і статті; біографії видатних діячів української літератури. Крім цього, твори, які наявні у бібліотеці класифіковано за наступними категоріями: детективи, фантастика, романи, повісті, оповідання, гумор і сатира, драма, поезія тощо.

- **Таблиці, схеми**, за допомогою яких запам'ятовується більший відсоток інформації. Бажано було б, щоб після кожного заняття з літератури учні могли узагальнювати матеріали уроків у вигляді таблиць, схем і якщо вони будуть різнокольоровими, то це більш ефективно вплине на запам'ятовування необхідної кількості відомостей, які подає вчитель, а також самі учні на уроках української літератури.

- **Практичні завдання пошукового характеру.**

- **Проблемні завдання.**

- **Готові тестові завдання або тексти, які створювались і ство-**

рюються у даний момент самими учнями. При цьому варто було б використовувати інтеграцію не тільки уроків інформатики та української літератури, але й інших дисциплін. Знання художнього тексту можна добре перевірити за допомогою тестів. Проте, слід добре продумати систему проведення тестування. Учні, керовані та цілеспрямовані вчителем можуть брати активну участь у створенні словника, узагальнюючи знання поняттєвого апарату з різних предметів шкільного курсу.

- **Подання теорії літератури з використанням конкретних прикладів.**

- **Використання елементів етикетних засобів спілкування.** При цьому слід акцентувати увагу на певних формах мовлення і враховувати стилістичні засоби комунікативних взаємодій між індивідами.

- **Подання інформації щодо особливостей виразного читання.** Адже учні на уроках найчастіше говорять не більше 2-3-ох, максимум, 5-ти хвилин, бо основну інформацію подає досвідчений вчитель. І саме тому у багатьох випадках учні не можуть чітко і точно висловити свої думки. А відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти, комунікативна змістова лінія є основною і передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів та їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання та впливу на оточуючих. Тому закономірно, що найбільш ефективно реалізуються мовленнєві здібності школярів саме на уроках читання. Великі можливості щодо цього закладені в ліричних віршах. Саме спілкування з літературою як мистецтвом слова задовольняє потребу дитини в емоційних переживаннях, створює умови для самовираження особистості і спонукає до висловлення власної думки, особистих міркувань.

І якщо ці елементи буде реалізовано у посібнику для учнів, то це буде сприяти формуванню життєвої самотворчості і вчителів і учнів, розв'язанню не тільки освітніх, а й виховних завдань у розвитку пізнавальної активності. Дитина буде навчена продуктивно мислити і розуміти, зважено діяти у складних ситуаціях і розвивати власні творчі здібності. І тоді більш актуальними стануть методи навчання такі, як: мета завдань, метод педагогічної майстерні, дискусії, ділової навчальної гри, метод міжгрупових дебатів, демонстрації, бесіди, семінару. А лекція є одним з найефективніших засобів навчання, хоча в багатьох випадках при навчанні, як було зазначено вище, сьогодні найчастіше використовується лекційний спосіб подання матеріалу.

З біографією письменників учні докладно можуть ознайомитися з передмов до художніх творів, з критичних і довідкових матеріалів, або, використовуючи електронні носії інформації. Проте вчитель має подавати цікаві відомості, використовуючи мемуари, листи, щоденники письменників. Учня цікаво було б довідатися, що А. Домаров грав у карти з А. Малишко; М. Хвильовому була подарована зброя другом, через яку він покінчив життя самогубством; О. Довженко писав «Щоденник», а його дружина Ю. Сонцева (померла 1989 р.) 1988 року подала заповіт, який заповідала відкрити у 2020 році.

Особливу вагу зараз набуває мемуарна проза письменників діаспори. Наприклад, Г. Костюк написав мемуари під загальною назвою «Зустрічі і прощання»; у В. Біляєва – це збірка «На неокраїнім крилі...» з приміткою: «Штрихи до літературних портретів письменників західної діаспори» і т.п.

Цікаву інформацію можна і навіть треба подавати учням на уроках української літератури про зарубіжних письменників, які певним чином своїм життям і творчістю були пов'язані з Україною. Наприклад, про А.П. Чехова можливе подання такої інформації:

Українські мотиви у житті А.П. Чехова мають витoki ще в його дитинстві. Підлітком він здружився з братами Андрієм і Гаврилом Харченками з Харківщини. Вони працювали в крамниці його батька в Таганрозі. Чехов полюбляв українські страви, зокрема «затірку» (нині забута поживна страва з борошна), народні пісні, українських письменників і артистів, природу України. Юний Антоша організував домашні спектаклі. Ставив він зокрема і п'єсу І. Котляревського «Москаль-чарівник». Донецький край уже в зрілому віці описав в одній з найкращих повістей «Степ». Два літа провів у селі Лука поблизу Сум. Подорожував Полтавщиною і мріяв купити там хутір, щоб оселитися. Шукав також хутора і на Чернігівщині. Багато друзів у Чехова було в Одесі і Харкові. *«Недавно, - якось писав А.П. Чехов, - я був у Харкові. Відвідав там книжковий магазин. Мої ... йдуть непогано. Харкову я полюбився, книги мої там нарозхват. А п'єси йдуть навіть у піст.»* Відомо щира дружба Чехова з славною українською артисткою Марією Заньковецькою. Називав він її королевою, «яку Україна не забуде»...

Таким чином, щоб викликати зацікавленість, у підручнику (посібнику) для учнів, повинен бути вміщений не тільки матеріал, що розкриває зміст програми з української літератури, а й інформація, що сприятиме інтелектуальному розвитку, формуванню норм ділової, культурно-естетичної взаємодії між індивідами. Потрібно враховувати також сучасні досягнення педагогічної науки, бо на сьогодні добре функціонують та інтенсивно філософуються такі напрями, як: напрям педагогіки, що ґрунтується на філософії екзистенціалізму, вальдовська педагогіка, гуманістично-демократична тощо. Не можна не звертати уваги на психологічні фактори оптимізації навчального процесу в системі освіти. Особливість сучасного навчального процесу – виділення інтерактивних методів. Інтерактивні методи – це така організація процесу навчання, в якому неможлива неучасть школяра в колективному, взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання. Це, в першу чергу, комп'ютерні технології, навчальні радіо- і телепередачі, використання засобів мультимедіа тощо. Сучасне навчання зорієнтоване на активне використання інтерактивних методів. Книги і підручники відходять на другий план і поступово втрачають свої позиції у навчально-виховному процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова О.Ю., Леонова С.А. Методика преподавания литературы. – М., 1999.
2. Глушаков С.В., Сурядный С. Персональный компьютер для учителя. – Харьков, 2003.
3. Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Концевая Л.А. Когда книга учит. – М.: Педагогика, 1991.
4. Капська А.Й. Виразне читання. – К., 1990.
5. Кравець В.П. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ ст. – Тернопіль, 1996.
6. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. Н.Й. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002.
7. Никифорова О. И. Психология восприятия художественной литературы. – М., 1972.
8. Оліфіренко В. Підручник з української літератури : історія і теорія. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003.
9. Оліфіренко В. Формування в школярів уявлень про особистість письменника // Методика викладання української мови і літератури: Республіканський науково-методичний збірник. – К., 1990.
10. Освітні технології. Навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота та ін. – К.: Аск, 2004.
11. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ленвіт, 2000.
12. Смелкова З.С. Педагогическое общение. Теория и практика учебного диалога на уроках словесности. – М.: Наука, 1999.
13. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі. – К.: Проза, 1995.
14. Степанишин Б.І. Стратегія і тактика в літературній освіті учнів. – Тернопіль, 2003.
15. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи викладання української літератури // Дивослово, 2002. - № 10.
16. Харахоріна Т.О., Ткачук Т.В. Методичні рекомендації. Українська мова і література // Педагогічна скарбниця Донеччини. - № 1 (19). – 2004.
17. Хропко П.П., Волошина Н.Й., Мартиненко В.О. Державний стандарт Словесність (проект) // Дивослово. – 1997. - № 8.
18. Худаш Л.С. Підвищення ефективності уроку літератури. – К., 1999.
19. Чехов і Україна // «Виробник України». - № 24 (199). – 18 червня 2004 р.
20. Шаталов В.Ф. Эксперимент продолжается. – Донецьк: Сталкер, 1998

ІНШІ ДЖЕРЕЛА

<http://www.poetry.uazone.net>
<http://www.ukrcenter.com>
<http://www.infolio.asf.ru/philolog/Bogdanova>
<http://www.vesna.org.ua/txt/olifirenkov/ukrlit.doc>

Катерина Приходченко,
директор спеціалізованої гуманітарної школи № 95 м. Донецька,
кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений учитель України

ПІДРУЧНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ТВОРЧОМУ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ШКОЛИ

Спеціалізована гуманітарна школа як заклад, що працює над удосконаленням навчально-виховного процесу в цілому, розширенням інтеграції гуманітарних дисциплін зокрема, велику увагу приділяє вибору навчальних посібників, працює за експериментальними підручниками. Творчий педагогічний колектив в такий спосіб прагне до вивищення творчої особистості учнів до застосування інтерактивних технологій у творчому освітньо-виховному просторі учителями школи.

Бо підручник з гуманітарних дисциплін спрямований на:

- розвиток емотивно-естетичної культури учня і учителя;
- оволодіння певною сумою знань про ту епоху, яку відбив письменник у творі;
- формування навичок розвитку читацької культури.

Адже літературні тексти – чудовий засіб розвитку образного мислення учнів. Читаючи, учні малоюють в своїй уяві персонажі літературних творів, роздумуючи, неначе ведуть монолог з собою, пізніше, знаходячи в тексті описи їх портретів – вступають в діалог з автором, як наголошує дослідник Г.Грибан, образні уявлення, що виникають під час читання таких текстів, допомагають зробити мовні закономірності близькими, ясними, зрозумілими, такими, що легко запам'ятовуються, ними стає зручно користуватися, а значить увага до слова зростає, і воно постає перед учнями в усій глибині значень й у своїх взаємозв'язках з історією народу, виступає як акумулятор високих духовних поривів, надій і сподівань. Мета підручника чи науково-методичного посібника – не переробити особистість учня, а розвивати його емоційно-чуттєву сферу, створювати умови для такого розвитку. К.Ушинський говорив: „Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так ясно нас самих і наше спілкування з світом, як наші почування (почуття): в них чути характер не окремої думки, не окремого рішення, „а всього змісту душі...” [12, 49] Загальновідомо, що учень – не тільки об'єкт виховання, він вправі вибирати свій ідеал, свій шлях життєвого самоствердження. І чим старша дитина, тим сильніше вираження її пра-

гнення до здійснення вільного вибору. Тому упорядковуючи посібники, що вміщують тематичні розвиваючі розділи, прагнемо створити якнайкращі умови для максимальної реалізації особистісного потенціалу, нерозривну і взаємодоповнюючу єдність навчально-виховного процесу, а також організацію діяльності з самопізнання і засвоєння способів само розвитку, самоствердження, самореалізації особистості. Практична діяльність з навчально-методичним посібником такої структури дає можливість:

1. Підвищити рівень знань учнів;
2. Розвинути навички володіння учнями прийомами творчої розумової діяльності:
 - а) аналізувати,
 - б) співставляти,
 - в) узагальнювати,
 - г) встановлювати закономірності між різними мовними явищами,
 - д) бачити головне,
 - е) в темі виділяти мікротему, розбивати текст на фрази, окреслювати у кожній фразі (простому реченні) відому інформацію (те, що дано) і нове повідомлення (невідомий блок інформації).

3. Формувати швидкість творчого сприймання матеріалу, кмітливість, увагу, пам'ять, креативність учнів, їхню інтелектуальну активність, гнучкість, оригінальність, критичність мислення, вміння складати алгоритм написання творчої роботи, нарешті вміння гарно, естетично висловлювати думку в письмовій чи усній формі, яка нерозривно пов'язана з суспільством, і воно за нормальних умов побутування мови, здійснює всебічний і різноманітний вплив на її творчий розвиток.

Дослідник Іван Ющук зазначав: „*Мова – продукт підсвідомої аналітичної діяльності сотень і мільйонів особистостей. В її граматичній структурі, в моделях побудови словосполучень і речень, в ритмах акумульовано те, що люди мільйони разів схоплювали інтуїтивно і потім мільйони разів перевіряли на практиці, тобто мова вже своїм ладом, своєю структурою несе певні відомості про навколишнє середовище, про його структуру, про орієнтацію в ньому*” [14, 64].

В умовах становлення сучасної школи шлях до демократичного, цивілізованого суспільства зумовлений не стільки економічними та політичними пріоритетами, скільки загальним рівнем розвитку кожної особистості, її свідомості і самосвідомості, реалізацією творчого потенціалу. Діти – це майбутнє суспільства, яке їх визначає як повноправних інтелектуально розвинених творчих індивідів.

Багато дослідників (Л.І.Божович, А.В.Мудрик, А.В.Петровський, Е.А.Шумилін тощо) відмічають, що юнацький вік – це період найбільш інтенсивного творчого дозрівання особистості. В цей період починається перехід від дитинства до зрілої і відповідальної дорослої людини, формується потреба у життєвому самовизначенні, життєвій самотворчості здійснюється становлення соціальних мотивів громадянського

обов'язку, розвивається потреба у самоусвідомленні як цілісної творчої особистості, в оцінці своїх можливостей, образної творчої життєвої позиції, інтерес до всіх форм самоосвіти, самореалізації, самоствердження, стійкість захоплення, їх відносна незалежність від думки оточуючих. Тому пріоритетними завданнями в концепції підручників, а, отже, й навчально-методичних посібників, що складаються з тематичних розвиваючих розділів, є: виховувати творчу людину-оптиміста, у якої не вичерпується віра в торжество справедливості, істини, добра, розуму, людини, яка несе в світ промінь надій, живе на землі не дарма, що весь її труд, зусилля не шезнуть безслідно, а це значить – виховувати державотворців, чиї знання, набутий творчий потенціал спрямовані на розквіт тієї держави, на території якої вони проживають, проблемами якої проникнуті, на благо якої направляють всі творчі зусилля – рідної незалежної України.

Науковець Ю. Завалевський вважає, що *“...чим більше невирішених проблем зустрінуть вихованці у процесі пізнавальної діяльності, чим більше активності й власної ініціативи їм необхідно буде проявити, чим ширшим буде коло для спілкування – батьки, вчителі, члени громадських організацій, товариств, друзі тощо, - тим швидше старшокласник ставатиме особистістю, тим гуманнішим, принциповішим, відповідальнішим він буде”* [2, 18]. І далі на *“інтегративності знань, які орієнтують на те, щоб у школі учень мав не готуватися до життя, а жити ним, учитися розуміти, ставити і розв'язувати проблеми, самовизначатися і самореалізовуватися”* [11, 53]. *“Залучення учнів до активної виховної діяльності сприяє розвитку творчості, ініціативи, самостійності, організаторських здібностей, стимулює процес самовдосконалення, що дає змогу їм навчатися створювати відповідну психологічну атмосферу в стосунках з іншими людьми”* [2, 19].

Підґрунтям моральності є культура, на якій базується мистецтво, в основі якого лежить творча діяльність, творчість не як заохочення, не як діяльність обраних, а правило, “умова існування людства”. І все, що виходить за межі рутини і в чому є хоч йота нового, зобов'язане своїм походженням творчому процесу людини [1, 7].

В концепціях, програмах, інших документах з українознавства наголошується на інтегративності знань, які орієнтують на те, що в школі учень має не готуватися до життя, а жити ним, учитися розуміти, ставити і розв'язувати проблеми, самовизначатися і самореалізовуватися [7, 53]. Малахов В.К. робить акцент на ціннісних творчих орієнтаціях, які висвітлюють те, *“ ... заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність”* [5, 86].

“Створюючи та здійснюючи своє індивідуальне життя, особистість водночас створює і суспільні форми буття, які по суті і складаються з діянь реальних особистостей, тобто такі форми, особистість в яких репрезентує себе в творчій якості соціального суб'єкта, носія та виразника інтересів тих або інших соціальних спільностей (всього

людства) того або іншого конкретного суспільства, нації, класу, партії, професійної групи та ін.” [6, 7].

Цієї ж думки дотримується учений Стефанюк С.К. Превалуючою у створенні творчого освітньо-виховного простору він вважає опору на знання про етнос, звичаї, обряди українського народу. *“Творча діяльність уяви знаходиться у прямій залежності від багатства і різноманітності попереднього досвіду людини, тому що цей досвід представляє матеріал, з якого створюється побудова фантазії: “Чим багатший досвід людини, тим більше матеріалу, на якому ґрунтується його уява”.* [1, 10]

Науковець Кучерявий О.Г. стверджує, що, мабуть, назавжди залишаться актуальними висловлювання Л.С.Виготського про смисл і значення дитячої літературної творчості: *“Смисл і значення цієї творчості тільки в тому, що воно дозволяє дитині пройти той крутий перевал у розвитку творчої уяви, який дає нове направлення фантазії, яке залишається на все життя. Смисл його в тому, що воно заглиблює, розширює і очищує емоційне життя дитини, що вперше пробуджується і налаштовується на серйозний лад, і, нарешті, значення його в тому, що воно дозволяє дитині, розвиваючи свої творчі устремління і навички, оволодіти людською мовою, цією самою тонкою і найскладнішою зброєю формування і передачі людської думки, людського внутрішнього світу”* [1, 60-61].

“Проблеми збереження генофонду України та екології душі і зумовлюють розробку принципово нової концепції виховання дитини в системі національної освіти, де основою життєдіяльності є родинність, українознавство, валеологія”, - говорить дослідник [10, 71]. Цієї ж думки дотримуємося і ми.

Включивши в створену нами модель творчого освітньо-виховного простору структуру особистості, запропоновану К.К. Платоновим, з такими наступними підсистемами:

1) індивідуально-технологічні особливості, що проявляються в темпераменті, характері, здібностях тощо;

2) психологічні характеристики: мислення, уява, пам'ять, увага, воля, почуття, емоції та інше;

3) досвід, що включає знання, уміння, навички, звички;

4) спрямованість особистості, що виражає його потреби, мотиви, інтереси, емоційно-ціннісний досвід [7], ми прагнули якомога ширше застосовувати технологію особистісно-орієнтованого підходу до кожного з учасників навчально-виховного процесу, пам'ятаючи істину: формувати творчого учня може лише творчий учитель, виховувати дитину, здатну до життєвого саморозвитку, самореалізації, самоствердження можуть тільки батько й мати з високим рівнем критичного й креативно-

го мислення. Тому позитивний рух навчально-виховного процесу неодмінно сприяє творчому розвитку особистостей і тих, кого навчаємо, і тих, хто навчає і виховує, зокрема розвиває їх нестандартне мислення.

“Відкритий словесний простір виникає... з цілісного відношення до світу... І той, хто пише слово, і той, хто його сприймає, здатні йти одним шляхом: ставати іншими для самих себе, не економити духовні сили завдяки утворенню власного маленького обмеженого світу, а навпаки, прагнути вийти за власні межі, осмислити свою укоріненість і повернутися до неї – просвітленим!” [8, 63].

Прагнення учителя до підвищення своєї професійної творчої майстерності дослідниця Г.Данилова називає його “методичною культурою” і вбачає в ній провідну роль у формуванні професійної майстерності, яка визначає і спектр висококультурних взаємовідносин у дитячому колективі, його творчу духовну атмосферу. Педагогічна майстерність полягає в тому, щоб дати дитині радість творчості, віру в себе, у свої сили. Учителю й потрібно багато мудрості, ширості, щоб у кожній дитині бачити творчу особистість, щоб радіти її постійному розвитку і вдосконаленню. У цій радості – сутність педагогічної праці [13, 85].

Проникнення вчителя у психологію дитинства, вміння берегти і цінувати довіру дитини, педагогічний такт В.О.Сухомлинський розглядав як неодмінну умову ефективності педагогічних впливів. У зв'язку з цим доречними є слова Ушинського про те, що педагог лише в тій мірі виховує і навчає, в якій він сам працює над власним вихованням і освітою, творчим розвитком і самореалізацією.

Педагогічна ситуація, за визначенням О.Г.Кучерявого, *“це така змодельована сукупність умов і обставин, за яку вихователю (вчителі, батьки тощо) показують певні ступені сформованості в них умінь виконувати професійні функції на основі творчої інтегральної готовності спонукати дітей на емоційне переживання знань про систему цінностей, а діти виявляють різні рівні несамоцінного або самоцінного ставлення до цих знань у відповідних вчинках”*. [3, 50-51]. Л.Ф.Спірін дає широке визначення педагогічної ситуації як об'єктивного стану конкретної педагогічної системи у деякому проміжку часу.[9]. І.Д.Бех вважає, що кожна педагогічна ситуація базується на принципі творчого цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій, розв'язання яких вимагає як інтерактивності вихователя, так і високої активності дитини. До таких видів робіт відносяться: завдання-інструкції, завдання-реконструкції, завдання-пошуки, імітація та проговорювання реплік комунікативної ситуації до сюжетного малюнка підручника, складання та розігрування мікродіалогів, використання фраз-інструкцій: розглянути..., розкрити..., дослідити..., визначити..., перевірити..., довести..., в'яснити..., з'ясувати... тощо.

Введення в навчальний план низки нових дисциплін: соціолінгвістики, етнолінгвістики, соціології, лінгвокультурології, лінгводидактики української мови, історії філософії, сімейноведення теж вимагає від учителя постійного методичного вдосконалення, творчого зростання. А це сприяє їх інтелектуальному росту до рівня створення таких авторських програм, які включаються в навчальний план, як: “Аналіз літературного твору”, “Теорія і практика написання творчої роботи”, “Методика написання наукової роботи”, “Народна драма”, “Історія книгодрукування”, “Художники – ілюстратори”, “Український живопис”, факультатив з пареміографії, “Література як мистецтво слова”, “Перекладацька діяльність українських письменників”, “Українські письменники в художній літературі”, “Екранізація як літературознавча проблема”, спецкурс з риторики тощо. *“Література відтворює реальність через слова. Словотворчість як засіб існування істини – буттєва функція мови. Це реальність – відбудовується і рефлексується через слово, в якому дімає вся попередня історія суспільства, кожне слово - вже теорія, кожне слово – мішанина соціальних сил, напружень, захватів, випадковостей волі тощо”*. [8, 64].

Отже, гуманітарна школа як заклад з творчим освітньо-виховним простором ставить за мету формування особистості як активного члена суспільства, співтворця навколишнього соціуму, яка не тільки намагається розібратися в подіях, що відбуваються навколо неї, а й бере активну участь у їх позитивному розв'язанні. За влучним виразом О.М.Леонтєва, це “завдання на сенс” є для людини “завданням на життя” [4, 184].

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк. Кн. для учителя. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1998
2. Завалевський Ю. Громадянське становлення учнів у процесі виховної діяльності //Рідна школа. – 2003. - №6, с.17-19
3. Кучерявий О.Г. Самовиховання вмінь системного аналізу педагогічних ситуацій як засіб професійного становлення студента //Гуманізація навчально-виховного процесу: Наук.-метод. зб. Вип. V /За заг. ред. Легенького Г.І. та Сипченка В.І. – Слов'янськ: ІЗМІ-СДПІ, 1999
4. Леонтєв А.Н. Деятельность, сознание, личность. – М., 1979
5. Малахов В.А. Курс лекцій: навч. посібник. – К.: Либідь, 1996
6. Мистецтво життєтворчості особистості: Науково-метод. посібник: У 2 ч. /Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен (заст.голови), Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К., 1997. – Ч. I: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
7. Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М., 1986
8. Скиртяч В.М. До аналогії діалогічності освіти //Гуманізація навчально-виховного процесу: Наук.-метод. зб. Вип. VI /За заг. ред. Легенького Г.І. та Сипченка В.І. – Слов'янськ: ІЗМІ-СДПІ, 1999
9. Приходченко К.І. Витоки творчості. – Донецьк: Сталкер, 1998

10. Приходченко К.І. Збірник вправ і завдань для 5-11 класів. – Донецьк: Сталкер, 2001
11. Приходченко К.І. Збірник диктантів для 5-11 класів. – Донецьк: Сталкер, 2000
12. Приходченко К.І. Золота криниця. Збірник тематичних текстів для перекладів. – Донецьк: Сталкер, 1988
13. Спирин Л.Я. Анализ учебно-воспитательных ситуаций и решений педагогических задач. – Ярославль, 1974
14. Стефанюк С.К. Формування творчої особистості засобами етнопедагогіки: Методичні рекомендації. – К.: ІСДО. – 1995
15. Українознавство. Концепції, програми, документи. – К., 1995
16. Ушинський К.Д. Вибране. – К., 1989
17. Чирова О.Ч. Дидактичні умови ефективного використання рисунка у формуванні пізнавальної активності молодших школярів. Авторед. Дис... канд. пед. наук. – Кривий Ріг. – 2001. – 20 с.:схем

*Світлана Петреченко,
вчитель вищої категорії, Донецький міський ліцей «Меркурій»*

ПІДРУЧНИК ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК СПОСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ

Не секрет, що сьогодні всі ринки Донецька вщерть заповнені підручниками різних видавництв. Красиві кольорові обкладинки не приваблюють зараз учнівську молодь.

Хто зараз носить підручники до школи? (призначення: бути під рукою, а чомусь, на превеликий жаль, під рукою тільки мобільні телефони). Ситуація загрозлива: учні перестали читати, у підручники не заглядають, навчання не стає таким змістовним, якісним. Про яких спеціалістів йтиметься в майбутньому, якщо учні все сприймають емпірично, їх знання не обґрунтовані теоретично, діти не знають точок зору науковців з приводу тих чи інших питань.

Чому підручники не стали надійними друзями для дітей?

Спробуймо розібратися.

Візьмемо підручник для 11 класу “Українська література” за загальною редакцією Р.В Мовчан, 1999 року. Змістовний підручник, вміщує в собі велике поле для пізнавальної діяльності. Але цього замало.

По-перше, автори розглядають літературу як частину історичного процесу (тобто, розглядають усі твори під історичним кутом зору). Це, дійсно, необхідно для того, щоб дитина орієнтувалася в часі, в епосі, в яку жив і творив письменник. Зацікавити дітей книжками дуже важке завдання для вчителів. Ми, педагоги, прагнемо розкрити літературний витвір не тільки як віддзеркалення епохи, а й з боку естетичного, вихов-

ного, психологічного, соціального впливу на дитину, тобто, намагаємося подавати літературу як вид мистецтва (дитина від прочитання твору повинна мати насолоду, а не відразу до читання книжок). Історія на сторінках підручника з літератури повинна бути обмеженою, її має бути стільки, скільки дитина, з точки зору психології й соціальних потреб, може сприйняти (для чого потрібна мені ця інформація надалі і як вона вплине на моє здоров'я?)

По-друге, статті підручника завеликі. Дитина у великому просторі інформації не може не лише зорієнтуватися, а й за відведені 45 хвилин вчитатися в зміст прочитаного, збагнути його, уявити собі (статті подаються на 10-50!! сторінках), відповісти на десяток питань. А коли проводити бесіди, круглі столи, коли вчити дитину говорити? Уявіть, скільки інформації треба перечитати дитині за 6-7 уроків? Натоптування знаннями не завжди приносить користь. Дитина не в змозі опанувати матеріал. А скільки інформації закріпиться в її голові за один навчальний день? Ніхто не підраховував. А чи зможе вона перечитати рекомендовану літературу з кожної теми різних навчальних предметів (до 15 книжок).

По-третє, у кожної дитини пам'ять різна. Образне та логічне сприйняття дійсності завжди йдуть поруч. Недарма хтось сказав, що краще один раз побачити, ніж багато разів почути. То чому б нам не слідувати цьому? Соромно: діти не знають в обличчя вітчизняних істориків, фізиків, хіміків, мовознавців, письменників, не говорячи про членів їх родин. Ілюстрований матеріал дає можливість дитині глибше уявити собі ту чи іншу велику людину. Матеріал у підручнику, як бачимо, подається без таблиць, ілюстрацій, схем, що ускладнює процес оволодіння інформацією.

По-четверте, усі статті подаються за такою схемою: життєвий шлях, аналіз значного твору письменника або творчості в загальних рисах, серія запитань, які не носять творчий характер, а лише репродуктивний, рекомендована література.

Ось ці чинники, як на мене, що відштовхнули дітей, зробили їх пізнавальну діяльність непродуктивною, інтуїтивною.

Ми не повинні забувати, що урок – це основна форма навчально-виховної роботи. Саме тут учень вчиться. Учителю хоче й зобов'язаний навчити дитину працювати з підручником. Часом учні не орієнтуються, з чого складається підручник, як працювати із статтями, як вибирати головне, як відповісти на запитання підручника. І тут ми стикаємося з масовою проблемою: життя підручників і дітей іде не у взаємодії, а в постійному протистоянні. **Учням не цікаво.**

Я думаю, що з будь-якої критичної ситуації є вихід. Дітям цікаво знати, яким був письменник у дитинстві, що любив, якими були уподо-

баня, чи мав друзів та ворогів, чи вмів долати труднощі, як учився, якою була в нього сім'я, займав активну чи пасивну позицію, якими принципами керувався? Саме на ці питання діти часом не знаходять відповіді – інтерес згасає.

Отож, зваживши всі за й проти, я думаю, що підручник із літератури повинен щораз оновлюватися з урахуванням потреб дітей (сучасна молодь шукає відповіді на болючі питання: як вижити, як і де одержати гарну освіту, як не розгубитися в цьому світі, як не пливти за течією та багатьох інших питань). Діти не знають письменників-земляків, сучасних митців. Підручник із літератури не охоплює періоду 90-х років ХХ століття – до нашого часу. Випав цей період із поля зору укладачів. Вважаю, що після передмови та складових частин необхідно подати:

- матеріал, який допоможе розглянути життя поета та його творчість у контексті історичної епохи;
- питання для обговорення (підготувати учнів до естетичного сприйняття твору);
- матеріал для роздумів;
- пошуково-дослідницькі завдання.

У підручнику до кожного літературного періоду (20-30 роки, 40-50 тощо) повинна бути стисла, але влучна анотація до нього. (Наприклад: *Шановні друзі! Чи знаєте ви, скільки справ і які може зробити людина за своє життя? Чим вимірюється людське життя? Чи всі вміє боролися з життєвими труднощами, з такими явищами, як нечесність, зрада, ненависть, зло, непорядність? Що зробити для того, аби за будь-яких обставин залишитися людиною? Що значить по-справжньому любити Батьківщину і заради неї бути здатним на самопожертву? Життя та творчість письменників 20-30 років дасть відповіді на хвилюючі вас питання.*)

Говорять, що схеми, таблиці не розвивають словникового запасу учнів.

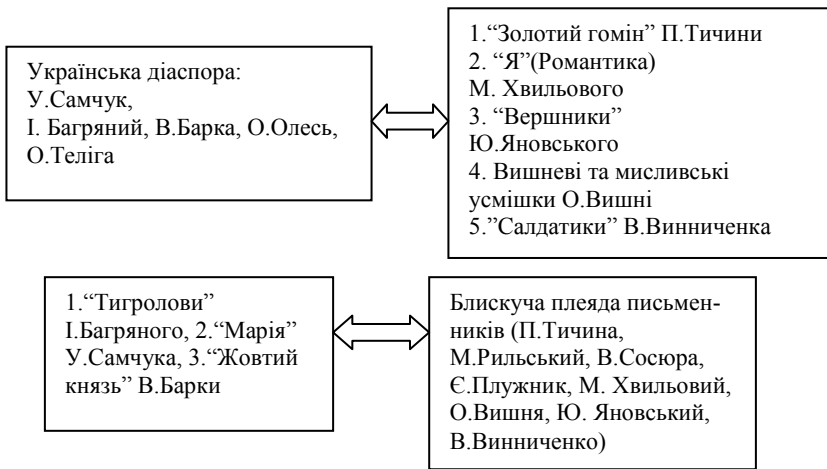
Практика переконує, що діти в такий спосіб вчать всю інформацію мінімізувати. Учні сприймають цілісно літературний процес, історичну епоху.

Наприклад, в 11 класі вивчається літературний процес 20-30 років 20 століття. Дедуктивний метод є найбільш ефективним, оптимальним у здобутті нових знань, дитині полегшується процес сприймання нових явищ, вона зможе синтезувати події та проаналізувати їх. Літературний процес 20-30 років важкий, а в підручнику написаний на 59 сторінках.

Наведу **зразок матеріалу**, який би мені хотілося б бачити на сторінках підручника з української літератури.

1 тема. Літературний процес 20-30 років 20 століття. Я б подала б цей матеріал у формі таблиці

1 етап. Репродуктивний(первісне сприйняття матеріалу) На цьому етапі учні готуються до первісного знайомства з новою інформацією, форма співробітництва – оптимальний шлях до самостійної пізнавальної діяльності учнів.

Учитель –доповідач, а підготовлені учні-співдоповідачі.

2 етап.Репродуктивно-конструктивний.

(Поглиблення, осмислення й усвідомлення матеріалу).

Перед дітьми поставлені питання, на які вони, слухаючи доповідь та виступи, повинні дати відповіді.

1. У 20-30 роки існували такі організації_____.
2. Кожна організація мала свої особливості, наприклад_____.
3. М.Хвильовий розпочав літературну дискусію, смисл якої полягав у тому, що_____.
4. Масовізм і популізм в літературі виникли тому, що_____.
5. Література 20-30 років залежала від партійних органів, це виявлялося в тому, що_____.
6. Українізація - це_____.
7. Висновки. Літературний процес 20-30 років розвивався в складних умовах, оскільки_____.

Після такої підготовчої роботи щодо цілісного сприйняття епохи можна переходити до митців слова.

Думаю, що доречно буде вмістити одночасно портрети письменників цієї епохи (літературний калейдоскоп) на кількох сторінках, а під ними невеликі статті, в яких учні познайомляться з кожним із них.

3 етап. Практично-конструктивний. Заповнити таблицю на тему «Письменники 20-30 років 20 століття» (програмні). Зразок.

№	ШБ письменника	Сім`я, навчання	Життєва позиція	Риси характеру, уподобання
1.	Винниченко Володимир	1. Нар. в селянській незаможній родині. 2. Початкова школа, Єлисаветградська гімназія (не закінчив). 3. Юрфак Київського університету.	1. Активний член Рев. Укр. Партії. 2. Очолює укр. нац.-визв. рух. 3. Стає на чолі Директорії.	1. Наполегливість, цілеспрямованість, організаторські здібності, сильний вольовий характер, незламний.
2	Хвильовий Микола	1. Багатодітна родина вчителя. 2. Охтирська гімназія (не закінчив).	1. Воював за новий світ для своєї України. За всяку ціну вивести літературу на широку європейську арену.	1. Ерудованість, начитаність. 2. Характер лідера. 3. Життєлюб, романтик, «безумний мрійник». Любить небо, зорі, задумливі вечори, ніжні осінні ранки. 4. Читав Діккенса, Флобера, Гофмана.

3.	Павло Михайлович Губенко (Остап Вишня)	1. Незаможна багатодітна сім'я. 2. Початкова школа. Фельдшерська школа. 3. Київський ун-т, істор.-філ. факультет.	1. «Народний слуга».	1. Непосидючий, активний. 2. Читав Гоголя, Чехова.
----	---	---	----------------------	---

Висновки. Літературний процес представлений письменниками, які дбали про _____, думали, що _____, сподівалися на те, що _____, жили заради того, щоб _____. Мені близьким по духу став _____, тому що _____.

4 етап. Творчо-пошуковий. У творчій лабораторії письменників. Наприклад. 1. Тема твору «Вершники» Ю.Яновського _____.

Вершником революції я вважаю _____, тому що _____.

Твір цікавий тим, що _____, але не сподобався тим, що _____.

У часи революції роман мав велике значення тому, що _____.

2. Я прочитала(ав) оповідання «Я(Романтика) М.Хвильового і зрозуміла(ів), що _____.

3. А хіба забудеш твори письменників української діаспори? З яким боєм пише І.Багряний про _____.

4. А скільки довелося витримати Марії з однойменного роману У.Самчука? _____

5. А хіба не страшно пережити ще раз жакливі картини голоду за романом В.Барки «Жовтий князь»? _____.

5 етап. Творчо-пошуковий. Роздум над долею поетів 20-30-х років дасть можливість дитині опинитися в тому часі, разом з поетами його ще раз пережити, усвідомити весь трагізм і водночас героїку долі талановитих людей.

Якби можна було ввійти в річку життя двічі, то... (жоден із письменників не погодився б на життя в «курені»). Це такі люди, що жили не заради себе, а для інших. Любов до життя, до людини, відданість тим ідеям, які панували на той час, зробили їх величними. Вони не стали «маленькими людьми». Спокій – це не визначальна риса характеру поетів-митців 20-30-х років. Коли б сказали починати сьогодні все спочатку, я впевнена(ний), що М.Хвильовий кинувся б у вир подій, став активним його учасником, займався б вивченням європейської літератури...

О.Вишня невимушено сміявся над усім, приховуючи біль, страждання за свій народ... В.Винниченко... П.Тичина... _____

Прочитавши творчість письменників 20-30-х років, розумієш, як люди витримали на собі тягар ненависті, недовіри, неповаги, але знайшли в собі сили, щоб _____.

Я дивуюся, як _____.

Мене хвилює таке питання: _____.

Усі герої стали для мене _____.

тому що _____.

Література 20-30 років дала мені уроки мужності, витримки, навчила _____.

допомогла стати _____.

Я впевнена (ний), що література 20-30-х років _____.

Якщо така робота стане систематичною на уроці та вдома, то через розвиток завдань конструктивно-творчого характеру, зросте позитивна мотивація дитини, зросте інтерес до пізнавальної діяльності, а створена ситуація успіху допоможе учням повірити у свої сили, надасть упевненості.

*Вадим Оліфіренко, кандидат педагогічних наук, доцент,
член Національної Спілки письменників України*

ПЛЕКАННЯ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ У ПІДРУЧНИКАХ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ

Історія української освіти у західній діаспорі нараховує не один десяток років. Українська педагогічна думка у Західній Європі, Америці (Канада, США, Бразилія, Аргентина), а також в Австралії, у минулому столітті сформувала оригінальні типи підручників, які успішно застосовувались і застосовуються в школах українознавства. Найвагоміші результати в підручникотворенні належать українським педагогам в Америці, де Шкільна Рада в Нью-Йорку змогла акумулювати досягнення у цій галузі в усьому західному світі і втілити їх у десятки типів підручників для початкової і середньої школи.

Проблеми, які вирішують вчителі-філологи в зарубіжжі, є близькими до існуючих в Україні, а їхнє вирішення може бути успішним завдяки спільним діям вчених і вчителів-практиків як метрополії, так і діаспори.

Однією з глобальних проблем, яка найбільше хвилювала і хвилює українську громадськість в американській діаспорі, є інтеграція українців в американську культуру при збереженні власних національних ідеалів, формування в учнів пріоритетів у виборі цінностей.

Реалії життя в американському (канадському, бразильському, австралійському та ін.) суспільстві, фактична периферійність українських духовних цінностей у житті пересічного українця, змушують педагогічну громадськість шукати ефективних шляхів передачі духовних цінностей свого народу новим поколінням українських школярів.

Перед педагогами постає у цьому зв'язку кілька проблем, викликаних:

— по-перше, нетотожністю американських духовних цінностей, спрямованих на негайне задоволення життєвих потреб, з віковими ідеалами українського суспільного життя, скерованими на жертвність в ім'я народу, його мови, культури тощо;

— по-друге, тим, що вчитель школи українознавства змушений зважувати не тільки на різницю суспільних ідеалів і цінностей українства й американського суспільства, але й враховувати прагматичний характер педагогіки сучасної американської школи, де діти-українці вчать протягом тижня.

Все це вимагає певної корекції у навчально-виховному процесі, у побудові такої навчальної книжки, яка б враховувала вище викладені обставини.

Зрозуміло, що найбільша відповідальність у вирішенні проблеми вибору українських духовних цінностей [1] покладається в школі на вчителя української літератури, який, як відомо, передає в образній емоційно-забарвленій формі у просторі і часі суспільні ідеали українського народу, уявлення про українську людину, її характер, менталітет, культуру тощо.

Як же проблема вибору українських національних цінностей вирішується у підручниках з літератури у середніх і старших класах шкіл українознавства?

Зауважимо, що методи і прийоми орієнтації української молоді на духовні цінності українського народу ми умовно поділяємо на активні й інтерактивні [2]. До активних відносимо відбір для вивчення кращих творів українських письменників, спрямованість дидактичного апарату підручників на активне пізнання національних цінностей; орієнтацію учнів на українську художню книжку для самостійного читання, а також відповідну мовну адаптацію текстів підручників в умовах американського способу життя; включення у навчальний процес вивчення української літератури англійської мови (тлумачення у підручниках слів, включення у підручники перекладних і тлумачних словників тощо).

До інтерактивних методів і прийомів ми відносимо такі, що діють на учнів опосередковано, прямо не нав'язуючи їм думки педагога чи укладачів читанок і підручників; які спрямовують учнів-українців до формування внутрішніх сталих переконань вибору українських духовних цінностей в умовах американської дійсності через аналітико-синтетичну розумову діяльність.

Аналіз читанок і підручників з літератури для середніх класів, середнього шкільного віку, де дидактизм є провідним у навчанні і вихованні, свідчить, що інтерактивні завдання спрямовуються на: а) пізнання американської оточуючої дійсності через національно пробуджувану свідомість, б) співставлення українських духовних цінностей з американськими, в) відстоювання ідеї співіснування цінностей українських поруч з американськими. У цьому зв'язку особливого значення набуває реалізація основоположного принципу педагогіки — принципу зв'язку навчання з життям, з оточуючою дійсністю.

Цій меті слугують у підручниках нариси і художні твори, в яких розкривається побут і життя українців в Америці; запитання і завдання, за допомогою яких порівнюються українські цінності з американськими (чи з духовними цінностями інших суспільств, в яких перебувають українці), окремі тексти-звертання до українського учнівства з метою визначення ними свого місця в неукраїнському суспільстві тощо.

Слід мати на увазі, що не відразу у читанках і в підручниках з літератури у 40-50-х роках ХХ ст., після третьої хвили переселення українців у західний світ, з'являється підбір художніх творів і матеріалів, спрямованих на опанування українських духовних цінностей **в умовах вибору**. А ряд читанок навіть до останніх десятиліть ХХ ст. залишаються спрямованими на розкриття українських духовних цінностей (героїчна історія народу, видатні історичні постаті, звичаї та обряди тощо) без методичної реалізації ідеї співвідношення цих цінностей з американськими, з американським способом життя. Тобто у них проблема вибору переноситься поза межі навчальних книжок, що ми умовно визначили як активний метод пізнання власної культури.

У кінці 50-х років минулого століття, ймовірно, з приходом переконання, що Україна ще не скоро може стати вільною і незалежною, а українським переселенцям ще прийдеться довгий час жити на чужині, проблема вибору духовних цінностей в умовах перебування у чужому світі стала висуватись на чільне місце у навчальній літературі.

Укладачі читанок і підручників, в яких стали з'являтися елементи інтерактивних методів і прийомів ознайомлення дітей з оточуючим світом, прагнуть наблизити їхній зміст до учнівського життя в іншомовному оточенні, до патріотичного виховання юних українців, у яких є спільна батьківщина Україна і держава, в якій вони нині живуть зі своїми родичами.

Наприклад, у «Третій читанці» [3] укладачі прагнули показати дітям їхній оточуючий світ з українськими речами, символами, обрядами і звичаями у поєднанні з американським способом життя.

Так, у мовній вправі до вірша «Перед іконою Божої матері» розкривається значення слова «учитель» у такий спосіб: «Учитель учить нас української мови. Мати говорить по-українськи. Батько розмовляє з мною українською мовою. В школі вчать нас англійської мови».

А до теми «У вересні» у поясненнях додається наступне: «У вересні починається шкільна наука в Америці, Канаді та в Європі»

Нарис «У свято під час дощу» розкриває особливості американської природи: «В Америці осінь дуже мальовнича, особливо в лісах, де різноманітні кольори листя дерев радують очі глядачів...»

У цьому контексті добре виглядає глибоко символічний вірш І.Савицької «Квіти з України», в якому стверджується, що квіти, привезені з рідної батьківщини, можуть квітнути і в Америці:

*Хто лиш гляне, той зрадіє,
Сонечко крізь віти гріє.
Щастя в наш садочок лине,
Це ж бо квіти з України*

Діти упевнюються, що українська людина може жити в Америці, зберігаючи свої народні звичаї, свою національну культуру в іншомовному світі.

Складнішою виявляється ситуація у наступних класах середньої школи, де для вивчення все більше і більше пропонується художніх текстів, а публіцистичні оповіді про рідний край зводяться до мінімуму. Тут на чільне місце висувуються завдання на опанування знаннями з теорії та історії літератури. Процес засвоєння української грамоти і первинної інформації про далеку батьківщину поступово переходить у літературне читання.

Прикладом застосування інтерактивних методів в орієнтації на національні цінності в умовах американської дійсності можуть слугувати читанки-підручники і хрестоматії К.Кисілевського та інших авторів-укладачів.

Серед запитань і завдань для учнів К.Кисілевський [4] включає такі, що активізують розум дитини на пізнання українських цінностей на Американському континенті в умовах іншої культури. Так, у невеличкому нарисі Лесі Храпливої «В американській школі» розповідається про американську англійську тижневу школу, де вчать діти-прибульці з різних країн світу. На прохання вчителя кожен з них розповідає про свою країну, з якої він прибув. Внутрішньої поваги до землі своїх пред-

ків сповнена розповідь юнака Миколи з України. Це розкривається у такому діалозі Миколи з вчителем:

— А ти, Миколо, що нам скажеш? — спитав учитель. — Ти, здається, росіянин.

— Ні, пане! Я не росіянин, я українець! — рішуче та виразно відповів Микола.

— Добре, але ж Україна — це частина Росії, отже, це те саме.

— Ні, пане! Українці мають свою окрему мову, свою історію, визначних людей і живуть інакше, як росіяни.

— Але окремої держави ніколи не мали?!

— Мали. Ще тисяча років тому мали ми власну державу під владою князів: Ігоря, Святослава, Володимира Великого. Ярослава Мудрого та інших. А потім, приблизно триста років тому, гетьман Богдан Хмельницький відновив Українську Державу, але після 140 років її існування московські царі поневолили її...

Аналогічним патріотичним змістом перейнятий і нарис Ніни Мудрик-Мриц «Для Рідного Краю», в якому ця тема виявляється дещо в іншому ракурсі: герой оповідання, сирота з України, не тільки відчуває себе українцем в американському світі, але й прагне присвятити своє життя служінню українському народу, Українській державі.

Учні, читаючи цей твір, мають переконатись, що людина-українець не тільки може вижити в американському світі, але й бути глибоким патріотом далекої України, мріяти і працювати для її щастя.

Для закріплення школярами національних цінностей та усвідомлення їхньої суспільної вартості в умовах вибору до читанок К.Кисілевського включено запитання і завдання у розділах «Закріплення відомостей». Так, в одному з них дітям пропонуються такі запитання:

Чому Україна називається нашою батьківщиною?

Чому ми називаємо Америку (Канаду, Австралію, Аргентину) нашою другою батьківщиною?

Скільки усіх українців у світі?

Скільки раз більші від України Злучені Держави Америки?

Скільки українців живе у ЗДА і Канаді? Чим займаються українські іммігранти в нових країнах?

Що лучить нас з Рідним Краєм?

Отже, дітям пропонується модель поведінки національно свідомого українського хлопця, який зберігає свої національні цінності, свою національну свідомість в умовах неукраїнського оточення.

Очевидно, одним із шляхів реалізації педагогічного принципу зв'язку з життям є включення у підручники відомостей про український літературний процес у західному українському зарубіжжі, зокрема в Америці, де, як відомо, з кінця 40-х років минулого століття, після закінчення 2-ї світової

війни, почала формуватись творчість багатьох відомих сьогодні українських майстрів художнього слова. Отже, К.Кисілевський вводить до вивчення в середніх і старших класах твори українських письменників західної діаспори. Так, поруч із здобутками художнього слова славетних класиків української літератури І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, Лесі Українки та ін. з'являються вірші та оповідання Р.Купчинського, С.Парфанович, О.Тарнавського, Л.Мосендза, Ю.Клена, Є.Маланюка, Б.Кравціва, У.Самчука, Д.Гуменної, Івана Багряного, Л.Храпливої, І.Савицької та ін.

Така практика у вивченні літератури поширюється на читанки І.Бондарчука, М.Дейко, М.Овчаренко, Л.Любінецького [5] та інших авторів навчальних книжок з літератури. У цьому процесі залучення до вивчення творів письменників-діаспори розширюється коло письменників, з'являються такі нові імена, як Леонід Полтава, О.Кобець, Яр Славутич, Дмитро Чуб, Р.Завадович, Г.Журба, Й.Позичанюк (Шугай), М.Щербак, Лев Орлигора, О.Тарнавський та ін. У творах цих письменників, що є законним, розвиваються або поглиблюються загальнолітературні українські теми з життя і боротьби в минулі роки і десятиліття в Україні, заперечуються старі форми письма, відстоюються нові модерністські.

Отже, такий підхід у доборі творів для вивчення активізує увагу школярів до українського літературного життя в діаспорі. Відбувається, до певної міри, пізнання учнями українського мистецького процесу в Америці, усвідомлюється значущість внеску письменників діаспори в українську літературу, закріплюється і поглиблюється зв'язок навчання з життям.

У підручнику з «Історії української літератури» у 3-х томах В.В. Радзиковича [6], рекомендованого Шкільною Радою для вивчення у школах українознавства, виділяється розділ «Письменство на Західній Україні і на еміграції». У підручнику цього ж автора «Історія української літератури» [7], адаптованого для шкіл і курсів українознавства, історія українського письменства в діаспорі розкривається у розділі «Серед вихрів і вогнів».

У хрестоматії з української літератури двадцятого століття, упорядкованої Є.Федоренком і П.Маляром [8] для курсів українознавства і студентів університетів подається розділ «Українська література в еміграції».

Наступним кроком до свідомого вибору учнями українських цінностей, який, правда, не часто простежується у підручниках з літератури, є включення у процес навчання творів на теми життя українців в Америці, в еміграції. Слід зауважити, що у підручниках і хрестоматіях не спостерігається систематизований підхід до залучення відповідних

творів до аналізу, до впорядкування системи відповідних питань і завдань у дидактичному апараті. Ми переконуємося, що такі твори з американською (чи іншою зарубіжною) тематикою з'являються у підручниках спорадично і рідко.

Так, зокрема, у читанці М.Овчаренко «Про що тирса шелестіла» пропонується до вивчення оповідання Дмитра Чуба із життя українців в Австралії «Пригода з кенгуру».

У «Хрестоматії з української літератури для шкіл і курсів українознавства» К.Кисілевського [9] подаються уривки книги про Америку видатної української письменниці в еміграції Докії Гуменної «Багато неба», сповненої захопленням красою природи Америки («Кеньйони, або луснемо»).

Таким чином зробимо висновок щодо розглянутої проблеми включення у підручники творів письменників діаспори про життя українців у зарубіжжі. Очевидно, щоб інтерполяція (перенесення) засвоєних на уроках літератури цінностей української духовності могла бути до певної міри керованою і прогнозованою, необхідно її реалізовувати у навчально-виховному процесі на самих уроках української літератури у школах українознавства. А для цього слід включати у підручники і хрестоматії твори, в яких процес вибору вирішується на користь української культури, на користь українських духовних цінностей, розробляти необхідний дидактичний апарат. Тим паче, що таких творів можна знайти у достатній кількості.

На жаль, у підручниках і хрестоматіях з літератури західної діаспори відсутній і важливий, прийнятий у методиці літератури, порівняльний зв'язок із світовою літературою, зокрема з американською. Видатні художні здобутки М.Твена, Т.Драйзера, У.Уйтмена, Т.Уільямса, Е.Хемінгуея, Дж.Д. Селінджера та інших, що вивчаються українськими дітьми в американських школах, є широковідомими в Америці, варті переосмислення у співставленні з досягненнями видатних українців Т.Шевченка, І.Нечуя-Левицького, І.Франка, М.Коцюбинського, В.Винниченка, П.Тичини, В.Стуса та ін. Це могло бути важливим кроком, методичним прийомом до поглибленого усвідомлення учнями шкіл українознавства величч власної літератури, її непересічних вартостей.

Пошуки інтерактивних методів, корекція викладання української літератури в умовах зарубіжжя, стоїть на порядку денному українських педагогів в Америці. Так, відома педагог-методист Л.Кисілевська-Ткач [10] вважає актуальним впроваджувати у процес вивчення літератури у школах українознавства теорії засвоєння суспільно-культурних цінностей американських педагогів Л.Ретс, М.Гармін і С.Сімон [11]. Їхня методика спирається на ідею поетапного керованого вчителями спочатку неусвідомленого первинного вибору учнями цінностей з різних можли-

востей вибору після певних міркувань; добровільного вибору; вибору цінностей із отриманням задоволення; вибору з бажанням про це заявити; діючи за власним вибором, втілити вибір у власну поведінку і, на решті, діючи за власним вибором, повторювати це весь час. Результат засвоєння поетапного процесу оцінювання називається духовними цінностями.

Щодо корекції навчальних програм, Л.Кисілевська-Ткач, схиляється до думки одного з представників української громади, який, відзначаючи розбіжності між двома системами виховання — українською й американською, пропонує з метою їхнього зближення починати ознайомлення з українськими літературними з досягнень новітньої доби, власне, з літератури ХХ століття в Україні і в діаспорі [10, 79].

Звичайно, можна було продовжити пропозиції, зокрема звернувшись до актуальної сьогодні в американській освіті теорії виховання критичного мислення Чарлза Темпла, Джені Л.Стіл та Куртіс С.Мередіт чи взяти до уваги теорію формування образного мислення інших вчених. Та все ж не забуваймо головного об'єктивного обмеження навчання в школах українознавства: діти там вчатьс я один день на тиждень.

Отже, величезний морально-виховний і художньо-естетичний потенціал українського художнього слова широко реалізується у підручникотворенні у західному українському зарубіжжі з метою естетичного збагачення українського школярства і перш за все для формування їхньої національної свідомості, активного і свідомого вибору цінностей українського духу. Сьогодні варто поглиблювати пошук новітніх методичних підходів, педагогічних технологій, які б допомагали удосконаленню навчально-виховного процесу на уроках української літератури у школах західної діаспори в умовах вибору і співставлення духовних цінностей.

Слід додати, що аналогічні процеси посилення принципу зв'язку навчання з життям можна спостерігати і в Україні. Так, уже понад десять років до державних програм включено уроки літератури рідного краю, на яких вивчається творчість письменників-земляків, поглиблюється процес пізнання учнями близького оточуючого світу через художнє слово. Робляться спроби створення підручників літератури з елементами регіональної специфіки розвитку загальноукраїнського літературного процесу. Активно включаються у процес вивчення літератури елементи народознавства, яке, як відомо, носить регіональний характер.

Приходить час, коли педагогічні і методичні здобутки наших земляків у зарубіжжі і наші власні в Україні слід переосмислювати як спільну роботу на одній ниві української духовності для подальшого збереження наших національних духовних цінностей в метрополії і в зарубіжжі, для подальшого поліпшення навчальної книжки з літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. У західній діаспорі пріоритетними у формуванні українських духовних цінностей у навчально-виховному процесі стали наукові педагогічні і методичні праці Г.Вашенка. Виховання волі і характеру (1957), Г.Вашенка. Виховний ідеал (Третє вид.1994); М.Чарторийського. Проблеми успішного виховання (1957), К.Кисілевського. Методика навчання української мови й літератури.— Нью-Йорк: Шкільна Рада УКК, б.м.в.; Л.Кисілевської-Ткач. Українська література у вищих класах шкіл українознавства. Ч.1. Нарис методики навчання української літератури.—Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1983 та ін.

2. Поняття “активний” й “інтерактивний” вживається нами у значенні прямої та опосередкованої міри впливу на внутрішній світ учня, на вибір ним духовних цінностей. Вважаємо, що тільки застосування обох підходів у взаємодії може дати ефективний результат виховання.

3. Третя читанка.—Нью-Йорк: Шкільна Рада—УКК, 1966.

4. Кисілевський К. Українська читанка для V року. - Нью-Йорк—Філадельфія: Шкільна Рада, 1958.

5. Див., напр.: Бондарчук І. Соняшник. Читанка 3. — Нью - Йорк: Шкільна Рада, 1991; Дейко М. Про що тирса шелестіла. П'ята читанка — підручник після букваря. — Австралія — Англія: Рідна мова, 1977; Овчаренко Марія. Золоті ворота. Читанка для VII і VIII року навчання української мови.—Четверте поправлене видання.— Нью - Йорк: Шкільна Рада, 1992; Любінецький Ю. Українська література. Підручник для шкіл українознавства. — Детройт, 1994 та ін.

6. Радзикович В. Історія української літератури. У 3 т.—Детройт: Батьківщина, 1955-1956.

7. Радзикович В. Історія української літератури. Підручник для шкіл і курсів українознавства.—Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1992.

8. Хрестоматія з української літератури XX століття /Упорядкування Є.Федоренка та Павла Маляра.—К.: Шкільна Рада, 1978.

9. Кисілевський К. Хрестоматія з української літератури для шкіл і курсів українознавства.— Друге видання, доповнене.—Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1962.

10. Кисілевська -Ткач Леся. Українська література у вищих класах шкіл українознавства. Нарис методики навчання української літератури.—Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1983.

11. L.E.Rats, M.Harmin, S.B.Simon. Values and Teaching: Working with Values in the classroom. C.E.Merril Publishing Co. Columbus, Ohio, 1966.